

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Diplomová práce

2013

Bc. Petra Streitová

Rozvod a jeho dopad na rodinu a děti

Bc. Petra Streitová

Diplomová práce
2013

 Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petra STREITOVÁ**
Osobní číslo: **H118556**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Rozvod a jeho dopad na rodinu a děti**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na význam rodiny,
- na manželství,
- na rozpad rodiny,
- na dopad rozvodu na děti.

Součástí práce bude výzkum zaměřující se na děti, které prošly rozvodovým řízením.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bakalář, E. a kolektiv autorů. Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006.

Biddulph, S. Tajemství výchovy šťastných dětí. Praha: Portál, 2011.

Colorosová, B. Krizové situace v rodině. Praha: Ikar, 2008.

Čábalová, D. Pedagogika. Praha: Grada, 2011.

Matějček, Z. Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: Portál, 2011.

Matoušek, O., Pazlarová, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha: Portál, 2010.

Mühlpachr, P. Sociopatologie. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

Plaňava, I., Pilát, M. Děti, mládež a rodiny v období transformace. Brno: Barrister & Principal, 2002.

Špahnělová, I. Dítě a rozvod rodičů. Praha: Grada, 2010.

Warshak, R. A. Jak (ne)otrávit děti rozvodem. Praha: Triton, s. r. o., 2004.

Vedoucí diplomové práce:

PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2013

V Brně dne 30. listopadu 2011

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miloš Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

PETRA STREITOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 24.2.12

Streitová

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce „Rozvod a jeho dopad na rodinu a děti“ se zabývá rodinou a rozvodem. Zaměřuje se na manželství, rodinu, rozvod a vybrané problémy po rozvodu. Snaží se podrobně popsat příčiny a stadia rozpadu manželství, rozvodové řízení a psychologické aspekty dopadu rozvodu na rodiče a děti. Zabývá se vybranými problémy po rozvodu, jako jsou střídavá a společná výchova, syndrom zavrženého rodiče a děti a nový partner.

Práce může pomoci rodičům pochopit, jak usnadnit dětem nelehké období v průběhu rozvodového řízení, ale i po rozvodu. Praktická část je věnována popisu a rozboru dotazníku.

Klíčová slova: Manželství, rodina, rodinné prostředí, rozvod, rozvodové řízení, střídavá výchova, syndrom zavrženého rodiče, rekonstruovaná rodina.

ABSTRACT

The thesis called “Divorce and Its Impact on Family and Children“ deals with family and divorce. It is focused on marriage, family, divorce and chosen problems after divorce. I try to analyse the causes and stages of marital break-up, divorce proceedings and psychological aspects of the impact of divorce on parents and children. The thesis deals with chosen problems after divorce, such as alternate and both parent’s care, parental alienation syndrome, child and new partner. The thesis can help parents understand how to make it easier for children to overcome difficult period of time during divorce proceedings and also after divorce. Practical part is devoted to the description and analysis of the survey.

Keywords: Marriage, family, family environment, divorce, divorce proceedings, alternate care, parental alienation syndrome, reconstructed family.

Děkuji paní PaedDr. Libuši Mazánkové, Dr. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěla poděkovat svému příteli a rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé diplomové práce i během studia, a které si nesmírně vážím.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 MANŽELSTVÍ	11
1.1 PARTNERSTVÍ.....	11
1.2 VZNIK MANŽELSTVÍ	12
1.3 RODIČOVSTVÍ, RODIČOVSKÉ CHOVÁNÍ	16
2 RODINA	19
2.1 RODINNÉ PROSTŘEDÍ	20
2.2 TYPOLOGIE RODINY.....	22
2.3 ODOLNOST RODINY	25
2.4 KRIZE RODINY	27
3 ROZVOD	30
3.1 PŘÍČINY A STADIA ROZPADU MANŽELSTVÍ.....	32
3.2 ROZVODOVÉ ŘÍZENÍ	35
3.3 PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY DOPADU ROZVODU NA RODIČE.....	39
3.4 PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY DOPADU ROZVODU NA DĚTI	43
4 VYBRANÉ PROBLÉMY PO ROZVODU	53
4.1 PSYCHOLOGICKÉ A MANŽELSKÉ PORADENSTVÍ	53
4.2 STŘÍDAVÁ A SPOLEČNÁ VÝCHOVA.....	58
4.3 SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE	64
4.4 DÍTĚ A NOVÝ PARTNER.....	70
II PRAKTICKÁ ČÁST	75
5 PRAKTICKÁ ČÁST	76
5.1 METODIKA VÝZKUMU	76
5.2 PROVEDENÍ VÝZKUMU.....	77
5.3 STANOVENÍ HYPOTÉZ	77
5.4 VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH ANALÝZA	78
5.5 VYHODNOCENÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI	104
ZÁVĚR	105
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	106
SEZNAM PŘÍLOH	109

ÚVOD

Svoji diplomovou práci jsem zaměřila na jeden ze současných a stále častějších problémů naší společnosti. Tímto problémem je zejména stoupající míra rozvodovosti a s ní spojené jak právní, tak hlavně i psychologické aspekty dopadu rozvodu.

K výběru tohoto tématu mě vedl převážně vřelý vztah k dětem a zájem o psychologické problémy související s jejich vývojem. Jak již název práce napovídá, její cíl směřuje k popisu samotné problematiky rozvodu a jeho dopadu na rodiče a děti.

Téma mé práce je se sociální pedagogikou velmi úzce spjato, neboť její místo je všude tam, kde rodina neplní z různých důvodů svoji funkci. Rozvod patří mezi nejbolestnější a nejkomplikovanější situace, jaké kdy lidé prožijí. Je také hlavním důvodem neustále se zvyšujícího počtu neúplných rodin.

S rozvody se můžeme setkávat dnes a denně, většinou jsme i v úzkém vztahu k těmto nepříjemným událostem, jelikož se týkají právě našich blízkých. V současné době jsou však do manželských rozepří stále častěji zatahovány jejich nezletilé děti, které se však s takovými situacemi umí jen těžce vyrovnávat.

Objasňuji nezastupitelnost a jedinečnost funkce rodiny a všech jejích členů jako základní a nejdůležitější společenské jednotky. Pozornost jsem věnovala i společensky uznávanému svazku mezi mužem a ženou, kterým je manželství, zejména tedy jeho vzniku a v této souvislosti vymezením i základních manželských práv a povinností.

Rodina je komplexem složitých vztahů a tyto vztahy samozřejmě procházejí vývojem. Bohužel v mnoha případech vztah rodičů dospěje do fáze, kdy se rozhodnou svůj partnerský vztah ukončit rozvodem. Rozvod je podstatná změna v rodinných vztazích a tato změna vážným způsobem dopadá i na jejich děti.

Hlavním cílem diplomové práce je zjistit dopad rozvodu na děti a následné ovlivnění jejich vlastní rodiny.

Cílem teoretické části bude charakteristika současné rodiny, objasnění významu a utváření sociálních kompetencí u jedince, specifikace vývoje v dětském věku a prezentace poznatků o rozvodu. Cílem výzkumné části je popsat a vyhodnotit dopad po rozvodu na studenty středních škol pomocí kvantitativního výzkumu.

Dále se pak zaměřím na specifické problémy, jež po rozvodu vznikají právě v situacích, kdy dojde k vážnému rozkolu mezi rodiči, jež pak bohužel neřeší pouze mezi sebou,

ale vtahují do něj i své děti. Těmito problémy jsou syndrom zavrženého rodiče, jenž byl jako specifický porozvodový „úkaz“ poprvé popsán na konci minulého století a jenž je dle výzkumů ve větší či menší míře přítomen ve velké části rozvodových a porozvodových situací. Středem mého zájmu a cílem mé práce je poukázat na stoupající počet rozvodovosti manželství a v souvislosti s tímto i nárůstem počtu rodin, kde se dítě může ocitnout v neharmonickém prostředí, kdy si smutek a trápení ponese do svého dalšího života.

Diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol, čtyř teoretických a jedné praktické. První kapitola hovoří o manželství a partnerství. Kapitola druhá pojednává o rodině, odolnosti rodiny a selhávání rodiny. Kapitola třetí podrobně rozebírá rozvod, jeho příčiny a psychologické aspekty dopadu rozvodu na rodiče a děti. Poslední část se zaměřuje na vybrané problémy po rozvodu jako je syndrom zavrženého rodiče a rekonstruovaná rodina. Vlastní výzkumný projekt je zpracován v kapitole závěrečné - praktické. V práci jsou vymezeny použité metody, charakteristika výzkumného vzorku a závěry šetření.

Ke zjištění potřebných údajů volím metodu vlastního nestandardizovaného anonymního dotazníku. Byl zde popsán výzkumný soubor a použitá metoda. Dále se věnuji popisu výsledků a souhrnu a interpretaci výsledků.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 MANŽELSTVÍ

„Oženit se, založit rodinu, přijmout všechny děti, jež přijdou, zachovat je na tomto nejistém světě, a dokonce, bude-li to možné, je trochu vést, to je podle mého přesvědčení nejzazší meta, jíž může člověk dosáhnout.“ (Franz Kafka)

V první řadě je třeba říci, že vztahy začínají různě. Někteří lidé se do sebe zamilují na první pohled, jiní se nejprve stanou přáteli a intimně se sblíží později; další partneři se seznámí na internetových seznamkách nebo v chatovacích místnostech.

1.1 Partnerství

Ještě před několika lety se lidé seznamovali s novými kamarády a potenciálními partnery tváří v tvář. Pravděpodobně se seznámili tak, že spolu chodili na základní, střední nebo vysokou školu, anebo spolu pracovali v zaměstnání. Vztahy obvykle vznikaly mezi lidmi, kteří bydleli kousek od sebe, na kolejích byli ubytovaní ve vedlejších pokojích nebo každý den jezdili tímž autobusem.

V posledních dvaceti letech však fyzická blízkost hraje v přitažlivosti menší roli. Rozvoj komunikačních technologií, například textových zpráv a internetu, umožňuje lidem, aby se poznali s minimálním či zcela chybějícím osobním kontaktem.¹

Najdeme-li si vhodného partnera k lásce a životu, pak jsme dostali velký dar. Partnerství znamená dělit se s jiným člověkem o každodenní záležitosti a při tom obrousit své hrany, prožívat respekt k druhému a k sobě samému, společně zasívat a sklízet, společně se těšit a smutnit, společně vychutnávat život, a to s vědomím jeho konečnosti.²

Teorie partnerství se dají rozdělit na ty, které pokládají za základní východisko individualitu partnerů, a na ty, jež popisují kvality partnerské dyády jako svébytného zvláštního systému.³

Velmi pravděpodobně existuje osobnostní výbava, která usnadňuje soužití s jakýmkoli dospělým partnerem. Patří do ní *odolnost vůči stresu, ohleduplnost, tolerance, schopnost tlumit agresivitu, řešit konflikt, někdy se podřídit, neztrácet ve vztahu vlastní autonomii a schopnost zabrzdit partnera v momentě, kdy porušuje hranice bezpečí*. Naopak *silná*

¹ Willerton, J. *Psychologie mezilidských vztahů*. Praha: Grada, 2012, s. 55.

² Bakalář, E. a kolektiv autorů. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006, s. 99.

³ Matoušek, O., Pazlarová, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010, s. 66.

zuřivost, agresivita, necitelnost, neschopnost kontrolovat vlastní emoce a také přílišná poddajnost či nízká schopnost vzdorovat stresu jsou osobnostní rysy, podle nichž je možné předpovídat těžkosti v partnerském soužití.⁴

Určujícím znakem není už ani fakt společného bydlení, z něhož vychází termín nesezdané soužití. Do jisté míry charakterizuje partnery snad jen fakt společného trávení nějakého času a to, že se sami jako partneři cítí a označují. Subjektivní, „psychologická“ stránka partnerství nyní v naší civilizaci převažuje nad všemi jinými.⁵

Případy jedinců žijících sami (tzv. singles) jsou stále častější; jakousi přechodnou formu tvoří tzv. LATs (living apart together), tj. osoby, které bychom v češtině mohli nazvat „partnery na půl cesty“ - se svými protějšky nežijí v jedné domácnosti, spojují se s nimi jen někdy a jen pro něco. Potřeba mít významného druhu neklesá ani dnes. Lidé si potřebují stále potvrzovat svou totožnost a svůj význam tím, že své zkušenosti, plány, starosti a naděje sdílejí s blízkým člověkem. Právě tak neklesá potřeba prodloužení vlastní existence tím, že přivedeme na svět děti. Je to vlastně jedna z obecně dostupných cest k přesažení horizontu vlastní smrti.⁶

1.2 Vznik manželství

Manželství může být v Evropě uzavřeno mezi partnery opačného pohlaví, kteří dosáhli věku 18 let. V rámci národních legislativ jsou sňatky uzavírané mezi osobami v příbuzenském vztahu v přímé linii **1. a 2. stupně** (případně vztahu linie 3. stupně) považovány za nezákonné. Příbuzenský vztah **1. stupně** zahrnuje vztah prarodiče/rodiče a dětí, příbuzenský vztah **2. stupně** je vztah mezi sourozenci. Příbuzenské vztahy **3. stupně** odrážejí vztah mezi strýcem/tetou a neteří/synovcem apod.

Podmínkou uzavření manželství bývá také podmínka státního občanství dané země u jednoho z partnerů nebo alespoň trvalý pobyt v zemi. Osoby mladší 18 let mohou vstoupit do svazku manželství (většinou od 16 let) pouze s písemným souhlasem rodiče nebo právního zástupce či na základě rozhodnutí soudu, a to pokud je svazek v zájmu neplnoletých partnerů, např. z důvodu těhotenství. Ve většině zemí Evropy je možné uzavřít jak civilní, tak církevní sňatek, církevní však pouze u státem uznaných církví.

⁴ Matoušek, O., Pazlarová, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010, s. 67.

⁵ Willerton, J. *Psychologie mezilidských vztahů*. Praha: Grada, 2012, s. 55.

⁶ Matoušek, O., Pazlarová, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010, s. 12.

Společné příjmení si mohou manželé zvolit dle příjmení jednoho z nich (v tradičních modelech nejčastěji příjmení muže). Národní legislativy umožňují zvolit rovněž kombinaci příjmení partnerů či si vybrat příjmení libovolné. Dítě nese často společné příjmení rodičů, dle domluvy může nést rovněž příjmení jednoho z nich. Pokud se narodilo v manželství, nejčastěji získává příjmení po otci. Děti narozené v rámci jednoho manželství musí nést totožná příjmení.

Naše současné právo zatím staví sňatek civilní na úroveň sňatku církevnímu. Katolická církev neuznává civilní rozvod. Ten, kdo uzavřel sňatek v kostele a rozvedl se u civilního soudu, je církví považován za ženatého muže, resp. vdanou ženu. Jeho případné další manželství je pak církví považováno za nelegální a jeho případné další děti jsou považovány za nelegitimní. Děti, které se narodily ze svazku, jež později církev prohlásila za neplatný, jsou považovány za legitimní potomky svých rodičů, neboť byly počaty „v dobré víře“ manželů, že manželství je platné. Nedá se očekávat, že by církev své stanovisko k rozvodu v dohledné době změnila; její zákoník týkající se rodinného práva byl naposledy novelizován v roce 1983, po pětadesáti letech platnosti předchozí verze. Církev nemůže manželství uzavřené před oltářem již nikdy zrušit; může jen po dlouhém a pečlivém zkoumání záležitosti církevním soudem prohlásit manželství za neplatné od samotného začátku, jinak řečeno, může rozhodnout, že manželství v době jeho uzavírání vůbec nevzniklo.

Církev zkoumá, zda byl akt uzavření manželství „plnoprávně svobodný a vědomý“. Manželství může církevní soud prohlásit za neplatné například, že jeden z manželů byl alkoholik, byl drogově závislý, nebo měl jiné nepřijatelné osobní vlastnosti, o nichž druhý z manželů nebyl v době uzavírání sňatku informován. Neplatné manželství vznikne také tehdy, když byl jeden z manželů uveden v podstatné záležitosti druhým manželem v omyl, nebo byl přímo podveden. V první instanci soudí tyto žádosti jediný tribunál sídlící v Praze, jeho rozsudek musí vždy potvrdit druhoinstanční soud. Pokud se rozsudky obou instancí neshodují, rozhoduje nejvyšší soud. Až po definitivním rozhodnutí druhé nebo třetí instance je tedy žadatel z hlediska církve volný a může případně uzavřít další sňatek.⁷

Manželství se dá popsat jako „výměna chování“. Donedávna šlo o značně oblíbenou teorii, o niž se opírala řada empirických výzkumů. Ukázalo se, že chování emočně negativní má

⁷ Matějková, B., Palonciová, J. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. Brno: Masarykova Univerzita, 2005, s. 30 – 31.

větší schopnost vyvolávat reakci s toutéž emoční polaritou u partnera než chování emočně pozitivní (Gottman, 1994). Gottmanovy výzkumy přináší řadu dalších zajímavých poznatků. S využitím kombinace několika metod (rozhovor, pozorování, dotazník, videonahrávka a následný rozbor interakcí) je podle něj možné s velkou mírou pravděpodobnosti určit, jaký bude další osud zkoumaného manželství. Na základě dlouholetých výzkumů identifikoval pro manželství nejrizikovější čtyři způsoby partnerského chování. Nazval je metaforicky „Čtyři jezdci Apokalypsy“:

- **opovržení, znechucení** - verbální projevy bývají snadno identifikovatelné, nicméně existují i subtilnější projevy v mimice, v gestikulaci, v postoji těla apod.;
- **ofenzivnost** - projevuje se odmítáním odpovědnosti, obviňováním partnera, přisuzováním negativních myšlenek či emocí partnerovi bez zjevné příčiny. Typické jsou věty začínající: „Ty vždycky...“, „Ty nikdy...“. Specifickým projevem je tzv. kňučení, což je hlasový projev vysokým pronikavým hlasem, často spojený s pozicí nevinné oběti;
- **stěžování si, kritizování** - využívání nekonstruktivních způsobů řešení partnerských konfliktů;
- **obstrukce** - člověk, který používá obstrukce, nereaguje na podněty partnera adekvátně, neposkytuje mu zpětnou vazbu v komunikaci, komunikaci s partnerem omezuje na minimum, neprojevuje se mimicky, a pokud ano, tak negativně.⁸

Podstatné je, že **společnost našeho typu téměř vůbec nereguluje výběr partnera pro manželství**. Rozhodnutí založit rodinu je osobní záležitost; každý pokus do volby by kandidáti manželství nesli jako zasahování do nejsoukromější sféry. V mnoha starších společnostech určovala volbu partnera přesná pravidla a v jejich rámci měli rozhodující slovo rodiče snoubenců. To vytvářelo soubor pojistek proti rozvodu, který však v moderní společnosti nelze žádným způsobem restaurovat. Není-li možné vnější zásahem ovlivňovat volbu partnera, pak je logické, že jakýkoliv pokus ovlivnit přání rozvést se bude rovněž málo efektivní.⁹

Za to, že manželství v dřívějších dobách byla schopna trvat po celý život, vděčila částečně vnější podpoře a vnějším omezením, které pomáhaly manželským svazkům, aby držely

⁸ Matoušek, O., Pazlarová, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010, s. 69.

⁹ Mühlpachr, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 177.

pohromadě. To neznamená, že by v mnoha případech nešlo o hlubokou lásku mezi oběma partnery. Pokud tato láska byla přítomná, mělo manželství vnitřní permanenci, která byla jiné povahy než v mnoha jiných manželstvích, jež byla držena pohromadě zejména díky vnějším faktorům.

Navíc trvalost nebo nerozlučitelnost manželství nebyla zřetelně chápána jako něco, co vychází z přirozenosti vzájemné lásky mezi partnery. Proto jejich vzájemná láska nebyla chápána jako něco zásadně důležitého pro jejich manželství a pro jeho nerozlučitelnost. Hlavní věcí pro manželství byl jeho instituční charakter s důrazem na slavnostní smlouvu, s níž pár souhlasil. Smlouva vystihovala, v čem manželství spočívá, jaké jsou povinnosti a práva každého z partnerů. Manželství tak bylo chápáno více jako instituce, do které lidé vstupovali, než nějaká meziosobní skutečnost, kterou sami přiváděli v život. Nerozlučitelnost byla jedním z klíčových charakteristických rysů takového manželství a nebyla chápána jako něco, co vychází z podstaty vzájemné lásky. V dřívějších dobách bylo více ceněno dobro dětí, stabilita rodiny a dobro společnosti.¹⁰

V manželství existuje devět oblastí, ve kterých si páry musí vyhovět. V roce 1980 je vymezili vědečtí pracovníci James P. Peterson a Nicholas Zill. Patří mezi ně:

1. peníze, nečastější zdroj manželského nesouladu,
2. péče o děti,
3. sex,
4. vztah s příbuznými a přáteli,
5. náboženství,
6. úkoly v domácnosti a vymezení rolí podle pohlaví,
7. nadužívání látek, včetně alkoholu a drog,
8. trávení volného času,
9. problémy týkající se práce a kariéry.¹¹

Jestliže žijete v manželství, ve kterém to občas zaskřípe v jedné nebo ve dvou oblastech z devíti uvedených, vaše manželství může být považováno za zdravé a relativně málo konfliktní, i když se s partnerem občas pohádáte. Ve zdravých manželstvích se většina argumentů vyřeší způsobem, který vyhovuje oběma manželům. Pokud se vám nedaří

¹⁰ Kelly, K. T. *Rozvod a druhý sňatek*. Brno: CDK, 2012, s. 37.

¹¹ Birnbach, L., Hymanová, B. *Test vašeho manželství v 10 krocích*. Brno: Jota, 2011, s. 17 – 18.

vytvořit vzájemně přijatelné podmínky ve třech nebo více oblastech z devíti, vaše manželství může být definováno jako „velmi konfliktní“ nebo nešťastné.

Velmi konfliktní manželství nutně neznamená, že se otevřeně hádáte. Mnohé páry se po jisté nevyřešené neshodě ke konfliktu již jen zřídka vracejí nebo vůbec ne. Problémy jsou potlačeny a nahrazeny tím, že se partneři stáhnou, skrývají zlobu a dávají skrytě nebo otevřeně najevo neúctu k tomu druhému.¹²

Známy vědecký pracovník zabývající se manželskými vztahy, John Gottman, ve své knize *Why Marriages Succeed or Fail (Proč jsou manželství úspěšná, nebo neúspěšná)* tvrdí, že když se muž nebo žena nechce dělit o moc se svým partnerem, existuje velká pravděpodobnost, že se manželství samo zničí.

1.3 Rodičovství, rodičovské chování

V anglosaských zemích používaný pojem „parenting“ není zcela shodný s českým výrazem rodičovství. Parenting zahrnuje všechny typy chování rodiče vůči dítěti včetně péče a výchovy, které mají na dítě vliv. V německy mluvících zemích se v odborné literatuře nejběžněji užívá výraz „elterliche Sorge“ pro přímou péči a výchovu.

Dobré rodičovství má být milující, pečující, bezpečné, stálé, ochraňující a podpůrné. Je úhledným kamenem zdravého vývoje dítěte.¹³

Rodičovské chování je spojeno s dětskou zkušeností rodiče. U řady lidí je rovněž závislé na bilanci v partnerském vztahu, ale je třeba ho posuzovat odděleně. Takzvané výchovné předpoklady rodičů se pokusila zformulovat skupina expertů při českém ministerstvu práce a sociálních věcí. Soubor těchto kritérií má sloužit při posuzování toho, komu z rodičů má být svěřeno dítě do péče po rozvodu apod. Kritéria jsou následující:

- osobnost rodiče - jeho zralost, stabilita, odolnost proti stresu;
- vztah rodiče k dítěti - síla vazby, citlivost na potřeby dítěte, znalost dítěte, účast na péči o dítě;
- mravní úroveň rodiče - chování během rozvodu, způsob řešení konfliktů s druhým rodičem, způsob kontaktů s druhým rodičem, respekt k právům druhých, příp. kriminalita;
- ohled na právo dítěte stýkat se s druhým rodičem;

¹² Birnbach, L., Hymanová, B. *Test vašeho manželství v 10 krocích*. Brno: Jota, 2011, s. 17 – 18.

¹³ Matoušek, O., Pazlarová, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010, s. 46.

- vztah dítěte k rodiči - kvalita a intenzita vazby na rodiče;
- způsobilost rodiče sloužit jako vzor pro vytvoření role dospělého muže, resp. ženy;
- úroveň vzdělání a inteligence rodiče;
- šíře a dostupnost rodinného zázemí rodiče;
- možnost rodiče zachovat dítěti stálé prostředí;
- ekonomická situace rodiče.

Schofieldová a Beeková (2008) rozlišují následující aspekty rodičovství:

- dosažitelnost rodiče - podporuje základní důvěru dítěte;
- citlivé reakce rodiče - podporují schopnost dítěte zpracovávat emoce a regulovat chování;
- přijímání dítěte ze strany rodiče - podporuje sebedůvěru dítěte;
- kooperativní pečování rodiče - podporuje pocit kompetence u dítěte;
- začleňování dítěte do rodiny - podporuje u dítěte pocit, že k někomu patří.

S jistým zjednodušením zhruba **osm základních momentů**, které z hlediska psychologie mohou přispět **k posílení současných rodin**.

1. Zralé osobnosti, které vstupují do manželství. Měli by to být lidé odpovědní, autentičtí, empatičtí a vzájemně se respektující. Měli by být ochotni více investovat do vztahů než přijímat, a to hlavně ve vztahu k dětem.
2. Celkový styl chování předpokládá schopnost vzájemného přizpůsobování s jistou flexibilitou. Zároveň se popisuje schopnost vzájemně se posilovat v životních obtížích.
3. V kognitivním směru se očekává přijímání informací, často mimoslovních, společná rozhodování, racionální řešení problémů, přijímání nových zkušeností, a to hlavně s přibývajícím věkem, kdy se objevují nejrůznější nesnáze stárnutí.
4. V komunikaci je mnohdy rozhodující vzájemné naslouchání se snahou pochopit druhého, vzájemně se dohadovat a netlumit mnohé emoce. O smyslu pro humor ve vztazích by nemělo být pochyb.
5. Vztahy, založené na lásce, důvěře, dialogu, zájmu o pohodu druhého a spoluprožívání, jsou nezbytné, i když se formy s věkem mohou měnit.¹⁴

¹⁴ Plaňava, I., Pilát, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 2002, s. 15 – 16.

6. Souvisí s tím i role s přijetím povinností a práv vlastních i druhých. Jde o spolupráci, která vede k vzájemné opoře a zároveň k respektu vůči zájmům i radostem druhých.
7. Rodinný systém či styl, který je otevřený a může se měnit podle vnějších i vnitřních okolností, má svá pravidla, ale i prostor pro improvizaci a hledání nových forem.
8. Širší zázemí rodiny, a to často v přátelské síti 20-30 osob, propojených pozitivními vztahy a častými interakcemi.¹⁵

Stručně naznačené faktory jsou do jisté míry idealizované. Jednotlivé funkční rodiny se k nim přibližují, ale nezbytně mají celou řadu vlastních specifických rysů i forem. Příběh každé rodiny je odlišný, ale zároveň poučný.

¹⁵ Plaňava, I., Pilát, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 2002, s. 15 – 16.

2 RODINA

Přesně definovat rodinu je obtížné. Na otázku, co je rodina, odpovídá Matějček ve své knize *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní* vydané v roce 1994 „má jedinečné a výsadní postavení v několika směrech. Předně, jen ona stojí na počátku – a má tedy možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Za druhé, nejpřirozenějším způsobem a nejvydatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte. A za třetí, je modelem mezilidských vztahů, který si dítě ponese dál do života a jímž bude poměřovat všechny vztahy další, do nichž samo vstoupí.“

Zo širšieho hľadiska je rodina skupina biologicky príbuzných ľudí, ktorých charakterizujú vzťahy medzi pohlavími a generáciami. Z užšieho hľadiska je to sociálna skupina, ktorá vzniká manželstvom, rodičovstvom a príbuzenstvom a charakterizuje ju vzťah manželov, vzťah rodičov a detí.

Podľa zákona o rodine (2005) za rodinu sa pokladá rodina založená manželstvom ako základnou skupinou spoločnosti. Účelom manželstva je vytvoriť harmonické a trvalé spoločenstvo, ktoré zabezpečí riadnu výchovu detí. V súčasnosti existuje aj normálne spolužitie partnerov a detí, ktoré má podobu rodiny.¹⁶

Rodina je najstarší spoločenská inštitúcia. Plní **socializační, ekonomické, sexuálně-regulační, reprodukční, emocionální a další funkce**. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální struktury. Nejběžnějším modelem rodiny je tzv. **nukleární rodina**, kterou tvoří nejbližší příbuzní, tj. oba rodiče a děti. V posledních desetiletích se model rodiny, který je historicky flexibilní, významně proměňuje. Zvyšuje se variabilita rodinných typů, zahrnujících nejen rodinu **vlastní a úplnou**, ale také **rodinu neúplnou, nevlastní a náhradní**. Současné pojetí tenduje k chápání rodiny jako sociální skupiny nebo spoločenství, žijícího ve vlastním prostoru - domově, uspokojující potřeby, poskytující péči a základní jistoty dětem. Rodina spolu se školou plní významné výchovné funkce, které lze chápat jako komplementární.¹⁷

Výchovná funkce rodiny je akceptována v odborné i laické veřejnosti jako nezastupitelná. Význam rodiny pro člověka i společnost potvrzuje také mimořádný zájem ze strany mnoha

¹⁶ Bakošová, Z., Lubelcová, G., Potočárová, M. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005, s. 31.

¹⁷ Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 248.

vědních disciplín. Jejím zkoumáním se zabývá sociologie, psychologie. Lékařství i biologické vědy, pedagogika a další společensko – vědní disciplíny.

Rodinu lze tedy označit jako přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí, aniž si mohl vybrat jiné a přejímá to, co v něm je připraveno rodiči. V rodinném prostředí se lidé učí reagovat na svět kolem sebe, na situace, v nichž se postupně ocitají. Rodina je chápána jako sociální subsystém. Člověk se v ní celý život učí hrát základní sociální role. Obsah rolí v dnešních rodinách je velmi proměnlivý a je podmíněn kulturní a dobovou situací.¹⁸

2.1 Rodinné prostředí

Rodinu lze z hlediska její dominantní role pojmout jako strukturovaný celek, jehož smyslem, účelem i náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí. **Rodinné prostředí je vždy spojeno s konkrétním prostorem** (rodný dům či byt, ve kterém jsme založili rodinu a vychovali své děti), tento prostor rodina utváří, udržuje, v něm se rodina rozšiřuje a s průběhem času i mění. Tento model rodiny, tvořený rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči, vykazuje stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a téměř ve všech společnostech. Můžeme jej proto bezpečně označit za základní článek lidské společnosti.¹⁹

Prvým základným prvkom výchovy dieťaťa je úplná rodina, v ktorej sa matka a otec milujú, v ktorej vládne vzájomné porozumenie, akceptácia, žičlivosť a odpúšťanie. Všetky ostatné prvky výchovy sú spojené s týmto prvým. Rodinné prostredie je základným činiteľom, ktoré na dieťa majú rodičia, súrodenci, starí rodičia, ostatná rodina a známi. Vplyv na dieťa v rodine je nenahraditeľný, preto zdravá a fungujúca rodina, šťastné, harmonické prostredie, kde základom je manželstvo, je najlepšou prevenciou pred všetkými patologickými javmi.²⁰

Přes všechny problémy a peripetie, kterými rodina ve svém historickém vývoji prošla, zůstává i na počátku nového století nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí i pro dospělého člověka natož pro dítě. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci, funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost ho v rozhodující fázi ovlivňovat.²¹ Pedagogy rodinné prostředí

¹⁸ Přadka, M. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 26-27.

¹⁹ Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 101 – 102.

²⁰ Hardy, M., Mühlpachr, P., Dudášová, T. *Sociální patologie rodiny*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 127.

²¹ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, s. 81.

zajímá především z hlediska podmínek vytvářených pro výchovu dětí i dalších členů rodiny. Sledují se činitelé, kteří ovlivňují plnění výchovné funkce. Přadka uvádí činitele výchovy v rodině. **Subjektivní** jsou ty, které jsou *závislé na hodnotové orientaci, vzdělanostní úrovni rodičů, profesi, volném chování rodičů a vztazích v rodině*. **Objektivní** jsou *společenské, ekonomické, politické a dobové podmínky života rodiny*.

Význam rodinného prostředí

Rodina má mnohostranný význam pre všetkých členov i pre spoločnosť. Pre partnerov je rodina významná z hľadiska spolupatričnosti, je miestom uspokojovania vzájomných potrieb, prostredím relaxuj, oddychu, povinností i realizácie práv. Pre deti je rodina prostredím uspokojovania primárnych potrieb, získavania predstáv o rodičovských rolách. Rodina (rodičia) určuje životnú dráhu dieťaťa, poskytuje deťom domov. V rodine je vysoká miera otvorenosti, rodina umožňuje deťom spracúvať všetky druhy tráum, hľadať rezervy v náročných životných situáciách. V rodinnom prostredí, kde sú malé deti, býva rodina i miestom stresu, pretože rodičia musia malým deťom venovať všetok svoj voľný čas, partneri sa musia vzájomne prispôsobovať dlhodobé frustrácie a starosti. Ti sa môžu prekonať vzájomným pochopením, dohodou a kompenzovaním nedostatkov. Pre spoločnosť je rodina dôležitá z hľadiska udržania ľudstva, odovzdáva tradície, reprodukuje človeka – kultúrnu bytosť.²²

Výsledkom vzájomných interakcií členov rodiny pri určitom výchovnom štýle a kvalite vzťahov je rodinné prostredie. Je to celková sociálno-psychologická atmosféra rodiny. Faktory rodinného prostredia determinujú celkovú emočnú a morálnu klímu, vzťahy rodičov a detí, formy výchovy kauzálny vzťah k výchove.

Faktory rodinného prostredia

Faktory rodinného prostredia, ktoré súvisia s sociálno-výchovným problémovým správaním sa pokúsil utriediť autor Kožnar (1990):

- a) štruktúra a konštelácia rodiny,
- b) spoločenské postavenie rodiny,
- c) vek a osobnostné charakteristiky členov rodiny,
- d) kvalita manželského vzťahu,
- e) vzťahy medzi členmi rodiny, rodičovská láska.²³

²² Bakošová, Z. Lubelcová, G. Potočárová, M. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005, s. 31.

²³ Laca, S. *Sociální pedagogika*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 84 – 85.

2.2 Typologie rodiny

Podle výchovného stylu v rodině lze rodinu dělit na *autokratickou*, *liberální*, *sociálně integrační*. Nebo také podle převládajícího modelu rodiny a dominance rodiče lze rozlišovat *patriarchální* nebo *matriarchální*.

Jiným hlediskem typologie rodiny může být její **funkčnost** nebo **nefunkčnost**, která odráží složení, stabilitu, osobnostní charakteristiky členů rodiny a zajištění péče o dítě a ostatní členy rodiny. V tomto případě můžeme rozlišovat rodiny:

- **Funkční** (plní všechny funkce: biologicko-reprodukční, výchovně-vzdělávací, sociálně-ekonomickou, ochrannou, emocionální, morální, socializační);
Rodina, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v běžné populaci valná většina, až 85%.²⁴
- **Problémová** - rodina, v níž se vykytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí. Ty však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Tyto rodiny představují pro pracovníky orgánu sociálně právní ochrany děti potřebu zvýšené pozornosti a sledování. *V populaci se vyskytuje okolo 14-13% problémových rodin.*
- **Dysfunkční** - rodina, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny. Ty již bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama, proto je nutné realizovat řadu opatření z okolí, známých pod pojmem sanace rodiny. Tento stav je nejsvícelnější. Jde totiž o to, kam až podporovat takovou rodinu a odkdy se postavit v zájmu dítěte proti ní (např. zbavením rodičovských práv). *Takové rodiny tvoří asi 2%.*
- **Afunkční** - rodina, kde poruchy jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí, nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je bezpředmětná a zbytečná. Jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do rodiny náhradní, není-li to možné, tak i jinam. *V populaci se vyskytuje asi 0,5% takových rodin.* Narušené vztahy mezi rodiči bývají většinou provázány častými hádkami. **Tato soužití stále častěji končí rozvodem.²⁵** Rozvod rodičů bývá v duševním dozrání dítěte závažným patogenním činitelem. Ten se nejvíce uplatňuje v období pubescence a adolescence. Dochází k rozpadu důvěrně

²⁴ Fischer, S., Škoda, J. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009, s. 143.

²⁵ Procházková, M. *Sociální Pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 113.

známého prostředí bezpečí a jistoty právě v období jeho vývoje, kdy tuto jistotu nadměrně potřebuje. Nedokáže se ještě plně zorientovat. Proto dochází ke vzniku pocitu křivdy a rozčarování, který se následně promítá do utváření jeho životních hodnot.

Děti z dysfunkčních rodin se proto velmi často potýkají s pocity psychické deprivace. Ta vzniká následkem dlouhodobého neuspokojování citových potřeb. Takové děti se pak často vyznačují některými psychickými zvláštnostmi, někdy až poruchami negativně ovlivňujícími jejich postupné zařazování do společnosti. Rodiče se jim většinou nevěnují tak, jak by měli, a nesledují důsledně náplň a trávení jejich volného času. Případná výchovná opatření nemají větší účinnost. Většinou přicházejí pozdě a navíc bývají často neadekvátní (tělesné tresty, striktní zákazy atd.). Při řešení obtížných životních situací tyto děti poměrně často selhávají a mnozí se v důsledku toho obracejí k alkoholu a k drogám, ale i k závažnějším sociálně patologickým formám chování.

Některé typy dysfunkčních rodin:

- 1. Nezralá rodina** se vyznačuje nízkým věkem rodičů a ekonomicko-sociálními problémy, závislostí na původní rodině (na prarodičích). Nezralost rodičů se projevuje v jejich nedostatečné zkušenosti, v nezralosti citové, často může chybět něha, klidná atmosféra v rodině, vznikají pak konflikty a problémy z toho, že dítě bylo nechtěné.
- 2. Přetížená rodina** zejména přetíženost z konfliktů uvnitř rodiny, narozením dalšího dítěte, starostmi (ekonomické, nemoc, vysoká zaměstnanost aj.), citovým strádáním.
- 3. Ambiciózní rodina** je taková, kde jsou rodiče pohlcováni potřebami vzestupu, seberealizace. Vše se děje na úkor rozvoje osobnosti jejich dětí a péče o ně (strádání dětí v potřebách citových: chybí láska, soucítění, sociální opora, potřeba jistoty a bezpečí).
- 4. Perfekcionistická rodina** uplatňuje soustavný nátlak na dítě, které musí podávat vysoké výkony bez ohledu na jeho schopnosti, zájmy a možnosti (permanentní přetěžování dítěte pak vede k jeho úzkosti, vyčerpanosti, depresím psychosomatickým onemocněním aj.).
- 5. Autoritářská (autokratická) rodina, kdy** rodiče požadují automatickou a slepou poslušnost dětí, často užívají trestů (psychických i fyzických), vytvářejí atmosféru strachu a násilí.²⁶

²⁶ Procházka, M. *Sociální Pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 200.

6. **Protekcjonistická rodina** se vyznačuje rozmazlující výchovou. Rodiče se snaží vyhovět dítěti za každou cenu a ochraňují je před negativními vlivy okolí (třeba i jen domnělými křivdami), nebo naopak jsou rodiče v podřízeném vztahu k dítěti (dítě se stává diktátorem, „tyranem rodičů“) popř. se rodiče stávají spolutrpiteli s dětmi.
7. **Rodina liberální a improvizující.** V této rodině často chybí řád, smysluplný program, dítěti je dána naprostá volnost bez výchovných cílů. Děti velmi často neumějí využít volnost a zneužívají ji (objevuje se lenost, pochybné zábavy, egoismus, asociální chování), což může vést k terorizaci rodičů dítětem v pozdějším věku.
8. **Odkládající rodina.** V současné společnosti se setkáváme s nárůstem tohoto typu dysfunkční rodiny. Rodiče z různých důvodů (časových, pracovních, ale i osobních) „odkládají“ dítě k prarodičům, tetám, přátelům aj. a narušují tím základní linii emocionálního (citového) zrání dítěte. Dítě si těžko vytváří vztah k domovu, k vlastní rodině, otci a matce.
9. **Disociovaná rodina** se vyznačuje narušením vnějších a vnitřních vztahů rodiny (konflikty s vnějším okolím i v rodině, izolovanost od okolí). Uvnitř rodiny se objevují konflikty, napětí, intriky, strach z rozpadu rodiny, alkoholismus atd.²⁷

Mluví-li se o rodině, máme sklon si ji představovat jako tzv. úplnou nukleární rodinu - totiž otce, matku a jejich děti. Většina lidí si myslí, že takto vypadá většina rodin. Opak je pravdou. Odhaduje se, že v naší populaci tvoří *úplné nukleární rodiny třetinu rodin* a pouze pětinu všech domácností. Zbytek, čili většinu, tvoří lidé žijící sami nebo jen s dítětem bez partnera, nebo příslušníci tří či čtyř generací v různých - z hlediska nukleární rodiny nekompletních - konstelacích.

Ani nukleární rodina není soběstačným, autonomním společenským tělesem. Tím méně jím jsou jiné typy rodin. Schopnost rodiny vychovávat děti a vyrovnávat se s těžkostmi je závislá na tom, jak je *rodina napojena na své sociální okolí*. Toto spojení se nazývá **sociální sítí rodiny**. Sociální síť rodiny je koalice rodin na sobě závislých, do níž se někdy počítají ještě jiní nepříbuzní lidé (přátelé, známí, případně i profesionálové pracující v institucích, jež s rodinou přicházejí do styku).²⁸

²⁷ Procházka, M. *Sociální Pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 200.

²⁸ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003, s. 84.

2.3 Odolnost rodiny

Jde o dynamickou rovnováhu mezi nároky na udržení základních funkcí rodiny i při různých obtížích, stresových situacích či napětích, a mezi kapacitou rodiny a jednotlivých členů se s nimi vyrovnávat, vzájemně se podporovat a rozumně komunikovat. **Zároveň jde o vytvoření rodinné identity**, tj. o to, jak chápe sama sebe jako sociální jednotku, jak vnímá své role navenek, jaký styl života si vytváří, jaký pohled na svět přijímá a co považuje za podstatné i hodnotné ve vztahu k okolnímu světu. Odolnost rodiny není jakýsi setrvalý stav, který by se mohl přirovnat k relativně stálým rysům osobnosti. Je to proměnlivý proces, kterým se rodiny vyrovnávají jak s rychle se měnícím světem, tak s vlastním vývojem. Mohou nastat situace, kdy vzniklé požadavky převažují možnosti i síly rodiny se s nimi vyrovnávat a vzniká napětí. Vznikají nerovnovážné stavy, poruchy až krize. Jindy se objeví náhlé body obratu, které si vyžádají změny ve funkcích a někdy i ve strukturách rodinného života, a mění se celková trajektorie rodiny. Odolná rodina mnohé obtíže zvládne, adaptuje se a upravuje vlastní životní styl. Zranitelná rodina reaguje maladaptivně, krize se prohlubuje a může vést k rozpadu.

Asi neexistuje ideálně odolná rodina, ale jen převážně zdravá či převážně narušená nebo odolná k jistému typu zátěží, a naopak selhávající v jiných typech, či rodina většinou dobře se adaptující či spíše maladaptovaná.

Za pozitivní rysy, které charakterizují odolnost rodiny, se často považuje:

- pozitivní emoční vztahy, umožňující poskytovat i přijímat vzájemnou sociální oporu a z ní plynoucí životní jistotu;
- soudržnost a spolupráce všech členů;
- vzájemný respekt;
- srozumitelná a otevřená komunikace všech členů navzájem;
- proměnlivá dělba rolí, respektující zájmy i zralost členů;
- dynamika vztahů plynoucí z postupných změn rolí, ve kterých se projevují vývojové fáze rodiny;
- schopnost, dovednost i ochota řešit a překonávat konflikty i zátěžové situace;
- opora rodiny v širším sociálním zázemí.²⁹

²⁹ Plaňava, I., Pilát, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 2002, s. 13.

Význam rituálů pro současnou rodinu

Současné rychlé životní tempo a životní styl mnohé z tradičních rituálů vytěsňuje z rodinného života. Může to být jedna z příčin snižování stability partnerského a rodinného soužití.

Význam rodinných rituálů spočívá v tom, že se jimi uskutečňují tři základní procesy:

- transformace,
- komunikace,
- stabilizace.

Ukazuje se, že je třeba, aby množství rituálů v rodině bylo přiměřené, neboť rodiny s příliš vysokou ritualizací jsou příliš zaměřeny na minulost a rodiny bez rituálů vykazují chaotičnost a vykořeněnost. V rodinách v předrozvodových fázích jsou to právě **společné rodinné rituály**, které přestávají být naplňovány a stávají se signálem problému.³⁰

D. Reiss, významný rodinný terapeut, hovoří o rituálech ve vztahu ke schopnosti rodiny zvládat zátěž a stres. Domnívá se, že existuje něco jako *rodinná paměť*, která vyjadřuje vztah jednotlivce k rodině a jeho postavení v ní. Autor užívá termín *rodinný kodex*, kde naznačuje to, že rodinná paměť má více funkcí. Je to jakýsi depozitář zkušeností dané rodiny, umožňuje pocit sounáležitosti jednotlivců, nebo naopak jejich nezávislosti na rodině. Dalším prvkem rodinného kodexu je soubor společných činností, které v rodinném životě zahrnují řadu druhů činností od drobných až po dlouhodobé a časově neomezené.

Rituál má významnou hodnotu pro vytváření skupinové identity a posiluje i význam a možnost formování identity individuální. Rituály slouží k projasňování vzájemných vztahů a k utvrzování vlastní situace a vlastní role v celku. Jako velmi významné pro partnerské a rodinné soužití se ukazuje schopnost této sociální skupiny měnit systém, mocenskou strukturu a pravidla vzájemných vztahů.

Snáze se najde řešení vznikajících problémů, má-li rodina dostatek sil i motivace je zvládat. Mnohé negativní události se stávají výzvou pro hledání nových postupů. Potřebné je vytvářet identitu rodiny, souhru různých osobních stylů i pěstování různých rodinných rituálů a v proměnlivém čase nacházet výzvy pro hledání přiměřených postupů.

³⁰ Šulová, L., Fait, T., Weiss, P. a kolektiv. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, 2011, s. 187 – 188.

2.4 Krize rodiny

Rodinné prostředí by mělo poskytovat v dostatečném množství a kvalitě mnohostranné podněty, ideálem je harmonické prostředí, ale současný stav rodinného prostředí je podrobován oprávněné kritice. Odborníci hovoří o krizi rodiny. Rodiče mají stále méně času na své děti a prarodiče, v životě rodiny převládají materiální hodnoty a někdy i starosti. **Ubývá společných činností a prožitků.** Skladba rodin je dvougenerační, trendem je jedno dítě, model dvou dětí v rodině je opuštěn. Dochází k vnitřní i vnější změně ve struktuře rodiny. V českých rodinách se objevuje dlouho neexistující problém nezaměstnanosti. Vyskytuje se mnoho rodinných problémů, včetně vysoké rozvodovosti.³¹

Krize rodiny zasahuje především oblast rodinných funkcí. Projevuje se tím, že stále méně rodin je schopno udržet v souladu své jednotlivé úkoly a poslání a realizovat je ve své každodennosti. Z toho hlediska již v osmdesátých letech Jiří Dunovský vysledoval **čtyři typy rodin**. Analyzoval funkčnost rodiny ve vztahu k výchově dítěte, použitými diagnostickými kritérii byly: **složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně-ekonomická situace rodiny** (vycházející z věku, rodinného stavu, vzdělání, zaměstnání rodičů, z příjmu a bydlení rodiny), **osobnost rodičů, osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě a péče o ně.**³²

Život rodin dnes často připomíná organizované šílenství. Rodiče vstanou před šestou ráno, zhltnou snídani, dostrkají děti do družiny, odtud jdou děti do školy a pak zase do odpolední družiny. Po práci je rodiče zase vyzvednou, jede se domů, rodiče uvaří čaj, pustí se do domácích prací, do práce, kterou si přinesli domů ze zaměstnání, a po půlnoci padnou únavou do postele.

Rodiny si dnes často pořizují bydlení, na jehož splacení musí oba partneři třicet let pracovat. Někteří rodiče zase tráví čtvrtinu bdělého života jízdou dopravními prostředky. Otcové pracují i po večerech, aby mohli zaplatit soukromé školy svým dětem, které jednak školu stejně nenávidí, jednak mají nízké sebevědomí a problémy s drogami, protože jejich otcové nejsou nikdy doma. Manželství se hroučí z nedostatku zájmu jednoho o druhého a pro vyčerpanost partnerů, ale oba to svádějí na „problémy komunikace“. Oba přitom dokážou kvalitněji komunikovat s obsluhou v restauraci! Zdá se, že rodina vymírá na stres.

³¹ Přádka, M. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 26-27.

³² Procházková, M. *Sociální Pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 112 – 113.

V evropských státech v posledních dekádách klesá sňatečnost, klesá porodnost, zvyšuje se věk, v němž lidé vstupují do prvního manželství, stoupá počet rodin, v nichž o dítě pečují jen jeden rodič (mnohem více na severu Evropy než na jihu), velikost rodiny se statisticky zmenšuje, vzrůstá počet domácností tvořených jen jedním člověkem (ve skandinávských zemích a v Německu už je to 30% všech domácností), roste počet lidí, kteří spolu mají dítě bez oficiálního sňatku (znovu zejména ve Skandinávii), stoupá počet lidí, již spolu žijí, aniž mají děti, trvale stoupá i počet rozvodů, klesá i počet lidí, kteří se po rozvodu znovu žení a vdávají. Prakticky tytéž trendy odrážejí i naše demografické statistiky po roce 1989. Do roku 1989 některé z těchto ukazatelů stagnovaly, některé se evropským trendům pomalu blížily. Výjimeční jsme v současné době jen v počtu rozvodů, který se pohybuje okolo hodnoty 25 000 ročně již od poloviny osmdesátých let, ale počet sňatků od roku 1989 stále klesá.

Evropská společnost - a s ní i rodina - přechází z období industriálního do období postindustriálního. Ženy se emancipují, vstupují v historicky nevídané míře na trh práce, což mění jejich chuť a možnost angažovat se v tradiční ženské roli v rodině - v roli hospodyně a vychovatelky dětí. Ženy se začínají uplatňovat i v politice a veřejné sféře. Toto jejich tíhnutí se dostává do konfliktu s potřebami dítěte a s tradičně nízkou ochotou mužů participovat na výchově dětí a na provozu domácnosti. Navíc dnes ženy mohou rozhodovat o svém těhotenství samy; antikoncepce je vymanila z nadvlády mužů i v jejich reprodukční funkci. Tradiční pojítka rodiny ztrácí na významu. Generace si stále méně předávají dědičné tituly a privilegia, pole, louky domy a rodinné podniky, jako tomu bylo v době agrární a industriální. Nejcennějším vkladem rodičů do nové generace již není majetek, ani společenská privilegia, ale stává se jím vzdělání.

Už v počátcích industriální doby přebraly vzdělávání dětí od rodiny specializované instituce. V postindustriální, informační době se jednak doba vzdělávání prodloužila, vzdělávání se stalo prakticky celoživotní záležitostí, jednak se vysoce specializovalo. Rodiny vyvíjejí velký tlak na děti, aby se náležitě vzdělávaly. Vzdělávací programy jen s velkými potížemi udržují krok s překotným vývojem vědy a techniky. Děti jsou připravovány na stav společnosti, který je čím dál tím obtížnější předpovědět. Přesto děti již v některých dovednostech (zejména spojených s počítačovou technikou) předbíhají svoje rodiče a stávají se pro ně autoritou.³³

³³ Matoušek, O., Matoušková, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011, s. 39.

Zdrojem oprávněných obav je slábnoucí vazba mezi rodičovstvím a partnerstvím příznačná pro všechny postindustriální společnosti. **Děti vychovávané jen jedním z rodičů** (ve všech zemích jsou to ve zdrcující většině matky) mají podle mezinárodních srovnávacích studií, jež jsou dnes k dispozici, o něco **horší výsledky ve škole, víc zdravotních a psychických problémů a také více střetů se zákonem** než děti ze srovnatelné socioekonomické vrstvy, které vyrůstají s oběma rodiči. Přítomnost otce v rodině soudobý výzkum jasně ukazuje jako faktor, který brání delikvenci syna. Chlapci žijící ve společné domácnosti s vlastním otcem mají významně menší sklon přestupovat meze zákona než chlapci žijící bez otce či s nevlastním otcem.³⁴

Selhání a zranitelnost rodiny

Selhání rodiny se projevuje v mentálním, sociálním a mnohdy i zdravotním stavu jednotlivých členů - často výrazněji u dětí. Objevují se potíže při zvládnutí i vyjadřování emocí, nesnáze až poruchy sociálního zrání v celoživotní perspektivě a často i potíže somatické. Riziko selhání rodiny je o to závažnější, že se obvykle přenáší z rodičů na děti i na další generace. Děti, které vyrůstají v rizikových rodinách, se samy často chovají rizikově (častější kouření, drogy, promiskuita, školní selhání aj.) a objevují se též selhání sociální (nižší vzdělání, nezaměstnanost i kriminalita).

V rodinách existují dvě rizikové podmínky, a to *otevřené konflikty a agrese uvnitř rodin; ochlazené, odcizené a zanedbávající prostředí*. Oba faktory působí negativně, a to jak přímo na zdravotní stav dětí, tak nepřímo narušením jejich schopností fyziologicky či behaviorálně reagovat na různé zátěže a vytvářet přiměřené emoční i regulační dovednosti.³⁵

V době dospívání se děti obtížně vyrovnávají s dlouhodobě svízelným prostředím rodiny. Své konflikty s rodiči zhusta kompenzují alkoholem, drogami, rizikovým sexem či předčasným odchodem z rodiny. Rodiče obvykle nedokáží či ani nechtějí brát rizikové signály na vědomí a mnohdy se nezajímají o aktivity svých dětí ani o prostředí vrstevníků, s nimiž se stýkají. To vše vede k prohlubování obtíží a k narůstání krize v rodině.

³⁴ Matoušek, O., Matoušková, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011, s. 40.

³⁵ Plaňava, I., Pilát, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 2002, s. 14.

3 ROZVOD

Přes všechny dobře známé negativní důsledky rozvodů není třeba dívat se na ně jako na jev nenormální či dokonce tragický. Většina známých společností rozvod umožňovala nebo umožňuje, s výjimkou společností, v nichž bylo závazným světonázorem křesťanství. Křesťanská věrouka přikazuje člověku, aby nerozlučoval to, co Bůh spojil. Toto církevní tabu je také jedním z důvodů, který vede k apriornímu odsuzování rozvodů.³⁶

Přesto jsou rozvody předmětem silně emočně nabitých předsudků jak u neprofesionálů, tak u lidí, kteří se jimi z titulu své profese zabývají. **Každý rozvod vznikl jinou souhrou vyvolávajících činitelů.** Rozvod je trauma, které se často projevuje generalizovaným nepříznivým názorem o příslušnících opačného pohlaví. Nápadně *mnoho návrhů na rozvod podaných ženami* (v současnosti u nás více než polovina) není důkazem o zvláštní lehkomyšlnosti žen. Ženy jsou rodinným soužitím stresovány více než muži, jsou v rodině více emočně angažovány než muži, proto reagují na konflikty častěji rozvodovým návrhem. Oficiální statistiky udávající příčiny rozvodů jsou také zdrojem pověr. U soudu totiž rozvádějící se manželé jen výjimečně uvedou všechno, co k jejich rozhodnutí vedlo. V jednom podrobném dotazníkovém šetření, které provedli pracovníci Výzkumného psychiatrického ústavu v Praze, odpovědělo jen 3% z mnoha set dotazovaných mužů, že důvodem rozvodu je jejich vlastní mimomanželská známost. U sledovaných žen bylo toto číslo dokonce ještě nižší. Nevěra je jistě mnohem častějším předchůdcem rozvodového úmyslu. Ten, kdo se jí dopouští, ji tají, aby se nepoškodil. Manželský partner o nevěře druhého vědět nemusí, takže ani on ji pak neudává jako příčinu rozchodu.³⁷

Rozvod může být východiskem. Tím však bývá jen tehdy, **pokud dokážeme jasně odhadnout, co dobrého a zlého nám přinese.** Východiskem není, pokud si namlouváme, že přinese jen dobré, neboť to je spíše růžové blouznění. Nelze tvrdit, že přinese jen to nejhorší. Takový názor bývá projevem deprese, všechno zlé může být k něčemu dobré. Na člověka negativně nepůsobí jen to, co se stalo, ale i to, co si myslí o možných následcích toho, co se stalo. Negativní myšlenky a katastrofické vize jsou leckdy větší zátěží než reálná skutečnost. Východiskem k úvahám o rozvodu bývá partnerská nespokojenost. Ta je v našich krajích ovšem poměrně častá. Soudě podle výzkumu nadace Hestia, jsou se svou rodinnou situací nejvíce nespokojeny rozvedené ženy v 58,5%,

³⁶ Mühlpachr, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 177.

³⁷ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003, s. 133.

následují rozvedení muži 46,5%, podruhé vdaných žen je nespokojených 41,8%, podruhé ženatých mužů 34,7%. Oproti tomu poprvé ženatí a vdané jsou spokojeni. Nespokojených je z nich 32,5 % žen a 32,7% mužů. Spíše než o „zlomených okovech“ lze v souvislosti s rozvodem uvažovat o tom, že si vinou tohoto právního aktu připravujeme problémy nové. Sice jiné než ty původní, ale tím není řečeno, že snáze řešitelné.³⁸

Rozvod manželství a rozpad rodiny je jedno z nejtěžších období, a to nejen pro přímé účastníky rozvodu – **pro rodiče a děti, ale často i pro širší rodinu**. Mnoho autorů zařazuje rozvod mezi projevy sociální patologie. Rozvod je na jedné straně považovaný za základní sanační opatření, které má zamezit konfliktům mezi manželi a skončit problematické spolužití. Na druhé straně, jak se nenaplní očekávání pozitivní změny, dochází k dalším frustracím, stresu a konfliktům i v době po rozvodu.

Rozvod znamená pro oba partnery zásadní změnu životních plánů; význam ztráty vztahu u každého z nich ovlivňuje další průběh jejich kontaktů v případě, že jsou rodiči. Tam, kde je ztráta partnera pro jednoho zvláště zraňující a neúnosná, přání pomstít se může na jednu stranu chránit před ochromující depresí, zároveň ale může ničivě ovlivnit možnosti rodičovské spolupráce. **Smíření se s rozvodem je někdy dlouhodobou záležitostí, pocit křivdy a zrady zůstává léta nebo i po celý život.**³⁹

Dalším faktorem, který působí v civilizovaných společnostech na rostoucí počet rozvodů, je tempo společenských změn. V minulém století platily pro každou generaci poněkud jiné zvyklosti týkající se výkonu manželských rolí a fungování rodiny. I na úrovni jedné generace vedle sebe existují různé modely rodinného chování, přičemž žádný z nich není pocíťován ani jako univerzální, ani jako závazný. V životním stylu lidí ve vyspělých společnostech je i mnoho jiných změn: lidé často mění zaměstnání, často mění bydliště. Tyto změny jsou motivovány větším prospěchem. O manželství a rodině pak člověk může uvažovat stejně - jako o dočasné smlouvě. Z toho všeho plyne, že ve vyspělé industriální společnosti nemůže být málo rozvodů.

³⁸ Novák, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, s. 10.

³⁹ Gjuríčová, Š., Kubička, J. *Rodinná terapie*. Praha: Grada, 2009, s. 40.

3.1 Příčiny a stadia rozpadu manželství

Rozpad rodiny je krajním řešením dlouhodobé partnerské krize. Předrozvodové stadium má některé charakteristické rysy, je charakterizováno jednostrannými nebo oboustrannými pocity nespokojenosti partnerů a nesplněním vzájemných očekávání. Každá manželská dvojice vstupuje do manželství a zakládá rodinu s určitým očekáváním. Přestává-li tato očekávání rodina plnit, dochází k pocitům zklamání, nespokojenosti, deziluze, k pocitu, že jsem byl podveden. U partnerů se v *předrozvodovém stadiu*, které **trvá většinou 1 - 1,5 roku před rozpadem rodiny**, projevuje neschopnost plánovat, pokračovat v dříve plánovaných úkolech, spolupracovat s partnerem. Partneři si navzájem snižují autoritu. Konflikty jsou vyjadřovány buď extrémní formou, nebo vůbec ne. Partneři se vyznačují menší schopností adaptace, malým pochopením a tolerancí, sníženou schopností snášet zátěž spojenou s chodem rodiny, vyhraněnými osobnostními rysy, vyšším stupněm neuroticismu.⁴⁰

Nebezpečná období

Odborníci z poraden hovoří o třech nebezpečných obdobích v manželství:

- **Dva roky** - velké množství manželství se probere asi po dvou letech, kdy končí tzv. líbáňkové období, a zjistí, že s tím druhým má jen málo společného.
- **Dvanáct let** - to je doba, kdy jsou manželé plně ponořeni do práce, výchovy dětí a zvládnutí domácnosti. V mnoha rodinách bere manželka jedno dítě do jednoho kroužku a manžel druhé dítě do druhého kroužku. Odpoledne vezme manželka obě děti s sebou, když jede do supermarketu, zatímco manžel pracuje na zahradě. Na první pohled to dělají efektivně, ale nakonec to dopadne tak, že manželé spolu tráví o víkendech jen málo času. Každodenní vyčerpání je završeno těmito povinnostmi a odděleným trávením času o víkendech. Po dvanácti letech takové každodenní rutiny často z romantického a společenského vztahu mezi manželi nezůstane nic. Oba se cítí opuštěni, protože všechnu energii a zápal věnují povinnostem.⁴¹
- **Dvacet let** - je třetím nebezpečným obdobím. Děti odešly z domova nebo studují jinde či žijí někde vlastním životem. Najednou je hnízdo prázdné a vy dva jste ponecháni sami sobě poprvé od prvních dnů manželství. Aby vaše manželství tohle

⁴⁰ Šulová, L., Fait, T., Weiss, P. a kolektiv. *Výchova k sexuální reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, 2011, s. 224.

⁴¹ Birnbach, L., Hymanová, B. *Test vašeho manželství v 10 krocích*. Brno: Jota, 2011, s. 68-70.

období přežilo, je třeba udržovat intimní vztah a rozvíjet pocit vzájemného společenství. Musíte mít společné zájmy, společný život, odpovídající sexuální komunikaci a vážit si jeden druhého, to znamená toho, čeho jste vy dva za všechny ty roky spolu dotáhli.⁴²

Příčiny rozvratu manželství

Příčinami rozvratu manželství je zpravidla porušování manželských povinností, které zákon o rodině v ustanovení § 18 definuje jako *povinnost manželů žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí při zachování stejných práv a povinností pro oba manžele*. Soud má povinnost ještě před zahájením řízení pokusit se o smír účastníků. V praxi to znamená, že soudce vyzve oba manžele, aby zvážili, zda rozvod je jediným možným východiskem současné krize jejich manželství. Vyzve účastníky ke kompromisu nebo ke konzultaci s odborníky, psychology, případně psychiatry atd.

Pokud snahu o řešení alespoň jeden z manželů zásadně odmítne, soud zahájí řízení o rozvodu. Pokud nikdo z manželů nemá zájem na zachování manželství, není důkazní situace složitá, byť může být každý z manželských partnerů přesvědčen, že důvodem tristní situace v jejich manželství je něco jiného. V praxi bývají příčiny manželských rozvatů zdůvodňovány manželskou nevěrou, finančními neshodami, rozdílnými povahovými vlastnostmi, rozdílnými zájmy, odlišnými výchovnými metodami dětí až po vzájemné fyzické násilí. Pro rozhodnutí soudu o rozvodu není ani podstatné, pokud se manželé na příčinách rozpadu svých manželských vztahů neshodnou. Je totiž věcí soudu, aby na základě provedených důkazů, ať již výsledkem účastníků, svědků, či listinných důkazů tyto příčiny označil a určil a konstatoval na základě těchto důkazů trvalý a hluboký rozvrat manželství.⁴³

Složitější je ovšem situace, pokud si jeden z partnerů rozvod manželství nepřeje, ať již proto, že dosud je k druhému citově vázán nebo hmotně na něj odkázán či chce zachovat dětem úplnou rodinu, anebo z mnoha dalších jiných důvodů. V takových případech rozhodování soudů není lehké a soudní řízení přináší účastníkům nepříjemné zážitky. Nutnost dokazovat, že manželství neplní a není schopno plnit žádnou ze svých funkcí, tj.

⁴² Birnbach, L., Hymanová, B. *Test vašeho manželství v 10 krocích*. Brno: Jota, 2011, s. 68-70.

⁴³ Francová, M., Dvořáková Závodská, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 4-5.

dokazovat skutečnosti svědčící o tom, že manželé spolu **trvale nežijí, nevedou společnou domácnost, nemají se rádi, nepomáhají si, nejsou schopni společně vychovávat děti**, vede často partnery ke zveřejňování různých intimností ze společného života nebo z intimní sféry druhého manžela.

Tabulky hlavních dlouhodobých důvodů manželského rozvratu hovoří v posledních desetiletích tradičně takto:

1. Rozdílné názory na trávení volného času.
2. Nedostatek společných zájmů.
3. Rozdílné názory na práva a povinnosti v domácnosti.
4. Mimomanželský vztah partnera.
5. Rozpory ve finančním hospodaření.
6. Nespokojenost v intimním soužití.
7. Mimomanželský vztah vlastní.
8. Nedostatek tolerance ze strany partnera.
9. Hrubé jednání partnera.
10. Rozdílné názory na výchovu dětí.
11. Charakterové vady partnera.
12. Žárliivost partnera.
13. Závislost na alkoholu partnera.
14. Partner nemůže mít děti.⁴⁴

Stadia rozpadu partnerského vztahu (Stages of relationship break up)

Proces rozpadu je popisován ve čtyřech stádiích:

- 1. intrapsychické** - jeden z partnerů je se vztahem natolik nespokojený, že se rozhodne vztah ukončit;
- 2. dyadické** - jeden partner sdělí druhému rozhodnutí vztah ukončit;
- 3. sociální** - pár seznámí okolí s ukončením vztahu;
- 4. stadium úpravy hrobu** - zotavování se a vytváření vlastní verze toho, co se stalo.⁴⁵

⁴⁴ Novák, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, s. 14-15.

⁴⁵ Hartl, P., Hartlová, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010, s. 547.

3.2 Rozvodové řízení

Řízení o rozvodu manželství je v našem zákonu o rodině upraveno v ustanoveních § 24 až 29, která se zabývají jak rozvodem, jeho důvody, tak řešením vztahů rodičů k dětem po rozvodu. Náš zákon definuje okolnosti, za kterých je manželství možno rozvést v ustanovení § 24 odst. 1 takto: „*Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jestliže manželství je tak trvale a hluboce rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití;*“ a bere přitom v úvahu příčiny rozvratu manželství.

Pokud „*jest má vůle rozvésti se*“, máme možnost zvolit způsob, kterým bude celé rozvodové řízení probíhat. Kterým ze dvou základních způsobů (zda sporným, či nesporným) se bude rozvod ubírat, závisí na vzájemném vztahu a postoji obou manželů. Tam, kde sice mezi manžely ochladly jejich vzájemné citové vazby, které byly na počátku manželského soužití, ovšem dokáží se stále vzájemně tolerovat jako dva partneři (a také rodiče nezletilého dítěte) se shodnými právy a povinnostmi, je možné (zákon o rodině jim dává možnost), aby také jejich rozchod proběhl jako dohoda, stejně jako tomu bylo na počátku, kdy spolu uzavírali „dohodu o manželství“. V takovém případě mluvíme o **tzv. rozvodu nesporném**, někdy nazývaném též jako **rozvodu smluvenému nebo rozvodu dohodou** (§ 24a zákona o rodině).

Druhý způsob rozvodového řízení je **sporné řízení**, přičemž již toto označení napovídá, že účastníci řízení jsou „ve sporu“ (§ 24 zákona o rodině). Těžištěm sporného řízení je především v dokazování. Pokud jeden z manželů s rozvodem manželství vůbec nesouhlasí (a manželství považuje stále za funkční), pak je zejména nezbytné, aby žalobce (ten z manželů, který návrh na rozvod manželství u soudu podal) prokázal **tzv. kvalifikovaný rozvrat**, což znamená, že manželství je „hluboce a trvale rozvráceno a není možné obnovení manželského soužití“.

V řízení o rozvod je nutno před soudem prokázat okolnosti potvrzující, že manželství je trvale a hluboce rozvráceno, a nelze proto očekávat obnovení manželského soužití, a současně je ovšem nutno prokázat příčiny tohoto stavu.⁴⁶

Prokáže-li žalobce tuto skutečnost, pak nastupuje další dokazování, které se týká **prokázání trvalých příčin rozvratu manželství**. A v tomto okamžiku nejčastěji nastupuje ono známé „praní špinavého prádla“, kdy většinou také druhá strana sporu (žalovaný/á),

⁴⁶ Francová, M., Dvořáková Závodská, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 3-4.

kteřá byla dosud nečinná, aktivně vstupuje do řízení. Nikoliv výjimečně je pak řízení soudcem odročováno s tím, aby účastníci řízení (tj. žalobce i žalovaný) předložili soudu důkazy, kterými prokážou pravdivost svých tvrzení, neboť soud nemůže své rozhodnutí opřít o tvrzení jedné ze stran sporu, bylo-li toto druhou stranou popřeno (tj. nastává všeobecně známý stav „tvrzení proti tvrzení“). V tuto chvíli se většinou strhne „boj“ už nikoliv jen mezi manžely, ale mezi rodinami, mezi přáteli a nepřáteli. O tom, že po takovém řízení se vztahy mezi oběma manžely (a také mezi skupinami „příznivců“ na každé ze stran) rozhodně nezlepší, ale naopak vyostří natolik, že to mnohdy znamená dalších x let nenávisli a případných schválností, nebude jistě nikdo pochybovat.⁴⁷

Soud v rozvodovém řízení nezkoumá jen hloubku manželského rozvratu, ale i jeho trvalost, **zejména jedná-li se o manželství s dětmi**. Soud ze zákona je totiž povinen vždy zajišťovat, zda manželství není přes všechna nedorozumění mezi partnery přece jen schopno plnit alespoň jednu ze svých nejdůležitějších funkcí, totiž společnou péči o nezletilé děti a vytváření vhodného a bezpečného výchovného prostředí. Jestliže se prokáže, že **alespoň některá z funkcí manželství je zachována**, ať již je to společná domácnost, nebo intimní soužití, soud může dojít k závěru, že **rozvrat manželství není neodčinitelný** a že je naděje na úplné obnovení manželských vztahů. V takovém případě může soud žalobu o rozvod zamítnout, zejména když dojde k závěru, že zachování manželství rodičů bude pro nezletilé děti přínosem.⁴⁸

Jednotlivá stadia, z nichž se rozvodový proces vždy skládá, jsou stejná:

- 1. Opatrovnické řízení** - základní „pilíř“ každého rozvodového procesu. Smyslem tohoto řízení je úprava výchovy a výživy nezletilého dítěte na dobu po rozvodu manželství. Jinými slovy se řeší, kdo bude dítě vychovávat, jakou výší výživného budou rodiče na dítě přispívat, případně jak bude stanoven styk dítěte s rodičem, kterému nebude dítě svěřeno do výchovy. Dokud není upraveno, co a jak bude po rozvodu s nezletilými dětmi, rozsudkem, proti němuž se už žádný z rodičů nemůže odvolat, není možno v rozvodu vůbec pokračovat.
- 2. Rozvodové řízení** - protože o dětech je již v této fázi rozhodnuto, řízení se zaměřuje již „jen“ na vztah manželů: jaký byl, co se změnilo, kdy se to změnilo,

⁴⁷ Průchová, B., Novák, T. *Jak přežít rozvodové peklo*. Brno: Jota, 2004, s. 28-29.

⁴⁸ Francová, M., Dvořáková Závodská, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 5-6.

čím to bylo způsobeno, kdo se na tom podílel, zda je možné ještě soužití obnovit atd.

- 3. Řešení bytové otázky** - v mnoha manželstvích problém téměř neřešitelný. Někdy je právě neřešitelnost problému bydlení důvodem, proč není učiněn ani první krok k zahájení celého rozvodového klání.

V manželstvích, kde nebyla ani za trvání manželství o prostory na bydlení nouze, naopak tento problém není třeba vůbec řešit (o to horší však může být problém s vypořádáním majetku, je-li nemalého rozsahu). Je-li takový problém potřeba řešit a nemohou-li se manželé po rozvodu dohodnout, je nezbytné řešit problém opět soudní cestou. Ovšem až po pravomocném skončení řízení o rozvod manželství.

- 4. Výživné rozvedeného manžela** - ani v této záležitosti samozřejmě není vyloučena dohoda mezi manžely. Nedohodnou-li se už rozvedení manželé, a za situace, že na straně jednoho z nich jsou dány objektivně důvody k požadování výživného od druhého (již bývalého manžela).

- 5. Vypořádání společného jmění manželů (SJM)** - případně dalších vzájemných majetkových vztahů - tato fáze rozvodového procesu nabírá na váze naopak u těch manželství, ve kterých zejména „je co dělit“. Není-li dohoda možná, pak bývalí manželé neskončí jinde než v soudní síni.⁴⁹

Rozvod manželství „po dohodě“

Ustanovení § 24a, které přinesla novela zákona o rodině z roku 1998, vneslo do našeho rozvodového řízení závažnou změnu. Tato změna přináší zjednodušení rozvodového řízení pro ty manželské partnery, kteří oboustranně došli k závěru, že jejich manželské soužití po všech stránkách je vyhaslé a neschopné plnit své společenské funkce. Předpokladem ovšem je schopnost partnerů zvládnout emoce, které většinou rozvod manželství vyvolává, a uzavřít dohody o zásadních problémech, které rozvod manželství přináší.⁵⁰

Řízení o úpravě poměrů nezletilých dětí na dobu po rozvodu

Novelizace zákona o rodině (zákon č. 91/1998 Sb.) oddělila řízení o úpravě poměrů nezletilých dětí od řízení o rozvodu manželství jejich rodičů. Příslušným k rozhodování je tedy pouze soud péče o nezletilé. Rozhodování o poměrech nezletilých dětí na dobu

⁴⁹ Průchová, B., Novák, T. *Jak přežít rozvodové peklo*. Brno: Jota, 2004, s. 30-31.

⁵⁰ Francová, M., Dvořáková Závodská, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 7.

po rozvodu, tj. úprava rodičovské zodpovědnosti, je pro rodiče rozhodnutím zásadním, často velmi bolestivým, neboť jím soud upravuje jejich práva a povinnosti k dítěti na dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho obživu. Právě v tomto řízení se nejčastěji projevují negativní emoce, následky rozvratu manželství, které ke škodě dětí a jejich budoucnosti ovlivňují stanoviska rodičů. Nahromaděná zloba, komplexy, na jedné straně pramenící z pocitu viny a na druhé straně z pocitu křivdy, často vedou rodiče k tomu, že tato svá traumata přenášejí i na dítě snaží se tak ovlivnit jeho vztah k druhému rodiči. V životě to zejména znamená **bránění ve styku některého rodiče s dětmi, uplácení dítěte různými dárky nebo nákladnými dovolenými, které si druhý rodič nemůže dovolit, atd.** Děti to mají opravdu v rozvodových a porozvodových situacích obtížné, nebo až na řídké výjimky, kdy se rodiče dokážou před dětmi ovládat a své spory v jejich přítomnosti neřešit, jsou děti svědky domácích výstupů, hádek a někdy i fyzického násilí.

Nenávistné emoce mezi manželskými partnery při rozvratu manželství tedy mohou těžce poškodit nezletilé děti. Ojediněle se projevuje v tomto řízení snaha jednoho či obou rodičů dokázat, že druhý rodič není schopen se o dítě řádně postarat fyzickou péčí ani ho řádně vychovávat. Dokonce i tvrzení, že dítě v péči druhého rodiče utrpí mravní úhony. Soud péče o nezletilé musí často řešit velmi složité situace a vodítkem jsou ustanovení zákona o rodině, zejména ustanovení § 26 odst. 1 až 4 zákona a dále Úmluva o právech dítěte, která je součástí našeho právního řádu jako zákon č. 104/1991 Sb.

Soud svým rozhodnutím upraví práva a povinnosti k dítěti na dobu po rozvodu, zejména určí, **komu bude dítě svěřeno do výchovy, určí výši výživného**, kterým mají rodiče přispívat na výživu dítěte. Je samozřejmě vítané a pro dítě velmi blahodárné, jsou-li rodiče sami schopni se dohodnout o svých právech a povinnostech k dětem. Takováto **dohoda rodičů**, aby nabyla platnosti, však musí být **schválena soudem**. Soud ovšem přezkoumává, zda dohoda rodičů odpovídá zájmům dítěte. Není možné se odvolat.⁵¹

Zákon o rodině zná několik možností rozhodnutí o výchově v souvislosti s rozvodem manželství, a sice: **svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů, svěření dítěte do střídavé výchovy rodičů a svěření dítěte do společné výchovy**. V praxi se nejčastěji setkáváme s případem, kdy je dítě svěřeno do **výchovy jednoho z rodičů**, ať už proto, že se tak fakticky rodiče dohodli nebo tak rozhodl příslušný soud při neshodě rodičů.

⁵¹ Francová, M., Dvořáková Závodská, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 10-12.

Pokud je rozhodnuto v souvislosti s rozvodem manželství o svěřeni dítěte do výchovy jen jednoho rodiče, pak takové rozhodnutí zásadně neznamená omezení rodičovských práv a povinností rodiče druhého. I nadále má takový rodič veškerá práva vztahující se k dítěti, které měl až do doby rozhodnutí soudu. I nadále má právo se podílet na výchově dítěte, i nadále zůstává zákonným zástupcem dítěte a má právo rozhodovat spolu s druhým rodičem o podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti. Pokud by se rodiče nedohodli o takových záležitostech, rozhodne o nich soud (§ 49 zákona o rodině). O takové podstatné záležitosti jde například při volbě povolání dítěte, jeho studiu, změn příjmení apod. Soud rozhoduje v takových případech rozsudkem.

Nejčastější variantou úpravy právních poměrů dítěte po rozvodu je svěřeni do výlučné péče jednoho nebo druhého rodiče. Fakticky řadu let přetrvává rozdělení 9 : 1, tj. na devět dětí svěřených do péče matky připadá jedno svěřené dítě do péče otce.⁵²

3.3 Psychologické aspekty dopadu rozvodu na rodiče

Rozvody jsou ve všech demokratických zemích předmětem debat vědců, politiků i veřejnosti. Podle přepjatých interpretací jsou velká kvanta rozvodů předzvěstí totálního zhroucení rodiny, podle umírněných názorů jsou nevyhnutelnou daní za vysokou míru osobní svobody, která je příznačná pro moderní západní demokratické společnosti.

Nutno přiznat, že rozvodové řízení a zejména okolnosti, které mu předcházejí a které ho provázejí, jsou většinou traumatizující a nepříjemné jak pro oba partnery, tak i pro jejich děti. Koneckonců samo rozvodové řízení je důkazem životního neúspěchu alespoň jednoho z manželských partnerů.

Každý rozvod má stránku ekonomickou, právní a osobní. Rozvod představuje pro všechny zúčastněné zátěž na léta. Když se zkušeni kliničtí pracovníci pokoušejí určit, za jak dlouho po rozvodu se z něj lidé vzpamatují, docházejí k **odhadům mezi dvěma až pěti lety**. Podle šetření pracovníků bývalého Výzkumného ústavu psychiatrického z Prahy se ještě šest let po rozvodu třetina žen a pětina mužů s rozvodem psychicky nevyrovnala. V roce, kdy se žena rozvádí, je u nás druhou nejčastější příčinou její návštěvy u praktického lékaře neuróza. **Také u dětí je psychické zpracování rozvodu procesem trvajícím nejméně rok až dva.** Nezanedbatelnou těžkostí je pravidelné zchudnutí zbylé rodiny, tvořené u nás skoro ve všech případech ženou a jejími dětmi.⁵³

⁵² Novák, T., Průchová, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2005, s. 59

⁵³ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003, s. 132.

Všichni účastníci rozvodu něco ztrácejí - dospělí ztrácejí partnera, některé děti přicházejí o stálou přítomnost otce, někteří účastníci rozvodu musejí v souvislosti s ním změnit bydliště, ekonomické ztráty jsou pravidlem, rozvedená žena je daleko více zatížena provozem rodiny, protože je na něj sama, může se negativně měnit i vztah dětí k tomuto rodiči (obvykle k matce), s nímž žijí.

Montalvo (1982) vypracoval užitečnou typologii **interpersonálního uspořádání v rodinách po rozvodu**, která umožňuje odhadovat další vývoj a jeho rizika.

Typ 1. Systém s jedním kompasem

Je to obvykle matka, kdo užívá dítěte jako kompasu, který ji má orientovat v porozvodových obtížích. Dítě se tak stává zdrojem opory, ale někdy i překážkou, protože vztah k dítěti zasahuje do matčiných nových vztahů. Dítě tyto matčiny pokusy vnímá jako matčinu zradu na otci. Toto vměšování dítěte do nových vztahů může matka nevědomky vítat. Svoji nejistotu může promítat do dítěte a udržovat si tak zdání kompetence. Rizika tohoto uspořádání jsou nasnadě - matka má znesnadněné seznámení s dalším mužem a dítě je zatíženo posilováním „ochraňováním“ matky.

Typ 2. Bezmocný rodič

Obvykle jde o matku, jejíž projevy bezmoci mají přivolat zpátky muže, který z rodiny odešel. Dítě do tohoto aranžmá přispívá tím, že je těžko výchovně zvládnutelné, případně má ve škole obtíže s předměty, kterým matka nerozumí. Otec obvykle přichází, snaží se pomoci, jeho zásahy jsou však sporadické a málo účinné. Tak je zajištěno, že jeho pomoci bude třeba i nadále. Dítě se při tomto dostává do skryté koalice s otcem. Matka se snaží zvládnout situaci sama, ale její snaha nenese ovoce, po čase „musí“ rezignovat. Nevědomky může posilovat právě ty druhy chování dítěte, které nezvládá. Rizika: dítě se musí chovat tak, aby odůvodňovalo starosti (záchvaty pláče, spaní s matkou v jedné posteli, vyžadování její neustálé přítomnosti). Matka si udržuje iluzi vztahu k bývalému muži. (Někteří autoři o tomto uspořádání mluví jako o rozvodu napůl. *Pouto mezi matkou a jejím bývalým mužem* bývá udržováno i pokračujícími intimními styky.) Jindy matka dítěte nalézá jiného ochránce a pomocníka a vůči němu může opakovat závislou roli.⁵⁴

⁵⁴ Mühlpacher, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 177.

Typ 3. Nerovný závod

V tomto případě jsou děti obvykle v péči otcově, matce byl z nějakého důvodu styk s dětmi omezen nebo odepřen soudem. Matka se chová vzorně, aby o možnost styku s dětmi nepřišla, či aby ji znovu získala. Otec se k ní chová laskavě, je však nastražen na její poklesky, na projevy jakékoli nezodpovědnosti. Dítě cítí napětí, ale neorientuje se v jeho zdrojích. Za té situace nezbyvá dítěti než se chovat vzorně, aby se neporušily zbytky pouta mezi rodiči. Matka je ve styku s dítětem nejistá a snaží se to maskovat. Někdy i v této konstelaci pokračuje sexuální soužití rozvedených manželů. Jindy se matka snaží vyvázat ze závislosti na bývalém muži novým sňatkem. Také rozvedený muž se vlivu ženy na sebe a na dítě obává, nutkavě si nad ní dokazuje svou převahu. U některých dětí se v této rodinné konstelaci rozvíjejí psychosomatické nemoci, které se pak interpretují jako výraz neventilovatelného napětí.

Typ 4. Soutěž v bezmocnosti

Oba rodiče zanedbávají děti natolik, že ty se zcela vymknou kontrole rodiny. Problémy s dětmi pak řeší veřejné instituce: sociální pracovníci, policie, zdravotnická zařízení, školy atd. Klamný dojem může vyvolávat jeden z rodičů, který se tváří, že chce děti zvládnout, ale fakticky se v péči o ně neangažuje. Tento rodič je někdy svými dětmi vydírán, případně jinak zastrašován. Přesto, že se děti dostávají do konfliktu se zákonem, rodiče tím nejsou alarmováni. Děti mohou mít strach, že kdyby se chovaly odpovědně, rodiče by se o ně zajímali ještě méně. V tomto druhu porozvodového aranžmá jsou děti ohroženy nejvíce. Je u nich vysoké riziko vzniku psychických poruch, delikventního chování, útěků z domova, navázání se na asociální skupiny, toxikomanie.⁵⁵

Objevuje se dítě, a pár se rozpadá

Dítě se velmi často cítí odpovědné za rozvod jednoduše proto, že je opravdu jeho nepřímou příčinou. **Mnoho párů se rozpadá po narození dítěte, protože nedokážou přejít z partnerské pozice do rodičovské.** Není to nic výjimečného, k velkému množství rozhodů vskutku dochází, když jsou děti malé. A i malinké dítě je schopné vycítit, hlavní roli, kterou v této rozchodové partituře sehrálo. Rodiče si před jeho narozením rozuměli. Společně s ním se objevily ve vztahu trhliny.

⁵⁵ Mühlpachr, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 177 – 178.

S příchodem dítěte se odkrývají určité skutečnosti. **Někteří muži nesnesou, že se z jejich ženy stala matka.** Jedná se o častější případ, než bychom si mysleli. Za strachem z mateřství lze vidět odmítnutí závazku, touhu prodloužit si adolescentní život ve svobodě a otevřených možnostech. Je však také velmi pravděpodobné, že příchod miminka odkáže muž k jejich vlastnímu dětství, třeba k nevyřízenému účtu s matkou, ke vztahu zdaleka ne harmonickému. Cožpak se neříká, že po narození dítěte se rodič znovu stává dítětem svých rodičů ve smyslu, že znovu prožívá některé pocity z dětství, na které již zapomněl? Výsledkem je, že se pro muže stává nesnesitelné, když vidí svou ženu podávat dítěti prs nebo když si představí sexuální styk s tou, která teď patří do kategorie matek. A to může velmi často stačit na zničení páru.⁵⁶

Porozvodová adaptace

Období porozvodové adaptace je relativně dlouhodobý proces. Během tohoto období dochází k postupnému vyrovnávání se se zátěžovou situací a specifickým stresem, který rozpad rodiny provází. Je to proces obnovování až dosažení duševní rovnováhy a znovunalezení životní spokojenosti a životního smyslu. To, jak bude proces probíhat, jak bude dlouhý a s jakým závěrem, je dáno mnoha sociálními činiteli. Na průběh procesu porozvodové adaptace působí faktory **intrafamiliární** (délka manželství, počet a věk dětí, intenzita vazby konfliktů mezi manželi, akceptace rozvodu), **mimomanželské** (míra podpory či nesouhlasu ze strany širší rodiny, přátel, vztahy na pracovišti, pracovní ambice) i **individuální** (typ osobnosti rozvedených manželů, intelektová úroveň, jejich dušení i tělesné zdraví, tolerance vůči zátěžovým situacím, adaptabilita, sociální atraktivita).

Základní etapy porozvodové adaptace:

- Charakter **první etapy** lze označit jako *destruktivní* jak ve smyslu dosavadní existující rodinné struktury a rodinných funkcí, tak ve smyslu osobností zúčastněných stran.⁵⁷
- **Druhá etapa** je charakteristická *tvořením uspokojivých interpersonálních vztahů*. Vyznačuje se zaměřením na uspořádání poměrů především pro děti, dále vyjasněním změněných interpersonálních vztahů v rámci širší rodiny, navazováním nových společenských či přátelských vztahů. V emoční oblasti se musí rozvedení v této etapě vyrovnávat s pocity osamělosti, úzkosti, strachu z budoucnosti, s pocity

⁵⁶ Berger, M., Gravillon, I. *Když se rodiče rozvádějí*. Praha: Portál, 2011, s. 35 – 36.

⁵⁷ Šulová, L., Fait, T., Weiss, P. a kolektiv. *Výchova k sexuálně reprodukcímu zdraví*. Praha: Maxdorf, 2011, s. 225

méněcennosti. Tyto pocity jsou podobně jako v první etapě doprovázeny řadou symptomů, jako jsou nespavost, bolesti hlavy, poruch koncentrace či únava.

Dytrych a jeho kolegové uvádějí pět stupňů adaptace na rozvodovou situaci:

1. **Maladaptace** - rozvod je chápán jako životní katastrofa, důsledky trvají dosud.
2. **Špatná adaptace** - dosud nevytvořen nový životní styl, k partnerovi dosud poměrně silná citová vazba.
3. **Problematická adaptace** - snaha o vytvoření nového životního stylu, ale jen částečný úspěch.
4. **Dobrá adaptace** - nový životní styl, ale některé oblasti jsou rozvodem dosud dotčeny, k bývalému partnerovi lhostejnost.
5. **Velmi dobrá adaptace** - nový životní styl vytvořen, hodnocen jako lepší než předchozí, k bývalému partnerovi kladný přátelský vztah.

K nejzávažnějším projevům porozvodových obtíží dochází v následujících oblastech: **Životní úroveň, zaměstnání, vztahy k příbuzným a přátelům, vztahy k dětem, citový život, vztahy k bývalému partnerovi, úroveň zdraví.**⁵⁸

V nešťastném manželství selhává i rodičovství, chování rodiče, který se stane příliš závislým na dítěti, aby si vynahradil blízkost, která mu chybí u jeho partnera. Takoví rodiče se mohou stát k dítěti příliš ochrannější a vlastnickí. A takové dítě se také může stát příliš závislým na svém rodiči a může mít těžkosti při získávání samostatnosti v dospělosti.⁵⁹

3.4 Psychologické aspekty dopadu rozvodu na děti

K rozvodu obvykle nedochází najednou, nýbrž vnitřní jednota a **vztahy členů rodiny jsou zpravidla narušeny už dříve**. Často má dítě jen slabý vztah k onomu rodiči, od něhož se nyní odlučuje, někdy však může být tento vztah velmi těsný a dítě pak odluku snáší skoro tak obtížně jako při úmrtí. Vnitřní vztahy v rodině zevně rozpadlé mohou být velmi těsné, ba mohou se vzhledem k dítěti ještě překompenzovat: v takové situaci dítě v podstatě deprivací netrpí, ač ovšem nahradit úplně chybějícího rodiče nebývá právě lehké. Proto v mnohých rozvedených rodinách vyrůstají děti duševně zdravé a společensky

⁵⁸ Šulová, L., Fait, T., Weiss, P. a kolektiv. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, 2011, s. 225.

⁵⁹ Birnbach, L., Hymanová, B. *Test vašeho manželství v 10 krocích*. Brno: Jota, 2011, s. 40.

dobře adaptované. Nicméně v průměru jsou děti z rozvedených manželství přece jen hůře adaptovány, jsou samotářské, bázlivé, neukázněné, nepořádné, méně oblíbené. Postrádají zřejmě citovou a mravní jistotu, upadají proto do nedůvěry a strachu z okolí, stávají se samotářskými a uchylují se často ke snění.⁶⁰

Rozhodnutí se rozvést může pramenit z odvahy či zbabělosti, nebo prostě nemáte na výběr. Někdy jste postaveni před hotovou věc, se kterou se musíte vyrovnat. Rozvod pro vás může být dobrý nebo špatný, často obojí. Ale pro děti znamená rozvod vždy zmatek a ztrátu.

Rozchod nebo rozvod rodičů je pro dítě nebo pro děti velmi náročnou životní situací. Dítě si prožilo určitou dobu, kdy žilo s oběma rodiči. Mají ho rádi, starají se o něho, podílejí se na jeho péči. Má s nimi společné zážitky (alespoň ve většině případů). Určitým způsobem si zvyklo na to, že se v rodině vyskytuje otec i matka. Matka má určité úkoly, má určitý styl výchovy a přístup k němu. Také otec má určitý styl výchovy, přístup k dítěti. Je to jiný styl a jiný přístup. Dítě oba dva tyto přístupy (většinou) obohacují. Najednou toto přestane fungovat, každodennost se změní.⁶¹

Děti o rozvodu nerozhodují a nemají pak žádnou kontrolu nad tím, co se s nimi děje během něj a po něm. Nemohou ovlivnit, jak se budou s rodiči vídat. Zvyknou si spoléhat na určitou stabilitu domova a ta je teď narušena stěhováním, změnou zaměstnání rodičů či finančními problémy. Tyto ztráty jsou pro děti velmi skutečné a rodiče na to nesmějí zapomínat. Děti vydrží hodně, ale i když vy jste právě na vrcholu blaha, že jste pryč z nepovedeného vztahu, nečekejte, že se děti budou tvářit, jako by se vůbec nic nedělo.

Žádné dva rozvody nejsou stejné. Jaký dopad bude rozvod na děti mít, velmi závisí na vyspělosti, zdravém rozumu a dobré vůli rodičů, stejně jako na věku, emocionální a psychické vyspělosti a pohlaví dětí.⁶²

Těžké konfliktní situace, ve které jeden z rodičů zapudí druhého ze svého zklamaného srdce, je pro dítě strašná pohroma. Ve víře v rodiče by se muselo spojit s jedním proti druhému. Chce ale zůstat věrné oběma a cítí se roztržené. Jeho zoufalé pokusy urovnat poměry mezi otcem a matkou žalostně ztroskotají. Na napětí v rodině reaguje dítě jako seismograf. Malé dítě cítí ve svém srdci pravdu lépe, než dokáže vypozerovat vyškolený

⁶⁰ Langmeier, J., Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011, s. 148.

⁶¹ Špahnělová, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010, s. 72.

⁶² Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008, s. 95.

psychoterapeut. Je přitahováno do většího silového pole. Dává tatínkovu lásku, kterou mu žena odepírá a naopak. Tím už ale dítě přestává být dítětem.

Děti potřebují zachovat smysluplný a fungující vztah s oběma rodiči. (Výjimkou je, když je jeden z rodičů agresivní, trpí dlouhodobou závislostí či vážnou duševní chorobou). S rozpadem manželství ještě nezaniká rodina. Všichni stále patříte k sobě, děti a rodiče. V budoucnosti se z rodinného stromu stane celý les, ale každá větev bude pořád spojena se svým počátkem, se svou původní rodinou.⁶³

Reakce dítěte na spory mezi rodiči může být různá. V mnoha případech se odvíjí **od věku dítěte, od jeho vlastností, temperamentu, charakteru, od toho, jak bylo zvyklé již v minulosti bojovat s různými překážkami**, jak se jim dokázalo s pomocí dospělého postavit. V hodně situacích jsou reakce obranným mechanismem dítěte. Dítě chce na sebe upozornit, aby si ho dospělý všimnul, mnohdy mají reakce psychosomatický nádech - zase je to touha upozornit na sebe a na to, že něco není v pořádku. Dítě jako kdyby volalo: „Něco se mi děje, nechte toho sporu, který máte mezi sebou, usmířte se a pojd'te se starat o mě.“ Mnohdy to nejde. Lze ale dítěti pomoci, aby do těchto stavů nepřicházelo nebo aby to bylo jen ve velmi omezeném množství.

Reakce dítěte na spory mezi rodiči:

- **Lež** - Jednou z reakcí na rozchod nebo spory rodičů může být u dítěte zvýšená lhavost. Rozdíl mezi fantazijním myšlením a lživostí je definován věkem kolem 5 let. V tomto období má mít dítě ve vnitřním prožívání již jasně definované, co je jen fantazie a co je lež. Lží ve většině případů chce dítě na sebe upozornit.
- **Drobné krádeže** - Jsou to krádeže, kdy dítě neukradne danou věc tak, aby se na to nepřišlo, ale udělá spíše vědomě něco, čím by na sebe více upozornilo.
- **Noční děsy** - V mnoha případech se může stát, že se u dítěte objevují ve větší míře noční děsy nebo noční můry. Je to stav dítěte, který se projevuje cca od 8. měsíce věku do konce mladšího školního věku - cca 11 let.
- **Lhostejnost** - Některý rodič pozoruje u svého dítěte také zvýšenou lhostejnost, na kterou není zvyklý. Jako by se ho nová situace v rodině vůbec netýkala. Nezajímá se o to, jaká jinakost se v rodině děje, ani o to, zda má z toho rodič trable, zda ho to trápí. Dítě si s tím ale vlastně neví rady.⁶⁴

⁶³ Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008, s. 99.

⁶⁴ Prekop, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada, 2008, s. 56 – 72.

- **Útěk z domova** - Někdy má dítě tento čin rozmyšlený, schraňuje si nějaké druhy potravin, deku, aby bylo vyzbrojené na pobyt venku. Ve většině případů dítě utíká najednou, například při hádce. Je to v době jeho zkratu na základě určité situace.
- **Dítě se cítí vinno** - V některých případech se stává, že se dítě samo obviňuje za vzniklou situaci. Připadá si vinno, zaobírá se, tím, co udělalo špatně, vyčítá si, že nebylo hodné, zlobí, špatně se učí, provedlo určitou lumpárnu. Má výčitky svědomí. Dítě je vinno, že se rodiče hádají, že si nerozumí, že už nejsou spokojení.
- **Zamkllost** - V některých rodinách se objevuje to, že je dítě po známkách sporů nebo možnosti rozchodu rodičů více nemluvné, než jak jsou na to rodiče zvyklí. Chodí a má hlavu plnou myšlenek, přemítá si o čemsi, rodiče neví, o čem. Je zadumané, zamyšlené, jeho věty jsou jen útržkovité.
- **Speciální projevy dítěte, které jsou spojeny také se somatickými prvky** - Rodič má s dítětem najednou zkušenost, že si začne stěžovat na bolesti břicha, bolí ho hlava, chce se mu zvracet. Pokud přijde k lékaři, je vyšetření negativní. Vše je v pořádku, žádné známky nemoci nejsou patrné. Ve většině případů se stávají tyto projevy ve chvíli, kdy se něco děje.
- **Koktání** - Je to vlastně projev toho, že má v sobě dítě větší emoční náboj a neumí se s ním „poprat“. Koktání znamená, že se dítě zadržává v řeči, nejčastěji bývá charakterizováno jako dětská neuróza. To znamená, že dítě nemá nijak poškozenou centrální nervovou soustavu.
- **Pomočování** - V tomto případě jde o obnovené pomočování. Dítě již dovedlo dobře chodit na záchod, dovedlo se samo obsloužit. Najednou je z jeho strany změna. Pomočí se ve chvíli strachu před rodičem nebo ve chvíli, kdy je přítomno něčemu, čeho se bojí (prudká hádka), co si nedovede vysvětlit.
- **Zhoršení školního prospěchu.**
- **Zhoršení vztahů mezi kamarády, spolužáky ve škole.**
- **Dítě nezná hranice, zvýšená rozmazlenost.**
- **Zvýšené neposlouchání, používání sprostých slov, nadávek.**
- **Útěk k partě, k lásce.**
- **Nechutenství.**
- **Zvýšená agresivita - vůči sobě samému nebo vůči druhému.**⁶⁵

⁶⁵ Prekop, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada, 2008, s. 56 – 72.

Některé děti se musí přestěhovat, protože matka nemůže bydlet nadále v místě, kde rodina žila společně. Také si musí zvyknout na otcovo nové bydlení, kde budou trávit jednou za určitou dobu víkendy a prázdniny nebo kde budou částečně bydlet. Musí opustit pokoj, k němuž se vážou četné vzpomínky, kde trávily několik let života, kde měly všechny své věci, hračky. Byla to jejich ochranná ulita, takže to příliš nedodá pocitu bezpečí. Přestěhováním ztrácí dítě záchytné body, pro něj tak zásadní. Je konfrontováno s novým místem, zpočátku beze smyslu a bez příběhu. Nový pokoj je bílým listem papíru, který je třeba popsat, zabydlet. To všechno může dítěti oprávněně nahánět úzkost. **Ke ztrátě původního domova se také občas přidává změna školy.** To znamená, že **dítě přijde o kamarády.** Padá další pilíř jistoty. Dále jsou výrazné problémy s hlídáním. Rodič musí nyní sám uvést v soulad svůj profesionální život s hlídáním dětí, když už ho nevystřídá ten druhý. Nakonec jsou zde finanční starosti, protože rozvod často provází výrazný pokles životní úrovně.

Děti z rozvedených rodin se chovají jinak především ve vztazích - navazují vztahy dříve, mají dřívější sexuální zkušenosti a ve vztazích mají větší problémy. Ženy, jejich rodiče se rozvedli, mají podle Eastovy studie více psychických problémů a více problémů ve vztazích, u obou pohlaví byla ve srovnání s kontrolní skupinou častější nezaměstnanost, menší vzdělání, častější rozvod, častější negativní životní události a rizikové chování ohrožující zdraví. Studie uzavírá, že rozvod představuje stres, který vyvolává sekvenci negativních událostí přesahující až do dospělosti a že je třeba vyjít vstříc specifickým potřebám dětí.⁶⁶

Rodičovství není úkol, se kterým bychom byli hned hotovi. Zabere hodně času. A když jste pohlceni zármutkem, je často obtížné najít čas na něco jiného než na vlastní trápení. Doufáme, že děti uvidí náš smutek a že jej pochopí. Možná pochopí; pravděpodobně se s ním ale nesmíří, musíme si na své děti najít čas, i kdyby to byl čas společného truchlení, jinak ukryjí svůj smutek v sobě.⁶⁷

Když prožíváme vlastní trauma během rozvodu, máme snahu předpokládat, že děti jsou odolné a že si nějakou dobu poradí samy, než si dáme život zase do pořádku. Neporadí. I v dobrých dobách potřebují děti každý den trochu našeho času. V dobách zlých potřebují náš čas ještě víc. Nemusí ho být mnoho – jen aby věděly, že jim někdo naslouchá, stará se

⁶⁶ Prevence, ročník 6, číslo 8, říjen 2009. Otcovství, děti a rodina, Josef Pavlát

⁶⁷ Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008, s. 14.

o ně a že jsou pro nás důležité. Ten čas nemusíte strávit ničím plánovaným či speciálním. Stačí tu pro ně a s nimi být, nezavírat se před nimi v ložnici.

Pro dítě, přestože necítí úlevu, je příznivé, když je konečně po rozvodu rodičů uchráněno od neustálých hádek. Samozřejmě pod podmínkou, že konfliktní atmosféra netrvá i potom - tím by se naopak handicapy hromadily. Nejenže by dítě muselo „strávit“ rozpad rodičovského páru, ale navíc by muselo dál snášet jejich spory.

Bohužel není v této věci vůbec vyhráno. Mnoho rozvedených pokračuje ve válce dlouho po tom, co spolu přestali žít. Mnozí se nechávají unést a vyslovují před dítětem zákeřné věty na adresu bývalého partnera. Mnoho se jich chytá sebemenší záminky (zapomenuté tričko, čtvrt hodina zpoždění atd.), aby dali průchod nenávisti a vyřizování účtů.

Opakujeme si stále znova: dítě nebývá destabilizováno samotným rozvodem do té míry, že by byl ohrožen jeho budoucí život ve vztazích; destabilizováno bývá spíše skutečností, že rodiče nesloží zbraně, nedokážou se ubránit nepřátelství a hněvu, nedokážou nastolit neutrální a klidné vztahy, nebo alespoň vztahy bez násilí nebo agrese. Snadno se to říká, hůř dělá. Jedná se však o základní podmínku, aby se děti, nevyhnutelně rozchodem zraněné, mohly co nejlépe „dát dohromady“.⁶⁸

Vhodný věk dítěte, v němž by mu rozvod rodičů neměl vadit, neexistuje. Rozvody rodičů jsou traumatem i pro dospělé děti. Často komplikují život i generaci vnuků.⁶⁹

Z. Matějček prokázal, že se děti nejhůře vyrovnávají s rozvodem rodičů v době kolem puberty, tj v době středního školního věku. U chlapců je pravděpodobnější reakcí smutek, neurotické projevy nebo jiné poruchy chování. Dívky se snaží proti rozvodu častěji v rámci svých omezených možností bojovat. Chlapci obtížněji než dívky přijímají nového partnera matky a častěji mají problémy v soužití s ním. S Matějčkovými názory koresponduje i v zahraničí v daných souvislostech často citovaný J. S. Wallerstein. Uvádí, že velmi malé děti trpí následky rozvodu obvykle méně než děti větší. Negativní, vědomý ohlas této situace začíná již v předškolním věku. Hrozí pocity úzkosti, deprese, nejistota, zklamání, delikvence, drogy, sexuální promiskuita, strach z budoucnosti.

⁶⁸ Berger, M., Gravillon, I. *Když se rodiče rozvádějí*. Praha: Portál, 2011, s. 23.

⁶⁹ Prekop, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada, 2008, s. 14.

Děti od prenatálního období do dvou let

Hrozí předčasný porod, nízká porodní hmotnost, problémy s jídlem a se spánkem, vývojové opoždění. Kojenci pochopitelně rozvod nechápou. Citlivě ale reagují, ba přímo odrážejí emoční vyladění rodičů. **Rozvod = změna**. Dětem raného věku změny neprospívají. Jsou „konzervativní“. Prahnou po stejných podmínkách i rituálech. Rozvod vytváří opačné situace.

Děti ve věku tři až pět let

Můžeme pozorovat chování odpovídající nižšímu věku než je dítětem dosažený, potíže s usínáním, noční děsy, strach odloučit se od osoby, která o ně pečuje. Dítě stále ještě nechápe situace spojené s rozvodem. Má ale již strach z opuštění rodiči. Pokud některý z rodičů zmizí nebo se objevuje jen sporadicky, mohou vzniknout úzkostné prožitky připomínající pocity viny.

Kolem šesti let (zejména u dětí, jejichž školní připravenost není ideální)

Zátěž daná nástupem do školy se rozvodem rodičů násobí. Situace výrazně podporuje nesoustředěnost, labilitu nálad. Dokonce i výslovnost se - zřejmě v souvislosti s regresí - zhoršuje. Mohou se objevit zcela nepřiměřené výbuchy agrese. Okolí na ně reaguje svým, pochopitelně nepříliš vstřícným způsobem na kontinuu „domlouvání - distance od dítěte - jeho trestání - odmítání“. To vše může výrazně posilovat již tak existující pocity viny, jejichž počátek, podobně jako začátek negativních projevů, souvisí s rozvodem. U dítěte ve stresu je mj. patrná i vyšší náchylnost k úrazům.

Děti ve věku sedm až deset let

Výrazný zde je pocit ztráty, a to ve srovnání s jinými dětmi, které „mají oba rodiče“. Ztráta vyvolává jak pocity smutku, tak i agresivitu. Dítě může trestat své blízké i tím, že je odmítá, provokuje. Pestrá je paleta psychosomatických příznaků.

Děti ve věku jedenáct až třináct let

Dítě již chápe, co je rozvod a mnohdy je o příčinách rozvodů informováno vrstevníky, a to ve zjednodušené a vulgární podobě. To vede k negativismu, otevřené nebo skryté agresivitě. Dítě si již uvědomuje svoji hodnotu na „rozvodovém trhu“. Může jednoho nebo druhého z rodičů, nebo také oba, vydírat. Nezralost podporuje černobílé vidění i extrémní v chování i v hodnocení.⁷⁰

⁷⁰ Novák, T., Průchová, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2005, s. 54 – 56.

Děti ve věku čtrnáct až šestnáct let

Pubertální náladovost a labilita, která se objevila již v předchozím období, zde vzrůstá situačně rozvodovou zátěží. I bez rozvodu je v tomto věku obtížné udržet si určitou autoritu a neformální respekt dítěte. Rozvod ukazuje rodiče v nedbalkách. Dítě se dozvídá a svým způsobem zneužívá informace, jež by vědět rozhodně nemělo. Navíc jde mnohdy o informace jednostranné a zkreslené. Hrozí pocity úzkosti, deprese, nejistota, zklamání, delikvence, drogy, sexuální promiskuita, strach z budoucnosti.

Dítě ve věku sedmnáct až devatenáct let

Děti se nechtějí zabývat problémy rodičů. Považují je za jakýsi potřený inventář rodiny. Očekávají, že rodiče jim vyjdou vstříc, jak ochotou vyslechnout, poradit, pomoci, tak i finančně, když to budou ony děti potřebovat. Těžko snášejí situaci, kdy „potřebný“ je naopak rodič. To je vhání do opozice. Roste riziko legálních odchodů - psychologicky spíše „útěků“ - z domova, včetně předčasných sňatků.

Děti dospělé

I v této době vyvolává rozvod rodičů pocity ztráty, někdy i závidosti a úzkosti. Problémy dané nedostatečnou zkušeností s obvyklým chováním mužů či žen mohou ovlivnit reaktivitu ve vlastním manželství. Narušený kontakt s jedním nebo dokonce s oběma rodiči může záporně ovlivnit i situaci další generace - vnuků.

V zátěžové situaci se objevují různé obranné mechanismy. **V první fázi** vyrovnávání se s rozvodem rodičů některé děti proti danému stavu bojují. Jiné upadnou do určité letargie a samy sobě předstírají, že jim to nevadí. Jindy se upnou na některý zástupný a v daném kontextu sice existující, ale ne podstatný problém. Tím se pak zabývají. **Ve druhé fázi** jakoby se zatvrdily. Někdy vůči jednomu z rodičů, jindy proti oběma, nezřídká i proti sobě - to v souvislosti se sebeobviňováním za vzniklý stav. Následuje formální adaptace. Vše je zdánlivě jasné a pod kontrolou. Mnohdy pak ale i malý podnět vyvolá dalekosáhlé následky, jakoby osobnost dítěte měla sníženou imunitu vůči problémům.⁷¹

Rodiči utajované plány na rozvod nebývají pro děti tajemstvím. Setkáváme se s tím, že děti zachycené rodičovské výroky sdílejí mezi sebou a zabývají se jimi, nesnaží se získat od rodičů vysvětlení - jako by chtěly dál spolupracovat na utajení. Z jistého hlediska jejich chování opravdu pomáhá - udržuje hrozbu rozvodu mimo reálné řešení a chrání rodiče před trapností situace. **Častý problém s dětmi se týká školy.** Před rozvodem rodičů děti

⁷¹ Novák, T., Průchová, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2005, s. 54 – 56.

zlobí ve škole a špatně se učí, až polovina chlapců a o něco méně dívek má v předrozvodovém období poruchy chování a prospěchu. Problémy dítěte ve škole někdy dovedou rodinu v krizi k terapeutické pomoci, která může obnovit jejich rodičovské kompetence a důvěrný vztah s dětmi. U rodičů, vyčerpaných partnerským konfliktem, se obvykle snižuje schopnost vcítit se do prožívání dětí; snaha mít situaci pod kontrolou nebývá účinná. **Stává se, že si děti přejí, aby se rodiče rozvedli.** Bývá to v případech, kdy je vztah rodičů dlouhodobě konfliktní; někdy děti uzavřou koalici s jedním rodičem proti druhému, jindy jednoho rodiče trvale odmítají, dokonce v případech, kdy partneři spolu nijak zvlášť špatně nevycházejí. Obvykle však chtějí děti žít s oběma rodiči.

Rodičům se s dětmi o rozhodnutí rozvést se obvykle mluví těžko, a rozhovor oddalují.

O rozvodovém plánu se pak dozvídají děti leckdy nevhodně: Při hádce rodičů, nebo když si matka stěžuje kamarádce. Zmatené dítě se pak může radit s kamarády a ti mohou důsledky rozvodu vyložit způsobem, který je traumatizující, např. že se po rozvodu táta odstěhuje a dítě se s ním už nesetká. Schopnost dětí tvořit si vlastní porozumění situaci rodiče obvykle podceňují. Může vzniknout paradoxní stav - rodiče se utěšují, že děti nic netuší, a děti v tom sekundují. Děti však potřebují být seznámeny s novou situací, dovědět se, jak o ně bude postaráno, případně že se oba rodiče budou snažit, aby byly děti spokojené. Rozvádějící se partneři se však nesnášejí a jako rodiče se těžko shodnou, co je pro dítě vhodné a dobré. Tato situace dostává dítě do nebezpečí konfliktu loajality: V napětí a bezradnosti často řeší problém aliancí s jedním z rodičů a ztotožněním se s odmítavým názorem na druhého rodiče; nemusí jít o manipulaci. Ne že by frustrovaní rodiče někdy děti neovlivňovali, ale jde také o způsob, jak dítě samo řeší situaci.⁷²

Nejvíce trpí rozvodem děti ovlivňované proti některému z rodičů, ty, jež nemají v okolí žádnou oporu, které po rozvodu rodičů žijí s oběma vzájemně se nenávidějícími rodiči v jednom, byť třeba rozděleném bytě. Dále ty, které jsou svědky násilí mezi rodiči.⁷³

Co pomáhá dětem po rozvodu? Můžete začít tím, že dětem o rozchodu či rozvodu řeknete co nejdříve, nejlépe ještě předtím, než se jeden z rodičů odstěhuje. Nejlepší je, když jim to sdělíte společně. To vám pomůže, abyste jim řekli pravdu a aby děti věděly, že pořad mají dva rodiče, kteří je milují. Takové oznámení je velmi obtížné, ale může se jednat o váš poslední civilizovaný počin jako páru a začátek společné péče o děti z pozice dvou nezávislých rodičů.

⁷² Gjuríčová, Š., Kubička, J. *Rodinná terapie*. Praha: Grada, 2009, s. 98 -100.

⁷³ Průchová, B., Novák, T. *Jak přežít rozvodové peklo*. Brno: Jota, 2004, s. 14.

Poté, kdy rodiče oznámí dítěti, že se rozcházejí, má vždy existovat ještě krátký čas k tomu, aby se s tím dítě vyrovnalo. Ve většině případů lépe zvládá, **pokud je mu to oznámeno z obou stran a pak jeden z rodičů odejde**. Je mu sděleno také datum, kdy se k tomu rodič chystá. Je zapotřebí, aby se na danou změnu chvíli připravilo. Pokud je dítě malé a nerozumí ještě pojmu - co je to datum a co to znamená, je vhodné mu zaznamenat čas do kalendáře, aby se mohlo lépe v nové situaci orientovat.

Jestliže to je možné, dítě také chce vidět a poznat nové bydlení rodiče - ve většině případů to bývá bydlení otce, který se stěhuje. Má vidět a vnímat, zda tam bude mít svůj koutek, svoji postel, kde bude spát. Nějakou jistotu, se kterou může počítat. I v případě, že se rodič stěhuje již k novému partnerovi - tam bývá situace pro dítě často obtížnější. Mnohdy není pro dítě nic náročnějšího než to, pokud si před ním jeden nebo druhý rodič na něco hraje a neříká mu pravdu. Stává se také, že to může po určitou dobu zkazit nebo přerušit vztah mezi ním a rodičem. Ten se pak obtížně znovu nastavuje a hledá.

- Mluvte s ním o tom, co se děje, přiměřeně věku.
- Mluvte i o svých pocitech, které prožíváte jako rodiče.
- Neobviňujte dítě.
- Pokud něco nevíte, nebo situace není ještě jasná, řekněte to dítěti otevřeně.
- Posilujte vztah s oběma rodiči, podporujte dítě i ve vztahu k tomu druhému.
- Dělejte to, na co je dítě zvyklé - především v jeho mladším věku. Pokud je zvyklé chodit spát v určitou dobu, jíst určité potraviny, neměňte to.
- Druhého rodiče před dítětem nekritizujte, nepomlouvejte.
- Neudělejte ze svého dítěte důvěrníka svých problémů.
- Ptejte se dítěte, jak se má, jak celou situaci prožívá, co mu vrtá hlavou.⁷⁴

Rozvodem se toho ale pro dítě nemusí změnit tolik a rodiče mohou pro děti v tomto směru hodně udělat: **Zachovat dítěti jeho prostředí, podporovat vztahy dítěte s odloučeným rodičem a dalšími příbuznými, zachovat stejnou školu a podpořit zájmy dítěte**. Dětem pomáhá, když se rodičům daří věcně spolupracovat, aniž v dětech živí naději na obnovení původní rodiny. Fantazie dětí o obnovení původní rodiny soudním rozhodnutím neskončí. Děti si tvoří předsvědčení, jak k rozchodu rodičů došlo, a někdy také, jak rodinu obnovit.⁷⁵

⁷⁴ Špaňhelová, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010, s. 73.

⁷⁵ Gjuríčová, Š., Kubička, J. *Rodinná terapie*. Praha: Grada, 2009, s. 103 – 104.

4 VYBRANÉ PROBLÉMY PO ROZVODU

4.1 Psychologické a manželské poradenství

Psychologické poradenství včetně rozvodového poskytuje (bezplatně) manželské a rodinné poradny. Očekávat od nich lze psychickou podporu, získat tam lze i mnohé sociálně právní informace. Poradny tohoto typu (některé zvané též Centra pro rodinu) lze najít ve většině bývalých okresních měst a ve všech městech krajských. Problémy dětí a mládeže se zabývají poradny pedagogicko-psychologické. Zastoupeny jsou zhruba stejně často jako poradny manželské.

Jeden z nejmladších poradenských systémů u nás tvoří Občanské poradny. I ony jsou bezplatné, přinejmenším dostupné ve všech krajských městech, dotované granty z různých zdrojů základní informace o právech, postupech, místech, kam se obrátit, ochotně poskytnou. Své klienty ovšem nezastupují, převážně jen informují. Tradiční právní pomoc poskytuje advokát.⁷⁶

Základní poradenskou a terapeutickou otázkou po rozvodu je, koho má pomoc zahrnovat. Jestliže alespoň jeden z rodičů vidí problém i v chování dítěte, doporučuje se, aby poradenství (případně porozvodová terapie) zahrnovalo oba rodiče. Profesionál je pak postaven před nelehký úkol získat ke spolupráci oba znepřátelené dospělé. Na rozdíl od principu dříve běžně užívaného v rodinné terapii není přitom nutné počítat se společnými sezeními všech, jichž se problém týká. Lepší zkušenosti jsou s oddělenými sezeními v konstelaci: **matka-dítě, matka-otec, otec-dítě**. Také individuální práce, zejména s dospělými, může zvýšit naději na úspěch, je však při ní nutno brát v úvahu, co se děje v celé rodině. Je třeba také jasně říci, že cílem poradenství (terapie) není znovu sjednocení rodiny, ale udržení rodičovských rolí vůči dítěti. Odborná pomoc má být soustředěna na věcné problémy časově limitována. Profesionální zkušenost z práce se soudržnými rodinami může být na překážku při práci s rodinami po rozvodu. Práce s rodinami po rozvodu vyžaduje zvláštní dovednosti a zvláštní výcvik.⁷⁷

⁷⁶ Průchová, B., Novák, T. *Jak přežít rozvodové peklo*. Brno: Jota, 2004, s. 109 – 110.

⁷⁷ Mühlpachr, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 178.

Manželské poradenství

Psychologické poradenství má s poradenstvím manželským a předmanželským některé styčné body. Je to především otázka rodičovství, a to jak vlastního, tak náhradního. Psychologické poradny zachycují rodinné rozvraty, které se dotýkají dítěte, ať již směřují k rozvodu, či nikoli. **Manželské poradny řeší především případy rozvodové**, zatím většinou jen z hlediska manželského páru, bez přímého vztahu k dětem. Proto rozvádějící se rodiče žádají tak často v poradnách psychologické vyšetření dítěte; chtějí ho použít jako argument v soudním jednání, v nátlaku na partnera, jako ujištění o správnosti vlastního rozhodnutí, vlastních postojů a jednání apod.

Bylo by tedy žádoucí, aby se rozvodové případy řešily psychologicky, případně psychoterapeuticky na jednom místě. V současnosti jsou již vedeny jako **poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy**.

Není vzácností, že o vyšetření dítěte žádá jeden z rodičů nebo i prarodiče pod nejrůznějšími záminkami; nakonec z nich vyplyne žádost o posudek pro soud nebo pro advokátní poradnu, a to samozřejmě ve smyslu jejich verze žádoucího řešení. Jsem toho názoru, že by poradenský psycholog měl tomuto tlaku rozhodně bránit. Pro soud je směrodatná jen soudní expertiza. Znalce ovšem stanoví sám soud - rodiče si ho nemohou sami vybírat.

Psychologické poradenství zachycuje však i případy rodinného rozvratu **ve fázi porozvodové, které manželskému poradenství již obvykle unikají**. Představují spíše styčný bod s kompetencí OSPOD, tj. orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Jde většinou o pokračující konflikt, v němž má dítě svou roli: spory o dítě, problémy s návštěvami, problém s přijetím nového partnera, se změnou příjmení dítěte, případně i s adopcí dítěte matčíným novým manželem. Zásada, že pro soud je směrodatný jedině posudek vypracovaný stanovenými experty, platí i v těchto případech. Manželské a předmanželské poradny jako orgán ministerstva práce a sociálních věcí jsou pověřeny vyšetřováním uchazečů o náhradní rodinnou péči, tedy o adopci, pěstounskou péči.⁷⁸

Odborná porozvodová pomoc, porozvodové poradenství či, jak se jinde říká porozvodové usmířování, se u nás začíná rozvíjet z prvních zárodků. Tam, kde se provádí kvalifikovaně, přináší pozitivní efekt údajně dvěma třetinám rodin, které tuto pomoc

⁷⁸ Matějček, Z. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Portál, 2011, s. 29.

využijí. Efektem jsou nejen těžko měřitelné lepší vztahy mezi členy bývalé rodiny, ale i úbytek soudních pří mezi bývalými manželi, snadno statisticky sledovatelný. Rodinné usmiřování se zabývá těmito oblastmi společného zájmu: výchova dětí a styk rodičů s nimi (to je pochopitelně oblast nekonfliktnější), otázky bydlení, majetkové dělení, finanční hospodaření, informování dětí o příčině rozvodu, posilování vztahu dětí k oběma rodičům.

Někteří poradci zkoušeli v rodinách po rozvodu uplatnit postup užívaný behaviorálními terapeuty u jiných typů těžkostí - totiž psanou smlouvu, která dospělým jasně vymezuje jejich práva a povinnosti. Tato metoda se neosvědčila, protože rozvedeným manželům umožňuje pokračovat v boji. Smlouva může vést ke sporům o výklad detailů, může být také nenápadně a nežalovatelně sabotována a hlavně - smlouva nedokáže předvídat situace, které teprve nastanou a na které bude třeba pružně reagovat. Proto je lepší podporovat schopnost bývalých manželů dobře komunikovat a vyjednávat o sporných záležitostech bez vlivu negativních emocí. Dosavadní zkušenosti ukazují, že klienti potřebují od profesionála každý jinou míru autoritativnosti. Jeden z bývalých manželů může být zklamán tím, že profesionál nedává přímé rady, neposkytuje jasné vedení, druhý může být znepokojen autoritativností téhož poradce. I to mluví pro individualizovaný přístup. Výzkum již ukázal faktory, které u dospělých předpovídají neúspěch odborně vedeného usmiřování. Jsou to: **nezpracovaná zlost na bývalého manžela(ku), nepřátelský postoj k profesionálovi poskytujícímu pomoc, neschopnost dělat kompromisy a neschopnost přijmout rozpad manželství jako nezvratný fakt.**

Porozvodová pomoc by se měla vždy zabývat dětmi. (To se ale i v západních zemích nedělá všude, u nás je to zatím zcela výjimečné.) Psychické reakce dětí na rozvod bývají často skryté, ale ne méně vážné než u dospělých. Děti mívají po rozvodu rodičů pocity zavržení, trpí depresemi, upadají do zmatku, vytvářejí si fantastické hypotézy vysvětlující rozpad manželství rodičů, nekriticky se staví po bok jednomu z rodičů a k druhému zaujímají nepřátelský postoj. Rodiče, a bohužel někdy i profesionálové, přehlížejí tyto reakce proto, že v popředí jejich pozornosti je doznívající rozvodová bitva mezi dospělými a nechtějí děti „zatěžovat problémy, které jim nepatří“.⁷⁹

⁷⁹ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003, s. 137.

Rodinná mediace

Mediace v ČR není ještě plně zapojena do celého právního systému a obecného povědomí, tak jako v západních demokraciích. Tam se mediace využívá v 60-70% pracovních, obchodních, rodinných či komunitních sporů, přičemž zhruba dvě třetiny končí uzavřením výsledné dohody. U nás mnoho lidí stále využívá soud jako jedinou instanci v situacích, kdy své konflikty nedokážou efektivně řešit sami. O možnostech alternativního řešení konfliktů má naše společnost ještě málo informací a také postrádá dostatek mediátorů.⁸⁰

Základním principem rodinné - rozvodové mediace je spolupráce rodičů s mediátorem ve snaze nalézt optimální rozvodové uspořádání, tedy např. úpravu výchovy a výživy nezletilých dětí včetně styku dětí s rodičem nebo prarodiči, úpravu bytových a majetkových záležitostí apod. Mediace je prováděna v několika společných sezeních, mediátor může být jeden nebo pracují ve dvojici. Rodiče si za pomoci mediátora ujasní své představy o potřebách dětí i svých a získají také přehled o právních náležitostech rodinných vztahů. Poté se mohou dohodnout na konkrétním řešení úpravy poměrů, které by vzájemnou dohodu respektovali v dalším soužití, nebo by se stalo podkladem pro dohodu schvalovanou soudcem v rozvodovém řízení.

Rodinná mediace jako prevence

Ročně se v českých zemích rozvádí **přibližně 20 tisíc manželství s nezletilými dětmi; s rozvodem rodičů se tedy každoročně setkává asi 30 tisíc dětí.** Rodiče i děti se dostávají do vypjatých a krizových situací, které těžce zvládají. Průvodní negativní jevy patří mezi hlavní rizikové faktory ovlivňující společenskou a sociální patologii; vyhrocené spory o výchovu lze považovat za psychické týrání dětí. Současná soudní praxe řešení těchto sporů, ve kterých nezřídka vítězí nikoliv rodič kvalitnější, ale ten bezohlednější, rodiče přímo nutí, aby své nepřátelství prohlubovali. Z hlediska prevence je proto velmi potřebná nejen všeobecná osvěta rodičů v postojích k dítěti, jejich poučení o výchově a správné péči o dítě, předcházení rodinným rozvratům, ale také zdůraznění rodičovské odpovědnosti za příznivý vývoj dítěte i poté, kdy spolu rodiče přestávají žít. Pokud rodiče budou mít příležitost volit jiné formy „rozvodových strategií“, aniž by byli nuceni stát se buď vítězi, nebo poraženými, sníží se i společenská zátěž tohoto druhu.⁸¹

⁸⁰ Matoušek, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2008, s. 149.

⁸¹ Bakalář, E. a kolektiv autorů. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006, s. 99 – 100.

Pozitivní zahraniční zkušenosti ukazují, že při využívání rodinné (rozvodové) mediace dochází k redukování konfliktů, k zajištění kontinuity osobních vztahů mezi rodiči a dětmi, k redukování doby pro urovnání konfliktů i snižování společenských a ekonomických nákladů na rozvod. Z těchto zkušeností vychází i Doporučení Rady Evropy č. (98) 1 ze dne 21. 1. 1998. Vládám členských států Výbor ministrů doporučuje mimo jiné zavádět nebo podporovat rodinné mediace, uskutečňovat nebo posilovat všechna opatření na podporu a ve prospěch používání rodinné mediace jako odpovídajícího prostředku řešení rodinných rozepří, usnadňovat schvalování mediačních dohod soudními nebo jinými oprávněnými orgány a zajišťovat mechanismy k vynucení takových dohod podle platných zákonů a také informovat o možnosti jejího využívání.

Ochota obou rodičů spolupracovat s mediátory pro vyřešení svého sporu je z jejich strany základním (ne snadným) předpokladem pro využití výhod rodinné mediace. Vytváření příznivé společenské atmosféry a příležitostí pro zodpovědné rodičovství je pak již nejen na rodičích - občanech, ale i na státních orgánech a institucích, jak také vyplývá ze zmíněného Doporučení Rady Evropy. V tomto směru je pozitivním přínosem novela zákona o rodině, která od roku 1998 přinesla možnost usnadnění rozvodu, pokud rozvádějící se manželé předloží soudu ke schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí, o vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práv a povinností společného bydlení, popřípadě vzájemné vyživovací povinnosti (§ 24 a 26). Tato právní úprava dává příležitost k rychlému a v podstatě jednorázovému smírnému vyřešení všech problémů, které jsou spojeny s rozvodem manželství a jejichž vyřešení cestou soudního sporu trvá mnohdy velmi dlouho a je spojeno se stresovými situacemi rodičů i dětí.⁸²

Využití mediaci v praxi

Klíčovou úlohu při zavádění rodinné mediace do praxe mohou sehrát orgány sociálně-právní ochrany dětí při obecních a městských úradech. Část rodičů se na tyto orgány obrací sama se žádostí o pomoc při řešení rodinných krizí, všechna soudní řízení týkající se nezletilých dětí se pak dějí za jejich účasti jako kolizního opatrovníka dětí. Příslušné sociální pracovníce jsou v rámci své pracovní činnosti s rodiči běžně ve styku a mohou je tak efektivně a cíleně informovat o možnosti využití mediační služby. Jinými slovy řečeno, každá pracovníce může svým klientům doporučovat nejen návštěvu manželské poradny,

⁸² Bakalář, E. a kolektiv autorů. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006, s. 101.

psychologa či psychoterapeuta, případně advokátní kanceláře, ale také využití mediace. Taková informace by měla být poskytnuta ústně s patřičným vysvětlením rozdílu mezi uváděnými službami a také písemně prostřednictvím vhodného informačního materiálu.

Bude-li v předrozvodové situaci nebo v počátku soudního řízení o rozvod či o úpravu poměrů nezletilého dítěte rodičům rodinná mediace kvalifikovaně nabídnuta, a bude-li úřední autorita orgánů sociálně-právní ochrany dětí využita ke vhodnému působení na toho rodiče, který může případně nabídku alternativního, časově a finančně méně náročného i méně konfliktního řešení odmítnout, lze předpokládat, že rozumní rodiče, ti, kteří spolu stále ještě dokážou do určité míry komunikovat, takovou možnost využijí, a to v nezanedbatelném počtu. Takový způsob práce s klienty je zcela v souladu s příslušnými právními předpisy a jako prvek sociálně-právní ochrany dětí a rodiny nepřináší z hlediska příslušných orgánů větší zatížení, spíše naopak. Odpadají totiž zbytečná a marná úřední jednání se zneprátelenými rodiči, znovu prováděná sociální šetření poměrů pro potřeby vleklých a opakovaných soudních řízení, osobní účast na četných jednáních soudu a podobně.⁸³

Chápat rodinnou mediaci jako všelék na rozvodové neduhy by bylo jistě chybou. Celkovým kladem je však i to, že nejde o zlepšování stávající situace jen pro někoho a tedy na úkor jiného (dětí, matek, otců), ale o způsob řešení prospěšný všem rodinným příslušníkům a nakonec i celé společnosti. Z hlediska státního rozpočtu může rozšíření rodinné mediace přinést úsporu veřejných výdajů na soudní řízení a úsporu času i sil přetíženým soudům a dalším státním orgánům. Pro rozvádějící se rodiče pak využití mediace představuje jednu z možností, která je relativně nejméně bolestivá.

4.2 Střídavá a společná výchova

Způsoby svěření dítěte do výchovy na dobu po rozvodu

Až do 1. srpna 1998 byla otázka další výchovy a výživy nezletilých dětí narozených v manželství, které bylo v rozpadu, neoddělitelně spojeno s projednáním samotného rozvodu manželství, od uvedeného data (tj. od účinnosti velké novely zákona o rodině) je tato otázka ze zákona vyloučena do samostatného řízení. Aniž by bylo skončeno řízení o výchově a výživě nezletilých dětí na dobu po rozvodu, nemůže být rozhodnuto o tom, že manželství se rozvádí (§ 26 odst. 1 zákona o rodině).

⁸³ Bakalář, E. a kolektiv autorů. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006, s. 102.

Uvedené řízení, které je právně označeno jako řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti (běžně je ale možné se setkat s označením „opatrovnické řízení“ nebo řízení upravující výchovu a výživu nezletilého dítěte) v ideálním případě končí dohodou rodičů o tom, u koho z nich bude dítě v době po rozvodu ve výchově a jak vysoké výživné bude platit ten rodič, který dítě ve své výchově mít nebude. I takto uzavřená dohoda rodičů však ke své platnosti vyžaduje schválení soudu (§ 26 odst. 3 zákona o rodině). Pokud se rodiče nemohou shodnout, o výchově a výživě nezletilého dítěte rozhodne v řízení příslušný soud.

Kritéria pro posuzování výchovných předpokladů rodičů

Jeden z nejčastějších úkolů pro psychology - soudní znalce (a též pro pracovníky sociálně-právní ochrany dětí) je posoudit a vyjádřit se k tomu, u kterého z (rozcházejících se) rodičů bude dítě lépe prospívat. Kritérií je více, některá jsou velmi důležitá, jiná spíše doplňková. Účastníci soudního řízení - otec, matka, sociální pracovníce, právník, znalec - pravidelně prosazují svůj pohled, vyberou si kritéria nebo pseudokritéria, která jim vyhovují, zdůrazňují je a o jiných „nevědí“ nebo je i skutečně nevidí.⁸⁴

Při rozhodování o výchově je prvotní zájem dítěte, **soud přihlíží k osobnosti dítěte, jeho vlohám, schopnostem a vývojovým možnostem ve srovnání s životními poměry obou rodičů.** Mělo by být respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi. Důležitým hlediskem je také citová orientace zázemí dítěte, roli hrají samozřejmě také výchovné schopnosti a odpovědnost rodiče, stabilita budoucího výchovného prostředí, ale také citové vazby dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné. Neméně důležité je také posouzení hmotného zabezpečení rodičem, kterému je dítě svěřeno do výchovy, a bytových poměrů tohoto rodiče.⁸⁵

Kritéria pro posuzování kvality výchovných schopností rodičů

Kritéria pro posuzování kvality výchovných schopností rodičů vytvořili autoři z pracovní skupiny vedené psychologem E. Bakalářem pro příslušníky všech profesí zasahujících do rozvodového rozhodování o dětech.

- 1. Osobnost rodiče** - jde o nejdůležitější kritérium, zahrnující pojmy typu: citová zralost, psychosociální zralost, produktivní orientace. Záporně lze hodnotit emoční labilitu, nízkou odolnost proti stresu a narušenou osobnost.

⁸⁴ Bakalář, E. a kolektiv autorů. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006, s. 15.

⁸⁵ Novák, T., Průchová, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2005, s. 59.

2. **Vztah rodiče k dítěti** - jde o posouzení různých typů lásky k dítěti. Tj. lásku zdravou, změnou na rozvoj a štěstí dítěte a lásku sobeckou, zaměřenou na uspokojení vlastních potřeb.
3. **Charakter, morálka, struktura mravních norem rodičů** - hodnotí se případné trestné činy rodiče, přestupky, disciplinární řízení. Dále styl rozvodového chování, způsob, jak řeší konflikty, jak bojuje.
4. **Respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem** - rozvinutí předchozího kritéria. Jde o to, aby rodič umožnil styk dítěte s druhým rodičem, i když vůči němu má sám nějaké výhrady. Když posuzovatel dospěje k závěru, že rodič hodlá styk dítěte a druhého z rodičů přerušit, je to závažný faktor. Jako takový výrazně snižuje výchovné kompetence.
5. **Vztah dítěte k rodiči** - jde o kvalitu a intenzitu tohoto vztahu i skutečnost, jak rodič umí uspokojovat dětské potřeby. Stává se, že si dítě vytvoří pevný citový vztah k rodiči, jehož celkový profil a výchovné předpoklady jsou velmi podprůměrných kvalit.
6. **Vzor pro vytvoření sociální, zejména sexuální role, identity** - výzkumy ukázaly, že děti žijící s jedním rodičem, se přizpůsobují situaci lépe, pokud jde o rodiče stejného pohlaví.
7. **Úroveň vzdělání a inteligence rodiče.**
8. **Šíře rodinného zázemí** - širší zázemí je pro všestranný rozvoj dítěte příznivější.
9. **Kontinuita prostředí pro dítě** - nepřetrhávat svazky s důležitými osobami a s prostředím, na které si dítě zvyklo.
10. **Socioekonomický status** - má-li rodič více finančních prostředků, může dítěti zajistit lepší životní podmínky.⁸⁶

Svěření dítěte do péče jednoho z rodičů

Svěření dítěte na dobu po rozvodu do péče jednoho z rodičů je nejčastější formou úpravy výchovných poměrů nezletilých. Nutno uznat, že mnozí rodiče realisticky zváží své možnosti dané jejich osobními a pracovními podmínkami pro péči a výchovu dětí. Ostatně v mnoha případech plynoucí čas odnese záporné emoce a obnoví se schopnost vzájemné komunikace mezi rodiči.⁸⁷

⁸⁶ Novák, T., Průchová, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2005, s. 83 – 85.

⁸⁷ Francová, M., Dvořáková Závodská, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 15.

Střídavá výchova

„Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby...“ tolik uvádí český zákon o rodině (§ 26 odst. 2) ke společné či střídavé výchově rodičů. Při střídavé výchově je dítě v určité, přesně vymezené době svěřeno do péče jednoho rodiče a v jiné, časově srovnatelné době, je pak svěřeno do péče rodiče druhého. Soud vymezí práva a povinnosti obou rodičů v takto se střídajících úsecích. Původně se zřejmě podle zahraničních vzorů očekávalo, že ke střídání dojde po měsíci. Praxe však ukázala, že je možné střídání kratší, a to i po týdnu. **Realizace střídavé výchovy je podmíněna blízkostí bydliště obou rodičů**, neboť je nutné, aby dítě docházelo do stále stejné školy a mělo možnost pokračovat i v mimoškolních aktivitách.⁸⁸

Střídavá výchova je jednou z možných forem (nejen) porozvodové péče o děti. V České republice je dostupná od roku 1998, do té doby mohl mít rodičovskou zodpovědnost výhradně ten rodič, jemuž bylo dítě svěřeno do péče. Ve společnosti se pro střídavou výchovu vžil méně přesný výraz střídavá péče. Kromě teoretických úvah mezi těmito dvěma termíny není v praxi žádný rozdíl.

Střídavá výchova znamená, že dítě střídavě pobývá u jednoho a druhého rodiče, a to buď po stejné, nebo i různě dlouhé časové období. Délka tohoto období záleží na dohodě rodičů. V praxi je to možné tak, že:

1. Dítě se v určeném časovém intervalu stěhuje z domácnosti matky do domácnosti otce a naopak.
2. Dítě žije v jediné domácnosti a v určeném intervalu se u něj střídají jeho rodiče.

Obě varianty mají své výhody i nevýhody. **Pro dítě je snáze přijatelná druhá možnost**, kdy se nepřesouvá ono, ale jeho rodiče. Dítě tak má jeden domov a jedno zázemí. Přesto je toto uspořádání praktikováno jen výjimečně, neboť fakticky znamená existenci tří bytů. Úskalím se při něm v průběhu času může stát také značná únava rodičů způsobená neustálými přesuny, rozpory rodičů ohledně fungování a údržby této společné domácnosti, a případně i kolize s fungováním nové rodiny, pokud ji rodič založil.⁸⁹

⁸⁸ Novák, T., Průchová, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2005, s. 67.

⁸⁹ <http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/rozvadime-se-je-pro-nas-stridava-vychova-ditete-idealnim-resenim-22>.

První varianta je pro dítě náročnější, neboť se musí adaptovat na pravidelné stěhování a přijmout skutečnost, že má domovy dva. Schopnost této adaptace je u každého dítěte jiná a záleží na jeho povaze a založení – některým dětem to nečiní větší potíže, jiné se cítí zcela vykořeněné a za skutečný domov nepovažují ani jedno obydlí.

Věk dítěte

Věk dítěte samozřejmě hraje při rozhodování o vhodnosti střídavé výchovy důležitou roli. Zjednodušeně se dá říci, že ale účelnost a prospěšnost střídavé výchovy pro dítě roste s jeho věkem.

Děti od narození do tří let věku

Pro nejmenší děti není střídavá péče vhodná. V tomto věku tráví s dítětem většinu času jeho matka, zpočátku obvykle kojí a i po ukončení kojení pro děťátko představuje tu nejbližší osobu a pocit bezpečí. Vytržení batolete z této existenční jistoty by bylo naprosto nevhodné. Přesto by ani takto malé dítě nemělo ztratit kontakt se svým druhým rodičem. Pro budoucí střídavou výchovu je důležité, aby mělo vybudovanou citovou vazbu i k otci. **V ideálním případě by tedy měl otec dítě v jeho domácím prostředí navštěvovat tak často, jak je to možné.** Pochopitelně by takové návštěvy měly probíhat v klidu a bez otevřeného či skrytého napětí, což bohužel není pro většinu rozvedených partnerů vůbec snadné.

Děti od tří do šesti let věku

Ve věku kolem tří let začíná dítě snáz zvládat změnu prostředí a autority. Obvykle nastupuje do mateřské školy, zvyká si na kolektiv, na paní učitelku a stává se samostatnějším. **Střídavý pobyt u rodičů je tedy možné opatrně zkoušet.** V tomto období ještě děti nemají dobrou představu o čase a týden je pro ně nepředstavitelně dlouhá doba. Proto je dobré domluvit se buď na kratším cyklu, nebo na setkáních s druhým rodičem i v průběhu „jeho“ času. Samozřejmě se může stát, že se dítěti po mamince zasteskne a bude plakat, to se stává i ve školce. Táta by je měl v takové situaci citlivě utěšit a ujistit ho o lásce jeho maminky i o lásce své. Matce mohou společně zatelefonovat, domluvit se na setkání s ní třeba druhý den na hřišti a podobně. Již v předškolním věku dítěte je při organizaci střídavé výchovy dobré myslet na to, zda bude možné domluvený systém zachovat i při nástupu dítěte do školy.⁹⁰

⁹⁰<http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/rozvadime-se-je-pro-nas-stridava-vychova-ditete-idealnim-resenim-22> .

Děti od šesti do dvanácti let věku

V mladším školním věku narůstá u dětí důležitost stálého kontaktu s kolektivem vrstevníků. **V situaci, kdy se dítěti rozpadá jeho rodina, cítí o to větší potřebu jistoty svého místa v partě kamarádů.** Střídavá výchova je možná jen za předpokladu, že oba rodiče bydlí v dosahu školy a mimoškolních aktivit. Nedělá dobrotu, pokud jeden rodič bydlí výrazně dál než druhý a dítě při pobytu u něj musí kvůli delší cestě do školy vstávat o hodinu dříve a obdobně se odpoledne později vrací domů. V tomto věkovém období je také velmi důležité, aby byli rodiče schopni dodržet jednotný přístup k plnění školních povinností a využití volného času. Bylo by velmi nešťastné a pro dítě naprosto nepříznivé, jestliže by se například nedokázali shodnout na množství a volbě zájmových kroužků a ve „svém“ cyklu by je bojkotovali. Školáci by již měli mít možnost projevit ohledně volby mimoškolních aktivit své přání a věnovat se tomu, co je zajímavé a baví.

Děti starší dvanácti let

Děti v předpubertálním a pubertálním věku mají již na řadu záležitostí svůj vyhraněný názor a nemusí být snadné se s nimi na střídavé péči domluvit. Pokud o ni nemají zájem, není žádný důvod, proč je do ní nutit. Jestliže s ní ale souhlasí, je za předpokladu zachování kontinuity jejich vzdělávání, koníčků a kontaktů s kamarády střídavá výchova vhodnou variantou porozvodového uspořádání věcí. Děti jsou již poměrně samostatné a praktická stránka pravidelného přesunu mezi domácnostmi je pro rodiče jednodušší. Nutný je jednotný přístup obou rodičů k povinnostem i zájmům potomka. Naopak je žádoucí, aby shodným způsobem vystupovali i při komunikaci s učiteli, trenéry, lékaři a dalšími zainteresovanými osobami.⁹¹

Rozhodování soudů o tom, kdo bude po rozvodu vychovávat děti, se stalo v posledních letech i u nás předmětem kritiky zastánců otcovských práv. V současnosti u nás 94% dětí zůstává po rozvodu s matkami, o zbylé děti pečují otcové a jiní příbuzní. Toto rozhodování je diktováno zvyklostí, která se vyvinula v druhé polovině 19. století a stala se v západních zemích nepsaným zákonem na začátku století dvacátého. R. A. Warshak nazývá tuto zvyklost kultem mateřství, jenž koření ve dvou předpokladech: *1. žena je od přírody lepším rodičem než muž, 2. matka je pro dítě důležitější než otec.* Ani jeden z těchto předpokladů dnešní věda nepotvrzuje. Psychologické výzkumy naopak prokazují, že přítomnost otce v rodině zlepšuje školní výsledky synů i dcer, a u synů je významnou

⁹¹<http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/rozvadime-se-je-pro-nas-stridava-vychova-ditete-idealnim-remenim-22>.

zábranou kriminálního chování v dospívání i v pozdější dospělosti. Ani ve schopnosti dospělých mužů a žen pečovat o malé děti nebyly výzkumem zjištěny významné rozdíly. Bylo by žádoucí, aby soudy přezkoumávaly rodičovskou způsobilost bez ohledu na pohlaví rodičů a aby svými rozhodnutími maximálně napomáhaly společné péči rodičů o dítě. Kvalifikované rozhodování soudů v těchto záležitostech potřebuje oporu v kvalitních zákonech a změnu předsudku na všech úrovních počínaje odbornými kruhy.⁹²

4.3 Syndrom zavrženého rodiče

Rozvod nemusí nutně děti negativně zasáhnout. Ovšem dostanou-li se do křížové palby vzájemného nepřátelství obou rodičů, obvykle se to stane. Ublíží jim už jen to, že musejí přihlížet, jak proti sobě rodiče bojují. Ještě horší je situace, kdy si rodič své děti přiberou do bitvy jako spojence. A nejhůře se jim vede tehdy, když jeden z rodičů zahájí systematickou kampaň, aby dítě proti druhému popudil. Rozvodové jedy se vyskytují v různých koncentracích. V mírné formě se projevují například občasnými výčitkami nebo pomluvami. V silnější formě může jít o rozvinuté programování. Každý z těchto případů vyžaduje jiný přístup. Reakce účinná na pomluvy už nemusí na programování stačit.

Pomlouvání

Nejvýbušnějším obdobím rozvodu obvykle bývá doba těsně před odstěhováním jednoho z rodičů a těsně po něm. Tehdy je nejpravděpodobnější, že děti z úst rodičů uslyší vzájemné obviňování. Oba z manželů mohou v té době cítit tak silnou potřebu toho druhého ponížit, že se nedokážou ovládnout ani v přítomnosti dětí. Někdy jsou pomluvy určeny přímo jim. Častěji se ovšem stává, že děti vyslechnou nepřátelsky laděnou rozmluvu mezi rodiči, která se k jejich uším vůbec neměla dostat. Čerstvě oddělení rodiče jsou často zcela v zajetí vlastního strádání a potřebují svůj hněv a sklíčenost sdílet s přáteli. Občas ovšem zapomenou, že se v doslechu vyskytují jejich děti.

Ostrá kritika, napadání

Většina rodičů bohužel nezůstane u občasného obviňování a pomluv. V takových rodinách obvykle děti na adresu druhého rodiče neustále slyší nelítostné, jedovaté a kousavé útoky. Jestliže destruktivní kritika dosáhne této úrovně a je výrazně a trvale zlomyslná, je už termín „pomluvy“ *příliš mírný*, aby dané chování výstižně popsal.⁹³

⁹² Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003, s. 134.

⁹³ Warshak, R. A. *Jak (ne)otrávit děti rozvodem*. Praha: Triton, s. r. o., 2004, s. 27.

Programování (brainwashing)

Ostrá kritika je ničivější, pokud probíhá trvale a bez kontroly; dětem je mnoha různými způsoby vymýván mozek, aby se přidaly k jednomu z rodičů a urážely s ním druhého rodiče, prarodiče nebo jiného příbuzného. Napadání se mění v programování. Možná se vám zdá, že termín programování je pro popis vaší rodinné situace příliš silný. Ovšem pokud se děti obracejí proti vám, a to za podpory a povzbuzování druhého rodiče, když se odtahují a vyjadřují strach nebo nenávisť, která není vysvětlitelná vašim předchozím jednáním, potom je „programování“ přesný termín, který vystihuje, co se s nimi děje.⁹⁴

Syndrom zavrženého rodiče

Americký profesor dětské psychiatrie R. A. Gardner vypořádal komplex symptomů, které jsou těmto dětem společné. **V roce 1985 poprvé definoval syndrom zavržení rodiče** (Parental Alienation Syndrome, ve zkratce PAS) jako diagnostikovatelnou dětskou poruchu. Aby dostatečně vystihl hloubku této poruchy, zavedl pojmy „alienating parent“ (zavrhující rodič), „alienated parent“ (zavržený či zavrhováný rodič) a „alienated child“ („odcizené dítě“). Gardner používá i pojmy „programming parent“ (programující rodič), deprogramování a „brainwashing“, neboť problematika syndromu zavrženého rodiče (dále jen SZR) má ilustrativní analogii v působení sekt. K identickým závěrům docházejí nezávisle i další dětské psychologové, psychiatři a soudní znalci.⁹⁵

SZR je definován jako porucha, která vzniká primárně v souvislosti se spory o dítě při rozchodu rodičů. Hlavním projevem je výrazné odmítání jednoho z rodičů, kontaktů s ním a jednostranný příklon k rodiči druhému.⁹⁶

Se SZR se ve své praxi mohou setkat nejen psychologové a další pracovníci pomáhajících profesí, ale také učitelé, vychovatelé a v neposlední řadě také soudci a úředníci podílející se na úpravě rodinných vztahů zejména v rámci rozvodového řízení. Je to jedna z častých kauz k řešení i v soudně znalecké práci a také i na odborech sociálně-právní ochrany dětí.⁹⁷

Rozvoj syndromu zavrženého rodiče a motivace

Gardner popisuje dynamiku rozvoje SZR jako postupnou indoktrinaci dítěte myšlenkami, které dítě nakonec přijímá za své a někdy dokonce dále rozvíjí. Výraznou roli hraje fakt, že dítě často není na takové kognitivní a emocionální úrovni, aby bylo schopno rozlišit, co

⁹⁴ Warshak, R. A. *Jak (ne)otrávit děti rozvodem*. Praha: Triton, s. r. o., 2004, s. 28.

⁹⁵ Bakalář, E. a kolektiv autorů. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006, s. 41.

⁹⁶ Sdružení Linka bezpečí. *Děti a jejich problémy II. sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2007, s. 97.

⁹⁷ Novák, T., Průchová, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2005, s. 71.

ve výrocih programujícího rodiče je pravda a co přidaný obsah či význam. Je logické, že vliv má také rodičovská autorita a přirozená tendence dítěte přijímat výroky rodičů jako pravdivé, nepochybovat o nich. Osobu, která dítěti takové myšlenky předkládá, nazývá Gardner „programujícím rodičem“ a celý proces „programování“ (brainwashing).

Motivy, které programujícího rodiče k takovému jednání vedou, jdou podle Gardnera tyto:

- pomsta,
- touha po moci,
- potřeba trestat partnera,
- nenávisť a agrese pociťovaná vůči partnerovi,
- potřeba plně kontrolovat situaci po rozvodu,
- potřeba monopolní kontroly nad dítětem a jeho aktivitami,
- potřeba vnějšího nepřítelce ve smyslu viníka všech těžkostí.⁹⁸

Podoby syndromu zavrženého rodiče

Od motivace k programujícímu jednání se následně odvozuje jeho konkrétní podoba či podoby, způsoby, kterými rodič své dítě, řečeno slovy R. A. Gardnera, „programuje“.

Gardner uvádí tyto způsoby:

- výroky o minulosti, současnosti a budoucnosti, které staví druhého rodiče do výrazně negativního světla,
- přímé pomlouvání druhého rodiče,
- negativní informace o druhém rodiči pronášené v přítomnosti dítěte,
- nedodržování dohodnutých pravidel pro návštěvy a pobyt dítěte s druhým rodičem,
- navádění dítěte k podávání zkreslujících informací a údajů druhému rodiči.

Podle Warshaka je základem programování dítěte, které vede k rozvinutí SZR, **pozvolná přeměna názorů, myšlenek a vzpomínek dítěte**. Stejně jako nástroje, které programující rodič používá, se mohou měnit a různě kombinovat. Mezi strategie, které programující rodič používá, mohou náležet například tyto:

- **hra se jmény**, které zahrnuje změny v pojmenování rodiče, hanlivá jména a podobně. Ačkoliv dítě nemusí toto přejmenování přijmout vědomě, často se brzo stane součástí jeho slovníku díky častému používání,

⁹⁸ Sdružení Linka bezpečí. *Děti a jejich problémy II. sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2007, s. 99.

- **opakování** podporuje zdání pravdivosti výroků programujícího rodiče a reálnosti přímo, které popisuje. Výsledkem může být, že dítě začne za reálnou považovat zkreslenou verzi událostí, případně přijme za skutečné příběhy, které se nestaly,
- **selektivní pozornost** označuje fakt, programující rodič si při vyprávění, vzpomínání, případně jakýchkoli zmínkách o bývalém partnerovi zaměřuje jen na negativní stánky jeho povahy či nepříjemné zážitky, které s ním dítě má či mělo. Tím je i pozornost dítěte strhávána tímto směrem, začne se na aspekty tohoto typu samo zaměřovat,
- **přepisování historie, pozměňování významů a čiré fabulace.** Snahou je vymazat všechny pozitivní vzpomínky, které dítě na druhého rodiče má, případně je nahradit negativními,
- **teorie úplné proměny.** Programující rodič se často upíná na domnělé či skutečné změny, kterými prošel druhý rodič od doby rozluky či rozvodu.⁹⁹

Většina výše popsaných strategií zahrnovala především verbální projevy, prostřednictvím nichž bylo docilováno programování dítěte. Pro programování dítěte lze ale využívat i gesta, mimiku či změny intonace hlasu. Ze sociální a ontogenetické psychologie známá teorie zdvojené komunikace poukazuje na možnost posunu či převrácení významu verbálního sdělení mimickým, intonačním či behaviorálním doprovodem. V rovině komunikace s dítětem se jedná většinou o **narážky, náznaky a signály** naznačující, že zavrhaný rodič má nebezpečné či nevhodné vlastnosti a zvyky a že situace, které s ním dítě prožívá, jsou nezajímavé či dokonce nebezpečné.

Mezi další strategie programujícího rodiče lze zahrnout rovněž následující chování a jednání rodiče **vykořisťování, rozmazlování, špionážní příběhy, spiknutí.**

Projevy syndromu zavrženého rodiče

Gardner považuje SZR za psychiatrickou diagnózu svého druhu a vymezuje tyto jeho symptomy:

- **kampaň shazování** - dítě vykazuje známky nenávisti vůči rodiči, vyjadřuje se o něm vulgárně, nevybavuje si žádné příjemné zážitky nebo pozitivní vzpomínky s ním spojené,

⁹⁹ Sdružení Linka bezpečí. *Děti a jejich problémy II. sborník studií.* Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2007, s. 100 – 101.

- **slabé neopodstatnění nebo absurdní odůvodnění nenávisti** - dítě zdůvodňuje svůj ryze negativní vztah k rodiči událostmi, které se nejeví závažné, nedokáže své pocity více rozvinout nebo o nich mluvit,
- **nedostatek ambivalence** - dítěti je vlastní černobílé vidění vztahů k rodičům,
- **fenomén nezávislého myslitele** - děti deklarují svou nezávislost a vlastní rozhodnutí, které je k takovému typu chování vede,
- **reflexivní podpora programujícího rodiče při rodičovských sporech** - dítě podléhá programování, tak že podporuje jakékoli vyjádření programujícího rodiče,
- **absence pocitů viny** - dítě se naučí ve vztahu k zavrženému rodiči potlačovat veškeré emoce, logicky vůči němu necítí ani lítost či vinu,
- **přítomnost vypůjčených scénářů** - v projevech dítěte, zvláště pokud hovoří o vztahu se zavrženým rodičem, se často objevují slova, která neodpovídají jeho věku, znalostem a v jiných momentech se v jeho řeči nevykytují,
- **rozšíření nenávisti na celou rodinu zavrženého rodiče** - dítě rozšiřuje své negativní emoce na další členy jeho rodiny, prarodiče a další příbuzné.¹⁰⁰

Následky syndromu zavrženého rodiče

SZR je považován za multifaktoriální fenomén, a to jak z pohledu svých příčin, tak i širokého spektra jeho následků. Následky SZR mohou zasahovat všechny oblasti života dítěte a vezmeme-li v úvahu vývojové hledisko, tak i jeho dospělost, vlastní partnerské a rodinné vztahy. Mezi následky SZR patří zejména:

- ochuzení dítěte o intenzivní vztah s blízkou a důležitou osobou,
- šok, který může nastat, pokud řešení kontaktu a programování zavržení druhého rodiče proběhne rychlou a invazivní formou,
- ztrátu sociálních a emočních benefitů, které z takového vztahu mohou plynout,
- stres, kterému je dítě vystaveno, a to buď trvale, nebo v momentech, kdy dochází ke konfrontaci ať již se zavržovaným nebo programujícím rodičem,
- deformace vztahu s rodičem, který programování provádí a dítě jej tedy poznává jako manipulujícího, uvádějícího nepravdivé informace a podobně,
- poruchy sebevědomí a sebehodnocení,

¹⁰⁰ Sdružení Linka bezpečí. *Děti a jejich problémy II. sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2007, s. 101 – 103.

- deformaci v emocionálním vývoji - dítě se učí některé emoce a jejich projevy potlačovat, jiné předstírat, je podněcováno k nenávistnému chování vůči osobě, která mu je blízká,
- ztráta modelu potřebného pro sociální vývoj, přijetí a rozvinutí mužské/ženské role,
- návazně problémy při navazování a udržování partnerských vztahů, budování vlastní rodiny a výchovy dětí,
- narušení vztahu k autoritám,
- obtíže ve vrstevnických vztazích.

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že SZR postihuje dítě v rovině sociální, emocionální, prožitkové a v neposlední řadě může mít vliv i na jeho zdravotní stav.¹⁰¹

Možnosti intervence a nápravy syndromu zavrženého dítěte

Je zřejmé, že i lehká forma SZR může mít pro dítě velmi závažné důsledky. Aby bylo možno jí předjít nebo pracovat na jejím zmírnění, je podle Gardnera nutné syndrom zavrženého rodiče co nejdříve diagnostikovat a započít ozdravný proces.

Gardner předpokládá, že pokud se potvrdí existence rozvinutého SZR, není možné, aby dítě dále zůstávalo ve vlivu programujícího rodiče. Považuje za vhodné, aby dítě změnilo prostředí, v němž se nachází a možnosti dalšího programování bylo zamezeno.

Všechny aktivity by ale měly být vedeny ve spolupráci s terapeutem, který je dostatečně obeznámen s problematikou SZR a odborně připraven pro práci s klíčovými aktéry SZR, jimiž jsou především děti, ale i zavržený i programující rodič. Zároveň by na nápravě měli spolupracovat také další odborníci pomáhajících profesí. V případě komplikovaných porozvodových vztahů je vhodná také účast právníků.

Mírný typ SZR

1. **Úřední (právní) opatření** - rozsudek soudu - výhradní výchova dítěte zůstává na straně programujícího rodiče.
2. **Terapeutická opatření** - obvykle nejsou nutná.

Střední typ SZR

1. **Úřední (právní) opatření:**

Program A (nejčastější):

- Rozsudek soudu: výhradní výchova zůstává u programujícího rodiče.
- Soud určí terapeuta pro SZR.

¹⁰¹ Sdružení Linka bezpečí. *Děti a jejich problémy II. sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2007, s. 107.

- Možné sankce: napomenutí poštou, pokuty, práce prospěšné pro komunitu, podmíněčné odsouzení, domácí vězení, vězení.

Program B (nutný příležitostně):

- Soudní rozsudek: změna výchovy - od programujícího k zavrženému rodiči.
- Soud určí terapeuta pro SZR.
- Soud nařídí velmi omezený a monitorovaný kontakt dítěte s programujícím rodičem tak, aby se předešlo další indoktrinaci.

2. Terapeutické opatření - pro program A i B je soudem stanoven dohled a péče terapeuta specializovaného na SZR.

Těžký typ SZR

- 1. Úřední (právní) opatření** - rozsudek soudu: změna výchovy a svěření dítěte do péče druhému rodiči, tedy změna směrem od programujícího rodiče k zavrženému.
 - Soud nařídí program pro dočasný pobyt dítěte v lůžkovém reintegračním zařízení.
- 2. Terapeutické opatření** - program v lůžkovém reintegračním zařízení monitorován soudem určeným terapeutem - specialistou pro SZR.¹⁰²

4.4 Dítě a nový partner

Je nutné věnovat pozornost nejen rodinám, jež se rozcházejí, ale i rodinám, jež se znovu ustavují. **Na náročnou úlohu nového otce nebo matky nebývají noví členové rodin dost připraveni**, ba sotva kdy si náročnost svého postavení uvědomují. Navíc postoje okolí k nim jsou zatíženy dosud starými předsudky o „macechách a otčímec“ a není zatím společenské instituce, která by tyto nové svazky pomáhala svým ochranným působením stabilizovat. Dítě až z jakéhokoliv důvodu „nemilé“, je vždy v nebezpečí, že bude zavržováno, zanedbáváno a ochuzováno o podněty citové i smyslové.¹⁰³

Často se setkáváme s argumentem povzbuzujícím otce a matky, že by si měli najít po rozvodu nového partnera nebo partnerku, že by to bylo pro dobro jejich dítěte. Vždyť dítě by mělo být se šťastným a zamilovaným rodičem spokojenější než s osamělým a nespokojeným. Z části to je jistě pravda, ale je to trochu unáhlený a zjednodušující názor. Příchod někoho třetího do vztahu rodiče s dítětem se neobejde bez neshod. Tím spíše, když se znovu vdá matka, protože její vztah s dětmi je často blízký a citový a cizí člověk v něm

¹⁰² Sdružení Linka bezpečí. *Děti a jejich problémy II. sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2007, s. 109.

¹⁰³ Langmeier, J., Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011, s. 339.

nemá příliš místa. Z tohoto důvodu je velmi důležité, aby si rodič, který chce svému dítěti představit nového partnera a přivést ho do jeho života, dal na čas. Neměl by se o to snažit, dokud nemá jistotu, že s dotyčnou osobou chce mít opravdu stabilní vztah, to znamená, že je v lásce obsažena něha. Jinak je pro dítě trauma vidět, jak se doma střídají milenci nebo milenky. Rodičovský obraz je degradován příliš sexuální představou otce nebo matky. Rodič, který sbírá nápadníky či nápadnice, a dítě to zažívá spolu s ním, se jako rodič ničí. A to je škoda pro všechny.

Podle některých statistik má rozvedený člověk naději jedna ku dvěma vybudovat **nový vztah do 5 let po rozvodu**, když k němu došlo ve věku nižším 35 let. Nad 45 let se číslo snižuje o 5%. Muži mají mnohem více možností než ženy, a to o 23%. To, že má matka dítě mladší 10 let, tak snižuje o 7% pravděpodobnost nalezení nového partnera.¹⁰⁴

Když s dětmi trávíme svůj čas, pomáháme jim zvládnout jejich vlastní trápení. Ale musíme jim dát dostatek prostoru, aby svůj zármutek překonaly. Smutek se nedá uspěchat, zkrátit nebo vynechat. Když na něj nedáme dětem čas teď, budou ho potřebovat později. Zármutek nezmizí jen tak, je třeba ho prožít. Můžete se radovat z nového partnera a pospíchat do nového života, ale nemůžete čekat, že se vaše dítě bude okamžitě radovat s vámi. Možná bude potřebovat nějaký čas oplakávat rozbitý sen o tom, jak se máma s tátou dají znovu dohromady; ztrátu zavedeného pořádku života jen s jedním dospělým; vše, o co se bude muset od nynějška dělit s nevlastním sourozencem.¹⁰⁵

Rodič a jeho nový přítel/přítelkyně

Často se stává (není to ale vždy pravidlo), že příčinou rozchodu nebo rozvodu rodičů je právě nový přítel nebo přítelkyně. Láska, kterou měli rodiče, ochabla, láska k novému příteli nebo přítelkyni naopak roste. Určité pravidlo je, aby rodič vnímal chování dítěte. Aby vnímal, jak reaguje na to, že se rodiče rozcházejí nebo rozešli. Pokud by se totiž stalo, že hned po rozchodu ukáže a seznámí dítě s novým partnerem, mohou nastat rizika ve vztahu k tomuto novému příteli nebo přítelkyni. Mohou to být také rizika ve vztahu k vlastnímu rodiči. Dítě mnohdy cítí zradu. Zradu z toho, že všechno je jinak. Jistě si nepřeje, aby jeden z rodičů odešel z rodiny. Ve své citlivosti a zranění není dítě schopno hned vnímat, jaké vlastnosti má tento nový přítel. Je proto mnohdy lepší nechat mu čas, aby se vyrovnalo nebo spíše aby přijalo tuto novou skutečnost - rozchod, a teprve pak aby

¹⁰⁴ Berger, M., Gravillon, I. *Když se rodiče rozvádějí*. Praha: Portál, 2011, s. 110 – 112.

¹⁰⁵ Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008, s. 15.

mu rodič představil nového partnera. Jak dlouhý má být tento čas, nedokáže nikdo odhadnout. Záleží samozřejmě na povaze dítěte, na jeho temperamentových vlastnostech, na jeho stylu komunikace, jak je otevřené nebo uzavřené, jaký vztah má s rodiči, jak je schopné odolávat překážkám, s jakými překážkami se již v životě setkalo a jaké k nim zaujalo stanovisko. Kolik je mu let, jak dá na názory druhých dětí nebo lidí.

Je také potřeba, aby změnu - že řekne dítěti o novém partnerovi, sdělil i druhému rodiči, aby se i on vyznal v některých možných projevech dítěte. Důležité také je, aby se rodič nescházel s přítelem nebo přítelkyní delší dobu jen potajmu, aby se pak náhodně nestalo, že se to dítě dozví.¹⁰⁶

Role nevlastního rodiče je v naší společnosti opravdu obzvláště nevděčná.

„Znovu se oženit či vdát, to je umění. Víc než u jiných vztahů musíme rozumět sami sobě a umět se poučit z minulosti“ (Benjamin Schlesinger)

Rekonstruovaná rodina

Je třeba říci, že všechny nevlastní rodiny mají za sebou nějakou ztrátu. Před lety vznikaly nevlastní rodiny jen úmrtím jednoho z rodičů. Dnes vznikají po rozvodu, úmrtí, sňatkem svobodného rodiče či adopcí.¹⁰⁷

Po rozvodu většina mužů a značná část žen znovu vstupuje do manželství, jejich rodina se tím rekonstruuje.

Taková rekonstruovaná rodina se skládá z jádra, obvykle matky pečující o vlastní dítě (dětí), a z dalšího dospělého, obvykle otce, kteří případně také má své vlastní děti, o něž nepečuje, ale s nimiž se stýká. K osobám, které fungování rekonstruované rodiny významně ovlivňují, patří proto také bývalá žena manžela, případně i její rodiče, i bývalý manžel ženy, případně jeho rodiče. Je evidentní, že hlavním problémem rekonstruované rodiny je otázka, kdo ke komu patří.¹⁰⁸

Další sňatek nebo partnerství rodiče někdy děti velmi podporují, rodiče bývají v rozpacích, když jim jejich malé děti vyhledávají nové partnery. Obvykle však nemívají děti k novému partnerství rodiče jednoznačný postoj. Vztah k novému partnerovi nebo partnerce naráží na loajalitu k druhému rodiči, dítě může mít pocit, že by svého „pravého“ tatínka nebo maminku novým vztahem zradilo, a snaží se novému vztahu zabránit; chráněný rodič

¹⁰⁶ Špahnělová, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010, s. 155.

¹⁰⁷ Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008, s. 177.

¹⁰⁸ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003, s. 138.

o tom nemusí vůbec ani vědět. Obavy dítěte z nového rodinného uspořádání může živit i širší rodina, zejména prarodiče. **Macechy mají v naší kulturní tradici zvlášť špatnou reputaci, ale ani otčímové na tom nejsou nejlépe.**

Žena, která se svými vlastními dětmi rekonstruovanou rodinu zakládá, může jen výjimečně dosáhnout pocitu, že její nový manžel patří pouze do této nově vzniklé rodiny. Manžel za svými vlastními dětmi buď odchází mimo novou rodinu, nebo je do nového domova přivádí. Obojí je pro novomanželku situace náročná, v prvním případě se musí vyrovnat s mužovou nepřítomností, v druhém případě se musí adaptovat na přítomnost nevlastních dětí a neubrání se srovnávání toho, jak se muž chová k dětem vlastním a nevlastním. Z toho jí často vyplyne závěr, že muž vlastní děti preferuje.

Muž zakládající po rozvodu novou rodinu nemusí být ještě zcela citově odpoután od rodiny, v níž žil předtím. Neváží ho tam jen vztahy k dětem, může trvat i jeho emoční pouto k bývalé ženě. Muž může cítit vazbu mezi svou novou ženou a jejími dětmi jako příliš silnou a může, proto žárlit. Navíc mívá často dojem, že nevlastní děti během nepřítomnosti otcovské autority v rodině ztratily smysl pro disciplínu a řád. Proto se vůči nim může projevovat velmi autoritativně, což zase nelibě nese jejich vlastní matka.¹⁰⁹

Oba manželé proto hlídají, kdo s kým tráví kolik času, kdo komu co dává, jak jsou distribuovány tresty, případně chvála, to vše s ostražitostí podstatně vyšší než v rodině, kde rodiče vychovávají jen své vlastní děti. Oba dospělí přitom ještě nemusejí mít plně zpracováno své rozvodové trauma a mohou v nich doznívat pocity viny za to, že se rozvedli. Proto se při průzkumu manželské spokojenosti pravidelně zjišťuje, že lidé žijící ve druhém manželství jsou v něm v průměru o něco méně spokojeni, než byli v manželství prvním (dokud si v něm ještě přáli žít). **Všelékem není ani narození dalšího dítěte, jehož biologickými rodiči jsou muž a žena, kteří založili rekonstruovanou rodinu.** Nároky ženy na mužovu podporu a zájem po porodu logicky stoupnou, což může zostřit konflikt mezi mužovou potřebou věnovat se vlastním dětem a zájmy nové rodiny. V běžném modelu se muž připojuje k rodině ženy s dětmi a jejím tradicím, a to bývá snazší, než když vstupuje nová žena do rodiny otce s dětmi.

Narození společného dítěte do rodiny plné nevlastních dětí provází řada změn a pocitů - zmařené sny a naděje, jiná postavení, žárlivost, navěky změněné vztahy. Nové dítě v rodině vítají alespoň dva lidé; nové dítě je jediné, které je biologicky spojeno s oběma

¹⁰⁹ Gjuríčová, Š., Kubička, J. *Rodinná terapie*. Praha: Grada, 2009, s. 105.

partnery. Jeho narození je událost, která pro ostatní děti znamená obrovské změny. Vaše vzrušení nad narozením potomka, ať u prvního, či několikátého, nemusí být ostatními dětmi okamžitě sdíleno.¹¹⁰

Situace dítěte, kterému se narodil sourozenec v novém partnerství jednoho z jeho rodičů, je mnohdy náročná. I děti, kterým se narodil vlastní sourozenec, mají obavu o své jedinečné postavení a zažívají ztrátu pozornosti či postavení jedináčka, většinou se však před pocity žárlivosti s existencí sourozence smiřují a sourozenecká rivalita jejich vývoji neublíží. V nové rozšířené rodině je situace pro děti složitější.¹¹¹

Děti se musí vzdát naděje, že se jejich biologičtí rodiče ještě někdy dají dohromady. Do této chvíle doufaly, že se máma a táta rozvedou se současnými partnery a znovu se vezmou. Dosavadní jedináčci či benjamínci teď musí ustoupit novému miminku, které je konečně potomkem obou manželů. Dětem se v hlavě vyrojí spousta otázek: „Bude mě máma nebo táta pořád mít rád?“ „Budete jich mít víc?“ Jako by to všechno už nebylo dost, starší sourozenci si pravděpodobně neodpustí pár jedovatých poznámek: „Je to nechutný, mít dítě ve vašem věku, snad budeš tentokrát lepší rodič.“¹¹²

Manželé Visherovi (1979), kteří se zabývají terapií rekonstruovaných rodin, uvádějí jako obvyklé překážky tři pověry, sdílené dospělými členy rodiny:

1. Představa, že rekonstruovaná rodina má fungovat stejně jako rodina předchozí, že vztahy mezi manžely i vztahy k dětem mají být stejné jako v rodině, v níž jsou potomci biologickými dětmi svých rodičů.
2. Představa, že mezi nevlastním rodičem a dětmi vznikne rychle citové pouto nebo se alespoň budou schopni rychle přizpůsobit.
3. Představa, že nevlastní matka se nutně chová zle k dětem, které neprodila (podporovaná pohádkovými typy zlých macech).¹¹³

Těžkosti, kterých má rekonstruovaná rodina více než rodina s vlastními dětmi, se dají řešit jen po revizi uvedených pověr a z toho vyplývajících změn očekávání.

Rekonstruovaná rodina tedy stojí a padá se schopností zvládat střety zájmů, s ochotou ke kompromisům, s tolerancí. Na ně také musí být zaměřeno poradenství a rodinná terapie.

¹¹⁰ Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008, s. 193.

¹¹¹ Gjuríčová, Š., Kubička, J. *Rodinná terapie*. Praha: Grada, 2009, s. 106.

¹¹² Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008, s. 193.

¹¹³ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003, s. 138.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 PRAKTICKÁ ČÁST

V předchozí teoretické části jsem se podrobněji zabývala dvěma základními tématy této práce: rodinou a rozvodem. Tato témata jsem zvolila záměrně, jelikož z nich budu nyní vycházet. V praktické části prezentuji výsledky dotazníkového šetření.

5.1 Metodika výzkumu

Hlavním cílem diplomové práce bylo zjistit dopad rozvodu na děti a následné ovlivnění jejich vlastní rodiny.

Cílem teoretické části byla charakteristika současné rodiny, objasnění významu a utváření sociálních kompetencí u jedince, specifikace vývoje v dětském věku a prezentace poznatků o rozvodu. Cílem výzkumné části bylo popsat a vyhodnotit dopad po rozvodu na studenty středních škol pomocí kvantitativního výzkumu.

Pro zjištění cíle této části diplomové práce jsem zvolila metodu kvantitativního výzkumu a to dotazník, který je jedním z nejběžnějších nástrojů pro sběr dat. Skládá se ze sérií otázek, jejichž cílem je získat výpovědi od respondentů. Dotazník patří k levnějším formám výzkumu, jednoduše se zpracovává a vyhodnocuje, respondent jej může vyplnit v klidu doma, je často jednoduchý na vyplnění. Nevýhodou dotazníku může být obtížné získání respondentů, nonverbální komunikace a snadnější vyplnění nepravdivých informací. Dotazník by měl upoutat pozornost, být srozumitelný, přehledný a jednoduchý pro vyplňování. Vyplňování by nemělo zabrat více než 20 minut času. Otázky by měly být výstižné ve formě jednoduchých vět (krátkých a stručných), použitý jazyk by měl být srozumitelný cílové skupině, mělo by se ptát na to, co skutečně potřebujeme zjistit (tzv. validita), nepoužívat sugestivní otázky (formulací napovídající odpověď) a vyvarovat se haló efektu. Otázky v dotazníku se dělí na uzavřené, otevřené a polouzavřené.

5.2 Provedení výzkumu

Pro danou práci jsem zvolila metodu vlastního nestandardizovaného anonymního dotazníku. Do průzkumného vzorku jsem zahrnula studenty gymnázia, středních škol a středních odborných škol. Se zprostředkováním dotazníku mi pomohli ředitelé škol a třídní učitelé. Průzkum jsem prováděla na přelomu měsíce listopadu a prosince 2012. Dotazníky jsem rozdala 200 studentům. Během dané doby mi bylo vráceno 191 dotazníků a 9 dotazníků se nevrátilo, tj. 95,5% návratnost.

Odpovědi z každého odevzdaného dotazníku jsem nejdříve zaznamenávala do připravené tabulky. U každé otázky jsem vyjádřila počet odpovědí a tyto počty odpovědí jsem vyjádřila v procentech. Dotazník obsahoval 26 otázek, z toho bylo 24 otázek uzavřených s možností výběru odpovědi.

5.3 Stanovení hypotéz

Prováděný výzkum měl za cíl zjistit vlastní zkušenosti studentů s rozvody v jejich rodině a následné ovlivnění jejich vnímání vlastní rodiny do budoucna. Cílem výzkumné části bylo popsat a vyhodnotit dopad po rozvodu na studenty středních škol pomocí kvantitativního výzkumu. Dle poznatků, které jsem získala z čerpání literatury a sestavením vlastního dotazníku, jsem si stanovila následující hypotézy pro studenty středních škol.

Na základě výše uvedeného výzkumného problému jsem si pro vlastní výzkum stanovila následující výzkumné hypotézy:

H1 – Studenti si dávají za vinu rozvod rodičů.

H2 – Studenti jsou negativně ovlivňováni v postoji proti druhému rodiči.

H3 – Většina rodičů již neuzavírá s novými partnery manželství.

Zjištěné výsledky byly následně vyhodnoceny a zpracovány. A na základě získaných informací jsem verifikovala nebo falzifikovala předem stanovené hypotézy.

5.4 Výsledky výzkumu a jejich analýza

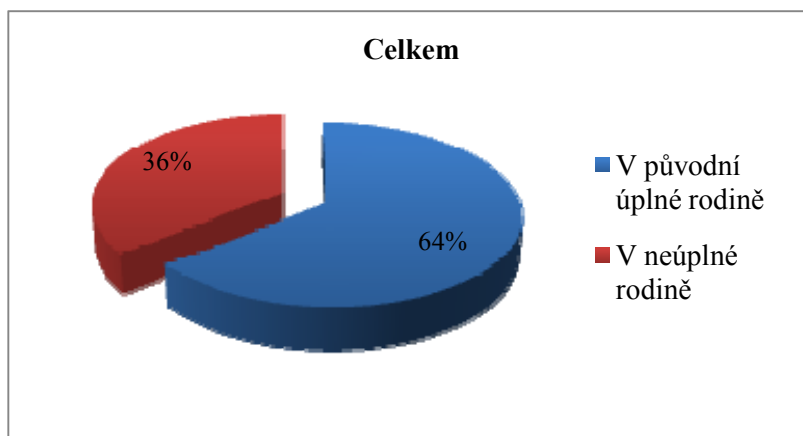
Otázka č. 1) V jaké rodině žiješ?

Z celkového počtu dotazovaných žije 64% studentů v úplné rodině a 36% v neúplné rodině.

Tabulka č. 1

	Celkem
V původní úplné rodině	123
V neúplné rodině	68

Graf č. 1

Otázka č. 2) Tvůj věk a pohlaví

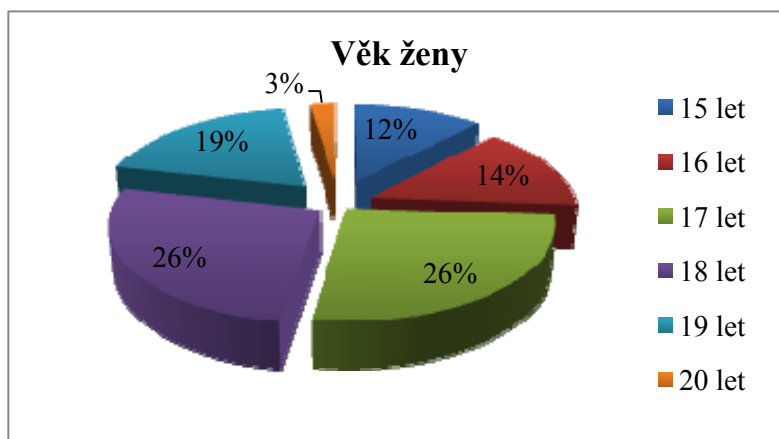
Z níže uvedené tabulky vyplývá, že věk dotazovaných žen se pohybuje v rozmezí od 15 do 20 let. Největší podíl žen 26% je ve věku 17 a 18 let

Věk dotazovaných mužů se pohybuje v rozmezí od 16 do 20 let. Největší poměr mužů 31% je ve věku 18 let.

Tabulka č. 1

	Věk ženy
15 let	5
16 let	6
17 let	11
18 let	11
19 let	8
20 let	1

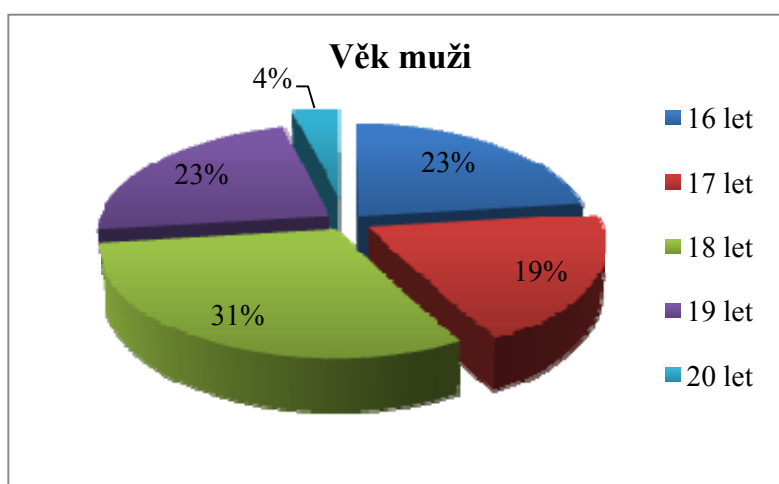
Graf č. 1

Tabulka č. 2

	Věk muži
16 let	6
17 let	5
18 let	8
19 let	6
20 let	1

Graf č. 2

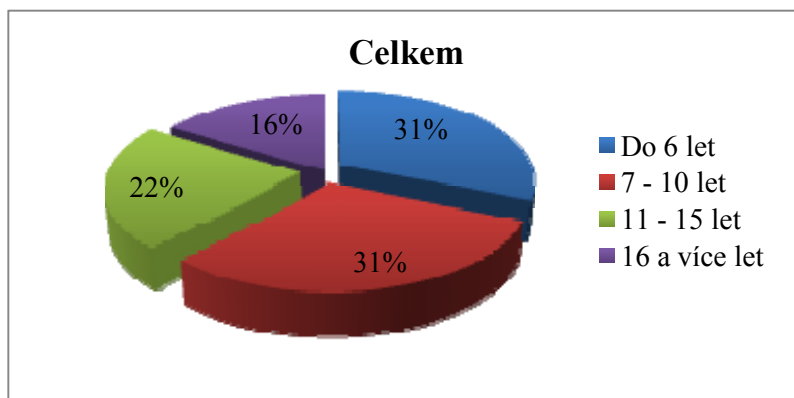
Otázka č. 3) Kolik let ti bylo, když se rodiče rozvedli?

Dotazovaní studenti odpověděli, že v 31% se jejich rodiče rozvedli, když byli ve věku do 6 let. V 31% se rodiče rozvedli ve věku dětí 7 až 10 let. Ve 22% se rozvedli ve věku 11 až 15 let. A v poslední možnosti ve věku 16 a více let to bylo ve 16%.

Tabulka č. 3

	Celkem
Do 6 let	21
7 - 10 let	21
11 - 15 let	15
16 a více let	11

Graf č. 3

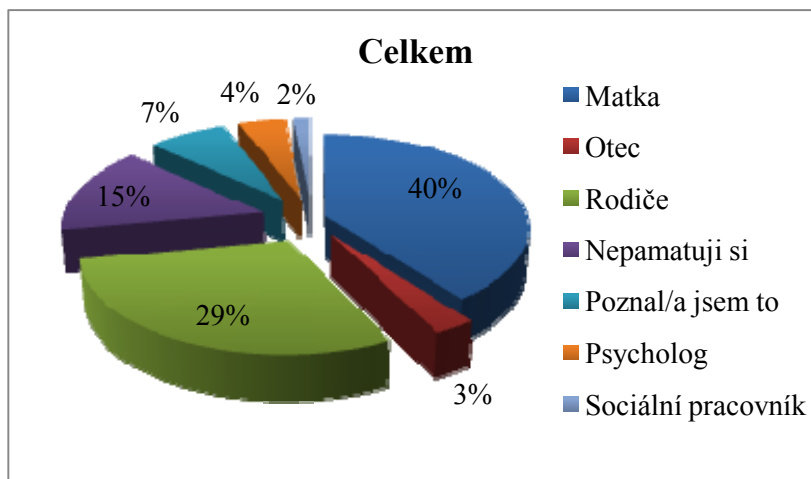
Otázka č. 4) Kdo ti řekl, že se rodiče budou rozvádět?

U této otázky odpovědělo 40% dotazovaných, že jim o rozvodu řekla matka a jen ve 3% otec. Odpověď rodiče byla zvolena u 29% respondentů. V 15% případů, byla vybrána možnost, nepamatuji si. 15% respondentů to poznalo samo. Pouze ve 4% to oznámil psycholog a dokonce ve 2% sociální pracovník.

Tabulka č. 4

	Celkem
Matka	27
Otec	2
Rodiče	20
Nepamatuji si	10
Poznal/a jsem to	5
Psycholog	3
Sociální pracovník	1

Graf č. 4

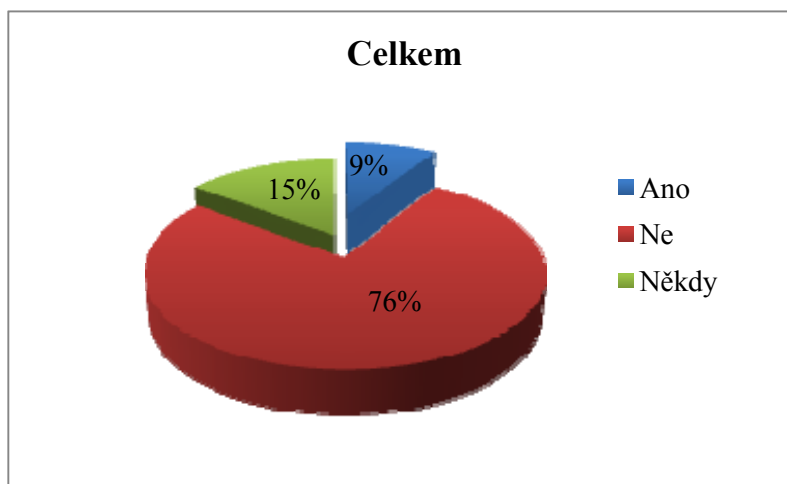
Otázka č. 5) Dával/a jsi si za vinu rozvod rodičů?

Z celkového počtu dotazovaných si nedává 76% studentů vinu za rozvod rodičů, 9% studentů si dává vinu za rozvod rodičů a zbylých 15% studentů si dává vinu za rozvod rodičů někdy.

Tabulka č. 5

	Celkem
Ano	6
Ne	52
Někdy	10

Graf č. 5

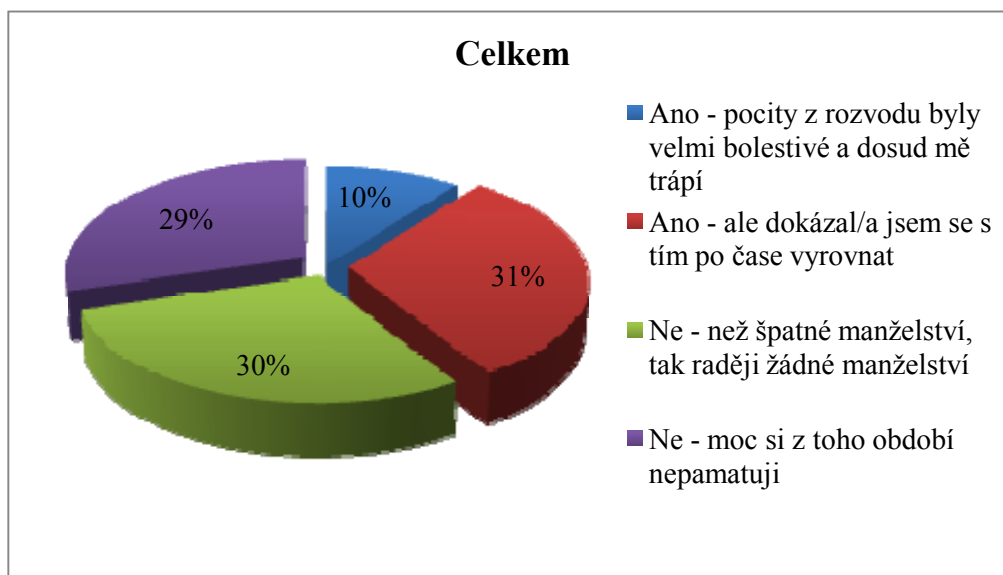
Otázka č. 6) Bylo pro tebe těžké vyrovnat se s rozvodem?

Z níže uvedené tabulky odpovědělo 10% dotazovaných studentů, že pocity z rozvodu byly velmi bolestivé a dosud mě trápí. Z toho 31% dotazovaných studentů se s tím po čase dokázalo vyrovnat. Názor než špatné manželství, tak raději žádné manželství, preferuje 30% dotazovaných studentů a 29% si z toho období moc nepamatuje.

Tabulka č. 6

	Celkem
Ano - pocity z rozvodu byly velmi bolestivé a dosud mě trápí	7
Ano - ale dokázal/a jsem se s tím po čase vyrovnat	21
Ne - než špatné manželství, tak raději žádné manželství	20
Ne - moc si z toho období nepamatuji	20

Graf č. 6

Otázka č. 7) Co měl rozvod rodičů u tebe za následek? (leze označit i více odpovědí)

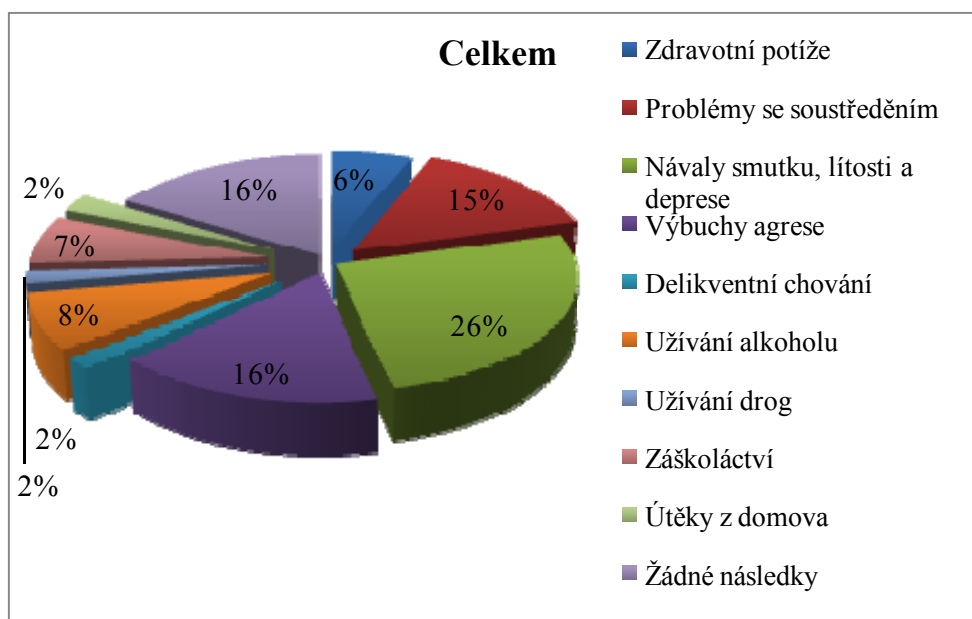
Na otázku, co měl rozvod rodičů u tebe za následek, mohli respondenti vybírat více odpovědí. Z toho 6% mělo za následek zdravotní potíže, 15% mělo problémy se soustředěním. Návaly smutku, lítosti a deprese mělo celých 26% respondentů. S výbuchy agrese se setkalo 16% a s delikventním chováním 2% respondentů. 8% užívalo alkohol a 2% i drogy. 7% respondentů chodilo za školu a 2% utíkali z domova.

Z toho 16% nemělo žádné následky po rozvodu.

Tabulka č. 7

	Celkem
Zdravotní potíže	7
Problémy se soustředěním	17
Návaly smutku, lítosti a deprese	30
Výbuchy agrese	19
Delikventní chování	2
Užívání alkoholu	9
Užívání drog	2
Záškoláctví	8
Útěky z domova	3
Žádné následky	19

Graf č. 7

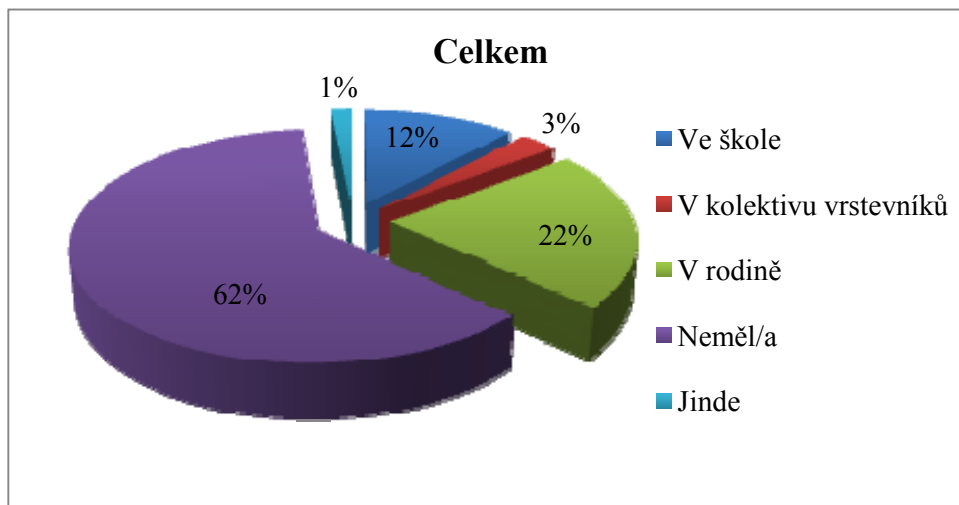
8) Měl/a jsi z důvodu rozvodu rodičů osobní konflikty?

Na danou otázku odpovědělo 12% dotazovaných, že měli konflikty ve škole a 3% v kolektivu vrstevníků. 22% měli osobní konflikty v rodině. Z toho 62% dotazovaných neměli vůbec žádné konflikty. Výsledek 1% bylo u možnosti jinde, kde dotazovaný dopsal s otcem a jeho partnerkou.

Tabulka č. 8

	Celkem
Ve škole	8
V kolektivu vrstevníků	2
V rodině	15
Neměl/a	42
Jinde	1

Graf č. 8

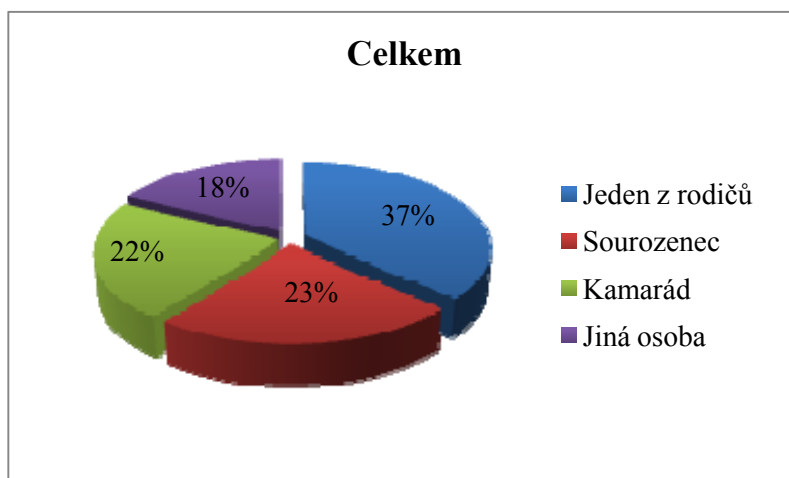
Otázka č. 9) Kdo ti byl v době rozvodu rodičů největší oporou?

U této otázky 37% dotazovaných odpovědělo, že jim v době rodičů, byl největší oporou právě jeden z rodičů. 23% odpovědělo, že jim byl oporou sourozenec, kamarád to byl v 22%. V 18% to byla jiná osoba, kde respondenti uváděli babička a děda, teta nebo sestřenice.

Tabulka č. 9

	Celkem
Jeden z rodičů	25
Sourozenec	16
Kamarád	15
Jiná osoba	12

Graf č. 9

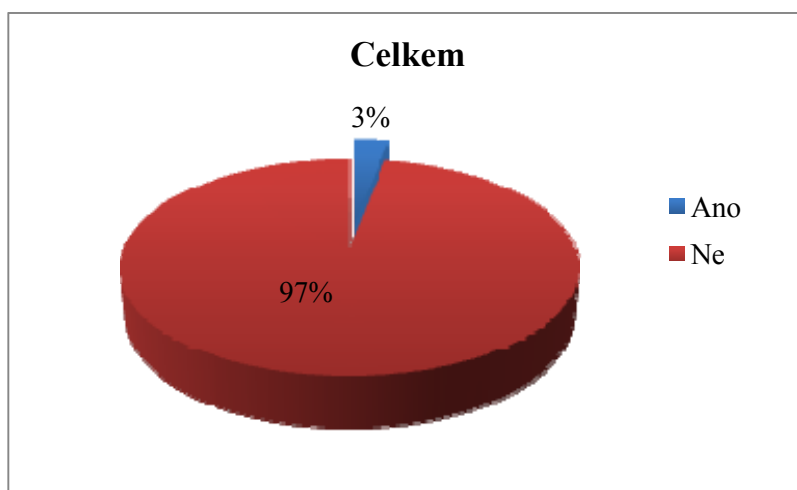
Otázka č. 10) Kontaktoval/a jsi z důvodu rozvodu rodičů nějakou krizovou linku?

Z celkového počtu dotazovaných celých 97% nekontaktovalo žádnou krizovou linku a pouze 3% kontaktovali krizovou linku a to Linku bezpečí a Spondeu.

Tabulka č. 10

	Celkem
Ano	2
Ne	66

Graf č. 10

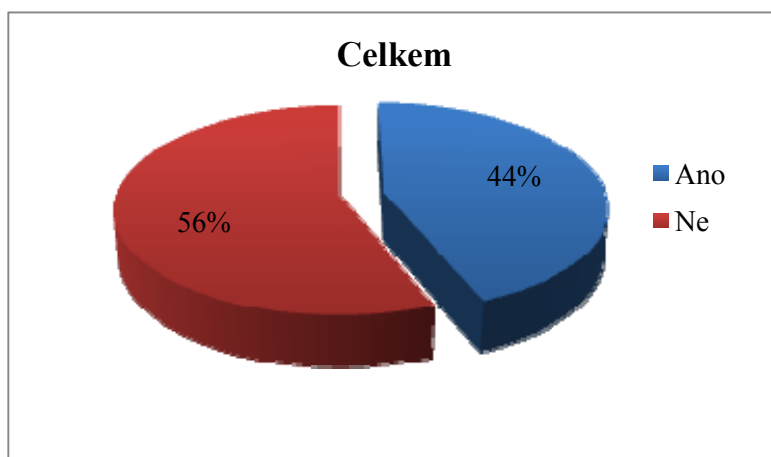
Otázka č. 11) Zeptali se tě rodiče, komu chceš být svěřen/a do péče?

Z celkového počtu dotazovaných se ve 44% rodiče zeptali a v 56% se rodiče nezeptali, komu chce být respondent svěřen do péče.

Tabulka č. 11

	Celkem
Ano	30
Ne	38

Graf č. 11

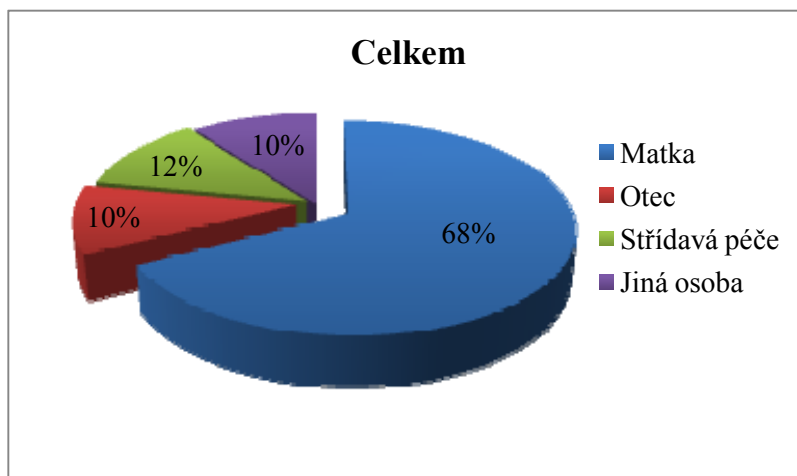
Otázka č. 12) Komu bys chtěl/a být svěřen/a do péče?

Z níže uvedené tabulky vyplývá, že 68% dotazovaných chtělo být svěřeno do péče matky, jenom 10% do péče otce a 12% dotazovaných si přálo střídavou péčí. 10% uvádělo jinou osobu, kde figurovala babička.

Tabulka č. 12

	Celkem
Matka	46
Otec	7
Střídavá péče	8
Jiná osoba	7

Graf č. 12

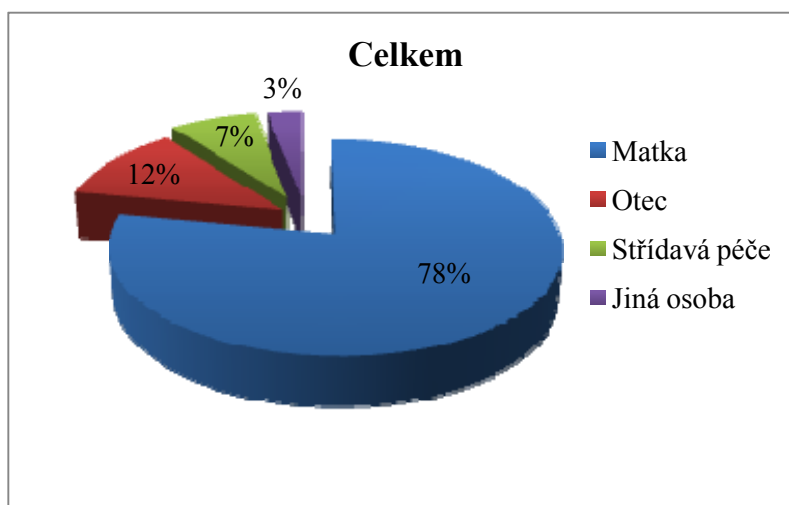
Otázka č. 13) Komu jsi byl/a po rozvodu rodičů svěřen/a do péče?

Dotazovaní studenti odpověděli, že v 78% byli svěřeni do péče matce, ve 12% otci a v 7% do střídavé péče. Jiné osobě byli do péče svěřeni ve 3% a to babičce a dědovi.

Tabulka č. 13

	Celkem
Matka	53
Otec	8
Střídavá péče	5
Jiná osoba	2

Graf č. 13

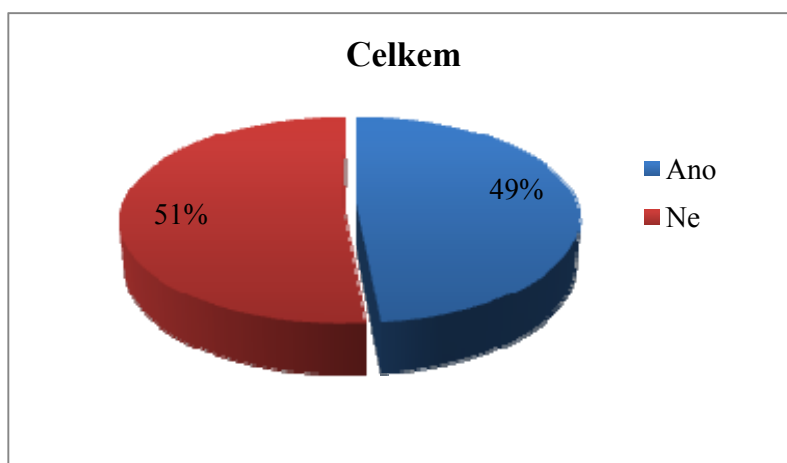
Otázka č. 14) Zůstal/a jsi bydlet po rozvodu rodičů v původním bytě, domě?

U této otázky odpovědělo 49% dotazovaných, že po rozvodu rodičů zůstali bydlet v původním bytě, ale 51% dotazovaných se museli po rozvodu rodičů odstěhovat jinam.

Tabulka č. 14

	Celkem
Ano	33
Ne	35

Graf č. 14

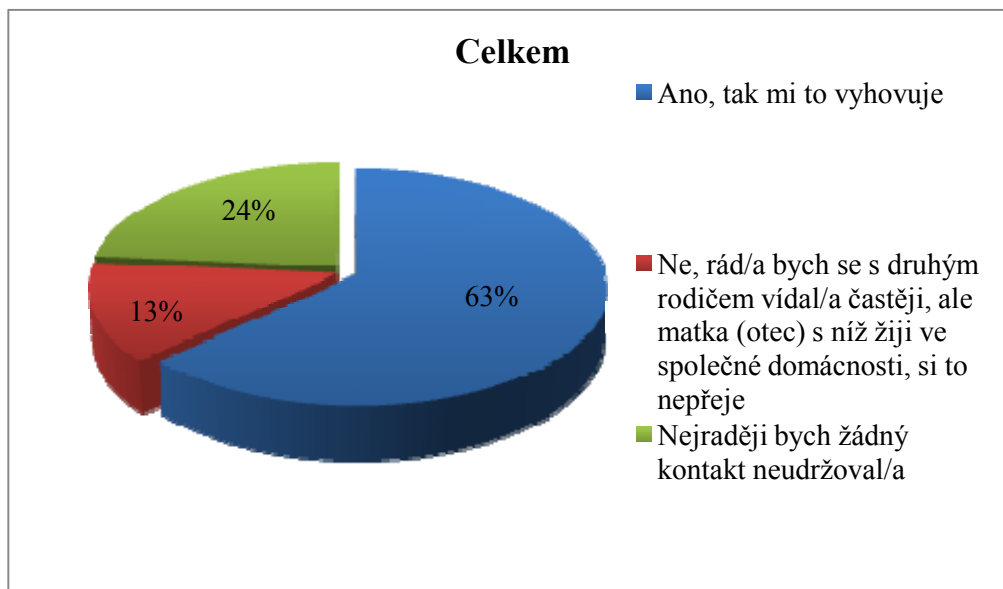
Otázka č. 15) Považuješ kontakt s druhým rodičem za dostatečný?

Z celkového počtu dotazovaných, považuje 63% kontakt s druhým rodičem za dostatečný. 13% by se s druhým rodičem vídalo častěji, ale matka (otec) s ním žije ve společné domácnosti, si to nepřeje. A 24% dává přednost odpovědi, že by nejraději žádný kontakt neudržovali.

Tabulka č. 15

	Celkem
Ano, tak mi to vyhovuje	43
Ne, rád/a bych se s druhým rodičem vídal/a častěji, ale matka (otec) s ním žiji ve společné domácnosti, si to nepřeje	9
Nejraději bych žádný kontakt neudržoval/a	16

Graf č. 15

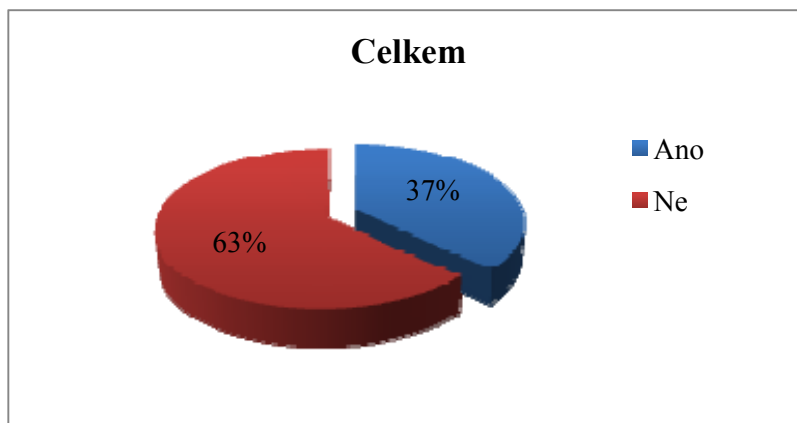
Otázka č. 16) Byl/a jsi jedním z rodičů negativně ovlivňován/a proti druhému rodiči?

Všech 37% respondentů odpovědělo, že byli negativně ovlivňováni proti druhému rodiči. Z toho odpovědělo 8 respondentů, že proti otci, 13 proti matce a ve 4 případech dokonce navzájem. 63% respondentů nepocítilo negativní ovlivňování proti druhému rodiči.

Tabulka č. 16

	Celkem
Ano	25
Ne	43

Graf č. 16

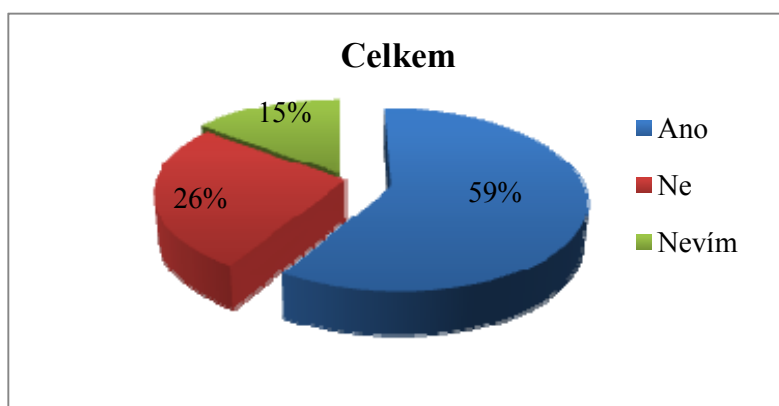
Otázka č. 17) Je ve tvój rodině řádně plněna vyživovací povinnost?

Z níže uvedené tabulky vyplývá, že v 59% rodinách je řádně plněna vyživovací povinnost ve 26% rodinách není řádně plněna vyživovací povinnost a 15% studentů to neví.

Tabulka č. 17

	Celkem
Ano	40
Ne	18
Nevím	10

Graf č. 17

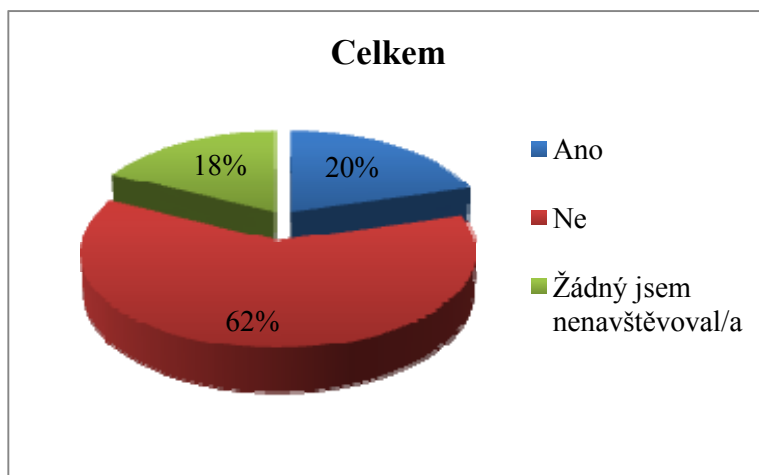
Otázka č. 18) Musel/a jsi po rozvodu rodičů přestat navštěvovat nějaký zájmový kroužek z důvodu nedostatku financí v rodině?

Na položenou otázku odpovědělo 20% dotazovaných, že muselo přestat navštěvovat zájmový kroužek z nedostatku finančních prostředků, 62% nemuselo a 18% ani žádný zájmový kroužek nenavštěvovalo.

Tabulka č. 18

	Celkem
Ano	14
Ne	42
Žádný jsem nenavštěvoval/a	12

Graf č. 18

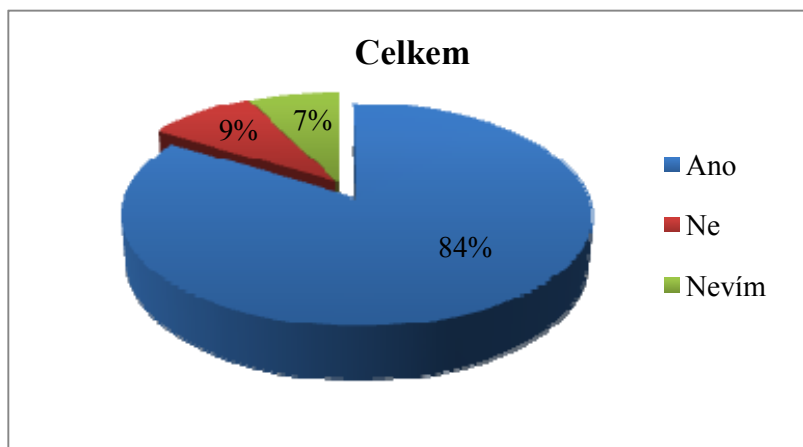
Otázka č. 19) Našli si rodiče po rozvodu nového partnera?

U této otázky 84% dotazovaných odpovědělo, že si rodiče po rozvodu našli nového partnera, 9% odpovědělo, že ne a 7% o tom neví.

Tabulka č. 19

	Celkem
Ano	57
Ne	6
Nevím	5

Graf č. 19

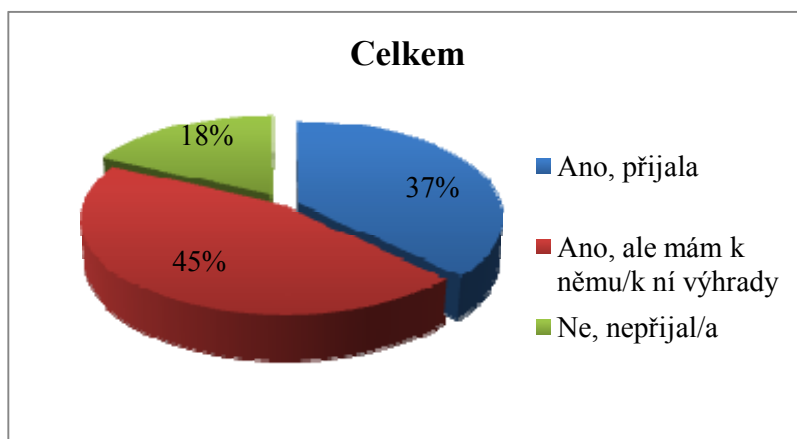
Otázka č. 20) Pokud ano, přijal/a jste nového partnera rodiče bez větších problémů?

Z celkového počtu dotazovaných 37% přijalo nového partnera rodiče bez větších problémů. Ve 45% procentech nového partnera přijali, ale s výhradami a v 18% dotazovaných partnera nepřijali.

Tabulka č. 20

	Celkem
Ano, přijala	23
Ano, ale mám k němu/k ní výhrady	28
Ne, nepřijal/a	11

Graf č. 20

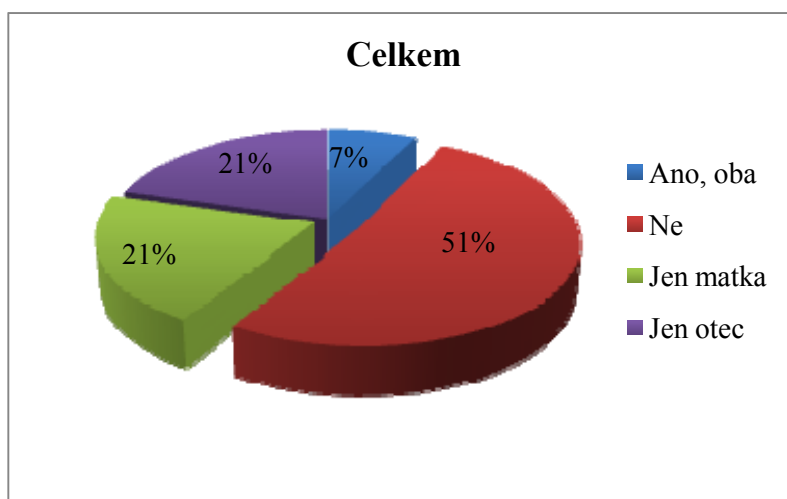
Otázka č. 21) Uzavřeli rodiče s novým partnerem manželství?

U celkového počtu dotazovaných 51% rodičů neuzavřelo znovu manželství. V 21% pouze matka a ve stejném poměru 21% jen otec. Pouze v 7% uzavřeli nové manželství oba.

Tabulka č. 21

	Celkem
Ano, oba	5
Ne	35
Jen matka	14
Jen otec	14

Graf č. 21

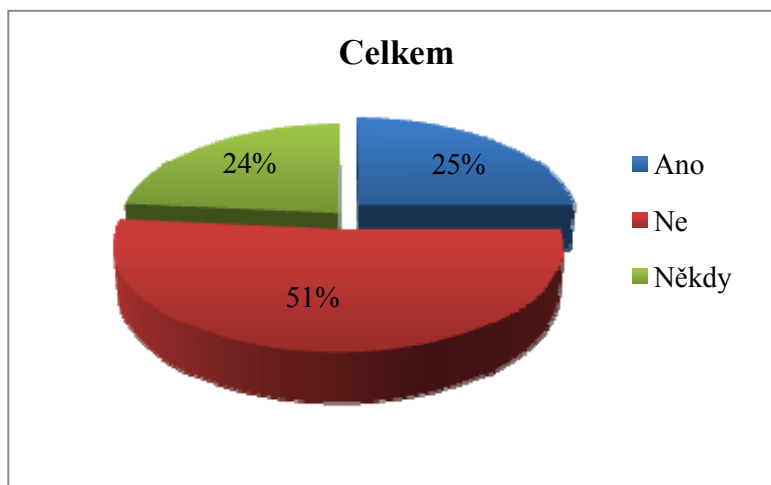
Otázka č. 22) Měl rozvod rodičů vliv na tvoje budoucí vztahy?

Z níže uvedené tabulky vyplývá, že v 25% ovlivnil rozvod budoucí vztahy. Ve 24% pouze někdy a v 51% rozvod neovlivnil budoucí vztahy respondenta.

Tabulka č. 22

	Celkem
Ano	17
Ne	35
Někdy	16

Graf č. 22

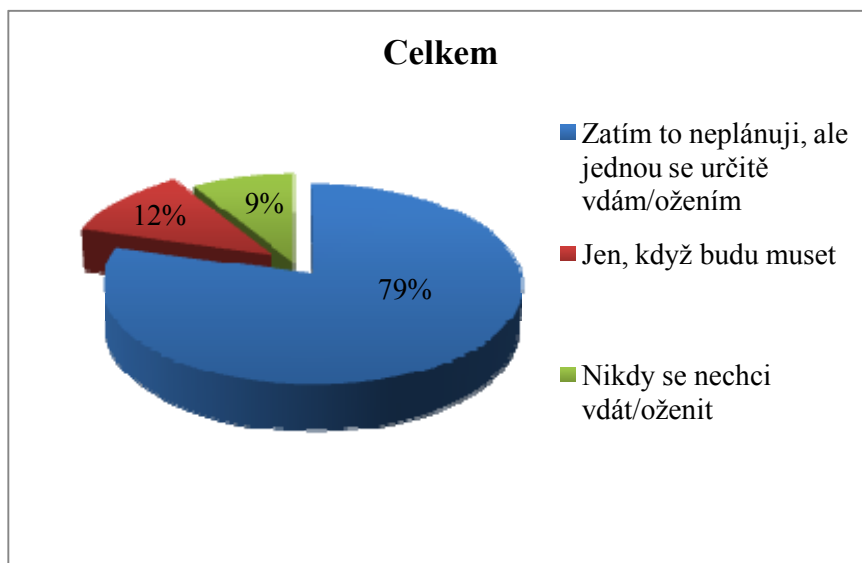
Otázka č. 23) Uvažuješ, že v budoucnu uzavřeš manželství?

Dotazovaní odpověděli, že v 79% se jednou vdají/ožení. 12% dotazovaných uzavřou manželství jen, když budou muset a 9% se nechce vdát/oženit nikdy.

Tabulka č. 23

	Celkem
Zatím to neplánuji, ale jednou se určitě vdám/ožením	54
Jen, když budu muset	8
Nikdy se nechci vdát/oženit	6

Graf č. 23

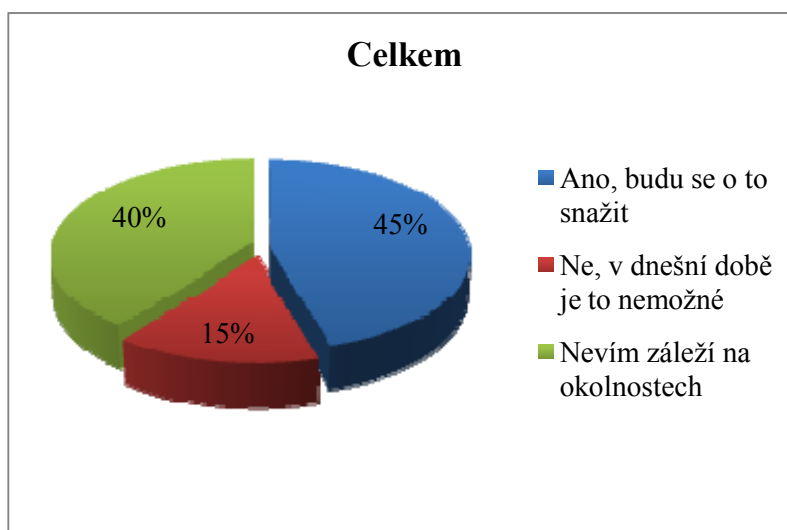
Otázka č. 24) Myslíš, že ti manželství vydrží po celý život?

U této otázky odpovědělo 45% dotazovaných, že se bude snažit, aby jim manželství vydrželo po celý život. 15% si myslí, že v dnešní době je to nemožné. A 40% dotazovaných odpovědělo, nevím záleží na okolnostech.

Tabulka č. 24

	Celkem
Ano, budu se o to snažit	31
Ne, v dnešní době je to nemožné	10
Nevím záleží na okolnostech	27

Graf č. 24

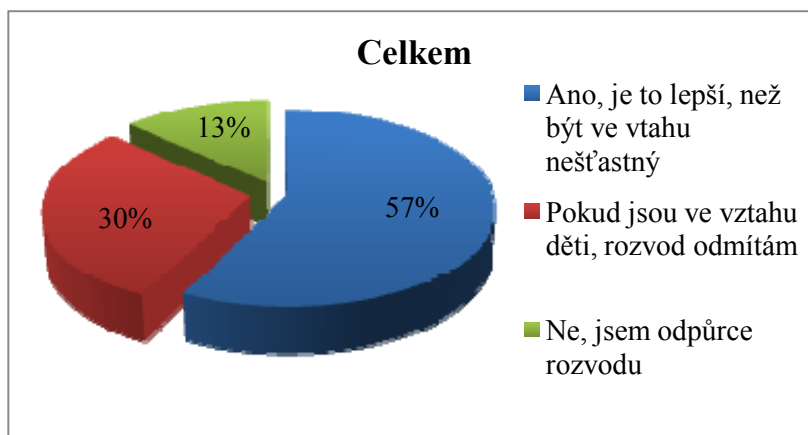
Otázka č. 25) Zvolil/a bys v případě dlouhodobé, závažné manželské krize rozvod, jako způsob jejího vyřešení?

Z celkového počtu dotazovaných dává 57% studentů přednost rozvodu než být ve vztahu nešťastný, 30% studentů rozvod odmítá, pokud jsou ve vztahu děti a naopak 13% studentů jsou odpůrci rozvodu.

Tabulka č. 25

	Celkem
Ano, je to lepší, než být ve vztahu nešťastný	39
Pokud jsou ve vztahu děti, rozvod odmítám	20
Ne, jsem odpůrce rozvodu	9

Graf č. 25

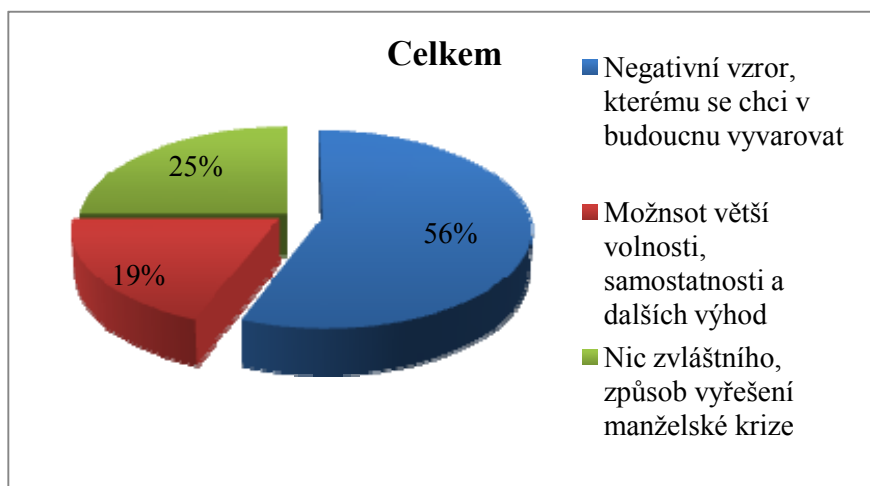
Otázka č. 26) Co pro tebe znamenal rozvod tvých rodičů?

Celkem 56% dotazovaných vnímá rozvod svých rodičů jako negativní vzor, kterému se chce v budoucnu vyvarovat, 19% vnímá rozvod jako možnost větší volnosti, samostatnosti a dalších výhod. 25% v rozvodu nevidí nic zvláštního, jen způsob vyřešení manželské krize.

Tabulka č. 26

	Celkem
Negativní vzor, kterému se chci v budoucnu vyvarovat	38
Možnost větší volnosti, samostatnosti a dalších výhod	13
Nic zvláštního, způsob vyřešení manželské krize	17

Graf č. 26

5.5 Vyhodnocení praktické části

V praktické části jsem se zaměřila na vyhotovení a vyhodnocení dotazníků, které jsem předložila na středních školách. Výhodou mi také byla moje předchozí zkušenost s tvořením dotazníku pro mou bakalářskou práci. Zjištěné výsledky byly následně vyhodnoceny a zpracovány. A na základě získaných informací jsem verifikovala nebo falzifikovala předem stanovené hypotézy. Dospěla jsem k závěru, že ze tří mých položených hypotéz, nebyly dvě potvrzeny a jedna se potvrdila.

H1 – Studenti si dávají za vinu rozvod svých rodičů. **Má první hypotéza se nepotvrdila.** Domnívala jsem se, že mnoho dětí, které pochází z rozvedených rodin, si klade za vinu rozvod rodičů. Z celkového počtu dotazovaných si dává pouze 9% studentů vinu za rozvod svých rodičů, 15% někdy a zbylých 76% studentů si nedává žádnou vinu za rozvod rodičů. Takový výsledek je pozitivní, měla jsem dojem, že více dětí se obviňuje a vyčítá si, že rodiče nejsou spolu třeba proto, že moc zlobí anebo přinesli špatnou známku.

H2 – Studenti jsou negativně ovlivňováni v postoji proti druhému rodiči. **Druhá hypotéza se nepotvrdila**, ale myslím, že jen částečně. Sice celých 63% respondentů nepocítilo negativní ovlivňování proti druhému rodiči. Ale všech 37% respondentů odpovědělo, že byli negativně ovlivňováni proti druhému rodiči. Z toho odpovědělo 8 respondentů, že proti otci, 13 proti matce a ve 4 případech dokonce navzájem. Takové situace potom děti hrozně špatně nesou a ještě hůř se s takovými situacemi vyrovnávají.

H3 – Většina rodičů již neuzavírá s novými partnery manželství. **Má poslední hypotéza se potvrdila.** Sice 84% rodičů si nové partnery po rozvodu najde, ale u celkového počtu dotazovaných 51% rodičů neuzavřelo vůbec znovu manželství. V 21% jen matka a ve stejném poměru 21% otec. Pouze v 7% uzavřeli nové manželství oba. Rodiče mají strach, aby další manželství znovu nesehalo.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se věnovala manželství, rodině, rozvodu a vybraným problémům po rozvodu. V teoretické části jsem vysvětlila základní pojmy k tomuto tématu. V několika bodech jsem nastínila partnerství, manželství a jeho vznik. Rozebrala jsem rodinu, rodinné prostředí a typologii rodiny. V další části práce jsem poukázala na samotný rozvod, rozvodové řízení a psychologické aspekty dopadu rozvodu na rodiče a děti. V poslední části jsem se zabývala vybranými problémy po rozvodu. V praktické části jsem se zaměřila na metodu vlastního nestandardizovaného anonymního dotazníku.

Hlavním cílem diplomové práce bylo zjistit dopad rozvodu na děti a následné ovlivnění jejich vlastní rodiny. Cílem teoretické části byla charakteristika současné rodiny, objasnění významu a utváření sociálních kompetencí u jedince, specifikace vývoje v dětském věku a prezentace poznatků o rozvodu. Cílem výzkumné části bylo popsat a vyhodnotit dopad po rozvodu na studenty středních škol pomocí kvantitativního výzkumu. Rozvod je sice společensky tolerovatelný, ale měl by být zdůvodněn. Pokud se pro něj člověk rozhodne, musí mít opravdu vážné důvody, nebo musí své pseudodůvody povýšit na vážné. Musí se přesvědčit o tom, že další život s protějškem nemá cenu.

Rozvod je pro děti ztráta. S touto ztrátou se poměrně dobře vyrovnají, pokud nejsou nikým ovlivňovány a popouzeny a mají pocit bezpečí, doprovázený silnou citovou vazbou alespoň na jednoho z rodičovské dvojice. Ten by ovšem kvůli dítěti měl zvládnout své pocity křivdy a zmaru, vyplývající z rozvodu. Pomáhá, pokud děti najdou ve svém okolí spolehlivou oporu, třeba i pokrevně cizímu člověku. Škodí přerývání hádek a sporů mezi rodiči. V ČR je každoročně vystaveno rozvodu svých rodičů přibližně 30 tisíc nezletilých dětí a asi 90% dětí je svěřováno do výchovy matkám - v tomto směru česká justice nedává otcům rovnou příležitost.

Rozdíl v prosperitě mezi dětmi z nerozvedených a rozvedených rodin s rostoucím věkem dětí roste a vrcholí v období mezi adolescencí a ranou dospělostí. Nicméně nesporný je fakt, že mezi dětmi z rozvedených rodin je v jejich prosperitě velká variabilita - některé prosperují velmi dobře, jiné mají značné problémy. Obvykle se prosperita dětí zlepšuje v průběhu času uplynulého od rozvodu rodičů a značně závisí na míře rodičovského přizpůsobení. Během pozorování jsem měla možnost seznámit se s mnoha informacemi a získat nové zkušenosti, které jsou pro mě velmi přínosné.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BAKALÁŘ, E. a kolektiv autorů. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.
- BAKOŠOVÁ, Z. LUBELCOVÁ, G. POTOČÁROVÁ, M. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005. ISBN 80-10-00485-5.
- BERGER, M., GRAVILLON, I. *Když se rodiče rozvádějí*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-743-2.
- BIDDULPH, S. *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0032-1.
- BIRNBACH, L., HYMANOVÁ, B. *Test vašeho manželství v 10 krocích*. Brno: Jota, 2011. ISBN 978-80-7217-939-8.
- COLORSOVÁ, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.
- ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2993-0.
- FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.
- FRANCOVÁ, M., DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010. ISBN 978-80-7357-586-1.
- GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2390-7.
- HARDY, M., MÜHLPACHR, P., DUDÁŠOVÁ, T. *Sociální patologie rodiny*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011. ISBN 978-80-87182-17-8.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-5.
- KELLY, K. T. *Rozvod a druhý sňatek*. Brno: CDK, 2012. ISBN 978-80-7325-279-3.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů*. Praha: Galen, 2008. ISBN 978-80-7262-410-2.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- LACA, S. *Sociální pedagogika*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011. ISBN 978-80-87182-19-2.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
- MATĚJKOVÁ, B., PALONCYOVÁ, J. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. Brno: Masarykova Univerzita, 2005. ISBN 80-210-3630-30.

- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994.
- MATĚJČEK, Z. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0000-0.
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7.
- NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9.
- NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2005. ISBN 978-80-247-1449-3.
- PREKOP, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-9063-3.
- PLAŇAVA, I., PILÁT, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 2002. ISBN 80-86598-36-5.
- PROCHÁZKA, M. *Sociální Pedagogika*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.
- PRŮCHOVÁ, B., NOVÁK, T. *Jak přežít rozvodové peklo*. Brno: Jota, 2004. ISBN 80-7217-294-8.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
- PŘADKA, M. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3469-6.
- SDRUŽENÍ LINKA BEZPEČÍ. *Děti a jejich problémy II. sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2007. ISBN 978-80-254-1372-2.
- ŠPANHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0.

ŠULOVÁ, L., FAIT, T., WEISS, P. a kolektiv. *Výchova k sexuální reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, 2011. ISBN 978-80-7345-238-4.

WARSHAK, R. A. *Jak (ne)otrávit děti rozvodem*. Praha: Triton, s. r. o., 2004. ISBN 80-7254-558-2.

WILLERTON, J. *Psychologie mezilidských vztahů*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3924-3.

Zákony

Zákon č. 94/1963 Sb. zákon o rodině

Časopisy

Prevence, ročník 6, číslo 8, říjen 2009. Otcovství, děti a rodina, Josef Pavlát, ISSN: 1214-8717

Internetové zdroje:

<http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/rozvadime-se-je-pro-nas-stridava-vychova-ditete-idealnim-resenim-22.html>

<http://www.spondea.cz/>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P 1 - Dotazník

PŘÍLOHA P 1

Dotazník

Dobrý den,

jmenuji se Petra Streitová a jsem studentkou navazujícího magisterského studijního programu Sociální pedagogika na Institutu mezioborových studií Brno. Chtěla bych Vás touto cestou požádat o několik minut Vašeho času, strávených vyplněním tohoto dotazníku, který je zcela anonymní a má posloužit pro vyhotovení mé praktické části diplomové práce na téma: Rozvod a jeho dopad na rodinu a děti.

Proto Vás prosím, o vyplnění níže uvedeného dotazníku

Zakroužkujte odpovědi, které jsou podle Vašeho názoru nejbližší pravdě.

1. V jaké rodině žiješ?
 - a) V původní úplné rodině - *pokud žiješ v původní úplné rodině, nepokračuj v dalším vyplňování dotazníku*
 - b) V neúplné rodině (rozvedení rodiče)

2. Tvůj věk a pohlaví?

3. Kolik let ti bylo, když se rodiče rozvedli?
 - a) Do 6 let
 - b) 7-10
 - c) 11-15 let
 - d) 16 a více let

4. Kdo ti řekl, že se rodiče budou rozvádět?

5. Dával/a jsi si za vinu rozvod rodičů?
 - a) Ano
 - b) Ne
 - c) Někdy

6. Bylo pro tebe těžké vyrovnat se s rozvodem?
 - a) Ano – pocity z rozvodu byly velmi bolestivé a dosud mne trápí
 - b) Ano – ale dokázal/a jsem se s tím po čase vyrovnat
 - c) Ne – než špatné manželství, tak raději žádné manželství
 - d) Ne – moc si z toho období nepamatuji

7. Co měl rozvod rodičů u tebe za následek? (*Poznámka - lze označit i více odpovědí*)
- a) Zdravotní potíže
 - b) Problémy se soustředěním
 - c) Návaly smutku, lítosti a deprese
 - d) Výbuchy agrese
 - e) Delikventní chování
 - f) Užívání alkoholu
 - g) Užívání drog
 - h) Záškoláctví
 - i) Útěky z domova
 - j) Žádné následky
8. Měl/a jsi z důvodu rozvodu rodičů osobní konflikty?
- a) Ve škole
 - b) V kolektivu vrstevníků
 - c) V rodině
 - d) Neměl/a
 - e) Jinde.....(kde)
9. Kdo ti byl v době rozvodu rodičů největší oporou?
- a) Jeden z rodičů
 - b) Sourozenec
 - c) Kamarád
 - d) Jiná osoba.....(kdo)
10. Kontaktoval/a jsi z důvodu rozvodu rodičů nějakou krizovou linku?
- a) Ano(jakou)
 - b) Ne
11. Zeptali se tě rodiče, komu chceš být svěřen/a do péče?
- a) Ano
 - b) Ne
12. Komu bys chtěl/a být svěřen/a do péče?
- a) Matka
 - b) Otec
 - c) Střídavá péče
 - d) Jiná osoba.....(kdo)

13. Komu jsi byl/a po rozvodu rodičů svěřen/a do péče?
- a) Matka
 - b) Otec
 - c) Střídavá péče
 - d) Jiná osoba.....(kdo)
14. Zůstal/a jsi bydlet po rozvodu rodičů v původním bytě, domě?
- a) Ano
 - b) Ne
15. Považuješ kontakt s druhým rodičem za dostatečný?
- a) Ano, tak mi to vyhovuje
 - b) Ne, rád/a bych se s druhým rodičem vídal/a častěji, ale matka (otec) s níž žiji ve společné domácnosti, si to nepřeje
 - c) Nejraději bych žádný kontakt neudržoval/a
16. Byl/a jsi jedním z rodičů negativně ovlivňován/a proti druhému rodiči?
- a) Ano.....(proti komu?)
 - b) Ne
17. Je ve tvé rodině řádně plněna vyživovací povinnost?
- a) Ano
 - b) Ne
 - c) Nevím
18. Musel/a jsi po rozvodu rodičů přestat navštěvovat nějaký zájmový kroužek z důvodu nedostatku financí v rodině?
- a) Ano
 - b) Ne
 - c) Žádný jsem nenavštěvovala
19. Našli si rodiče po rozvodu nového partnera?
- a) Ano
 - b) Ne
 - c) Nevím
20. Pokud ano, přijal/a jste nového partnera rodiče bez větších problémů?
- a) Ano, přijal/a
 - b) Ano, ale mám k němu/ k ní výhrady
 - c) Ne, nepřijal/a

21. Uzavřeli rodiče s novým partnerem manželství?
- a) Ano, oba
 - b) Ne
 - c) Jen matka
 - d) Jen otec
22. Měl rozvod rodičů vliv na tvoje budoucí vztahy?
- a) Ano
 - b) Ne
 - c) Někdy
23. Uvažuješ, že v budoucnu uzavřeš manželství?
- a) Zatím to neplánuji, ale jednou se určitě vdám/ožením
 - b) Jen, když budu muset
 - c) Nikdy se nechci vdát/oženit
24. Myslíš, že ti manželství vydrží po celý život?
- a) Ano, budu se o to snažit
 - b) Ne, v dnešní době je to nemožné
 - c) Nevím záleží na okolnostech
25. Zvolil/a bys v případě dlouhodobé, závažné manželské krize rozvod, jako způsob jejího vyřešení?
- a) Ano, je to lepší, než být ve vztahu nešťastný
 - b) Pokud jsou ve vztahu děti, rozvod odmítám
 - c) Ne, jsem odpůrce rozvodu
26. Co pro tebe znamenal rozvod tvých rodičů?
- a) Negativní vzor, kterému se chci v budoucnu vyvarovat
 - b) Možnost větší volnosti, samostatnosti a dalších výhod
 - c) Nic zvláštního, způsob vyřešení manželské krize